

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

ВИПУСК VII

NATIONAL MEMORY

HISTORY AND MODERNITY

EDITION VII

DANYLO HALYTSKY LVIV NATIONAL
MEDICAL UNIVERSITY
OF THE MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE

Department of ukrainian studies

NATIONAL MEMORY
HISTORY AND MODERNITY

collection of scientific articles

EDITION VII

LVIV – 2024

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Кафедра українознавства

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

збірник наукових праць

ВИПУСК VII

ЛЬВІВ – 2024

Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): [Текст]: збірник наукових праць / Упорядник і науковий редактор Гірня Н.М. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. Випуск VII. 2024. – 172 с

Наукова рада:

Гірня Наталія – к. іст. н., доцентка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького, упорядник і науковий редактор

Божко Наталія – к. іст. н., доцентка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького
Держко Ігор – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії та економіки ЛНМУ імені Данила Галицького

Єщенко Тетяна – д. філол. н., професорка, завідувачка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького

Любчик Ігор – д. іст. н., професор, завідувач кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету

Мельник Віра – к. іст. н., доцентка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького
Терешкевич Галина (с. Діогена) – к. н. держ. упр., доцентка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького

Тодоров Ігор – д. іст. н., професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету

Черкес Надія – к. філол. н., доцентка кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького

Важливість відновлення та збереження національної пам'яті нині постає з особливою гостротою, адже росія розв'язала проти України криваву війну, мета якої полягає у цілковитому знищенні української нації як самостійної спільноти у колі європейської цивілізації. Кремль чинить геноцид супроти українців, тероризує голодом різні країни і погрожує світові ядерною зброєю. Але прагнення українців до Свободи переростає у консолідовану спільно дію і кожен на своєму фронті пришвидшує Перемогу.

Збірник містить дослідження науковців із проблематики відновлення національної пам'яті, російського тоталітаризму, рашизму, імперіалізму, необхідності подолання зросійщення усіх сфер суспільного і культурного життя, персоналістики, лінгвоциду української мови, а також матеріали із протидії російській пропаганди та дезінформації.

Для студентів, аспірантів, науковців, усіх, хто цікавиться історією українського народу.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри українознавства ЛНМУ імені Данила Галицького (протокол № 8 від 11 квітня 2024 р.)

Автори несуть повну відповідальність за грамотність текстів, їх точність та відповідність поданням. Наукова рада має право на скорочення матеріалів.

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

© Автори наукових статей, 2024

ЗМІСТ

ГРНА Наталія	
Мета національної пам'яті (вступне слово)	7
БОЖКО Наталія	
На пошану пам'яті Дмитра та Ярослава-Дмитра Вітовських	9
ВОЙТОВИЧ Альона	
Політичні ідеї Г. Сковороди – важливий чинник консолідації українського суспільства	14
ГРНА Наталія	
Організація медичної служби в українських національних збройних формуваннях (на прикладі Української повстанської армії)	19
ДЕРЖКО Ігор	
Українська національна ідея та «руській мір»: протистояння та взаємопоборення	33
ДЖУРА Ольга	
МИР як запорука стабільності у світі	40
ЕЩЕНКО Тетяна	
Війна у мовно-національній картині світу сучасних українців: когнітивний аспект	49
КАЛИНОВСЬКА Оксана	
Засоби вираження ідеологічно-оцінних значень в українському радянському дискурсі II половини XX століття	60
КУРИЛО Володимир, ЮФІМЕНКО Вікторія	
Патріотизм Ігоря Сердюка як взірць формування національно-патріотичних світоглядних позицій майбутнього лікаря України	70
ЛАНТУХ Валерій, СИВЄЄВА Дар'я	
До питання про дисидентський рух в Україні	77
ЛАПЧЕНКО Анастасія	
Битва за пам'ять (міжнародна реакція на Голодомор)	85
ЛЕЩЕНКО Тетяна, ЮФІМЕНКО Вікторія, ШАРБЕНКО Тетяна	
Українськомовна ревіталізація термінів терапевтичної стоматології	90

МАЗЕПА Олександр	
Українська родовідна установа DP- періоду	95
МЕЛЬНИК Віра	
Вплив історичних контекстів та політичних обставин на відновлення національної пам'яті у державній політиці (на прикладі Польщі та України)	102
МІНОСЯН Андрій, ВАРИПАЄВ Олексій	
Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір	109
МЯКІШЕВ Олег	
Доказова медицина як інструмент репресій радянського тоталітаризму.	117
НИКОЛАЄНКО Валентина, МИРОНЮК Ліна	
Метафоричний образ червоних мурах у романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах»	123
СНІГУР Анатолій	
Теорія «Москва – третій Рим»: її сучасна трансформація і практичне втілення в агресивній політиці росії.	129
ТЕРЕШКЕВИЧ Галина (с. Діогена)	
Людська особа та її гідність: право на життя.	134
ТОДОРОВ Ігор	
Рашизм і радянський тоталітаризм: спільне і відмінне	143
ЧЕРКЕС Надія	
Покинути орбіту? або Непередбачуваність сучасної російсько-української війни	152
ШЕВЧЕНКО Марія, ЗИМНИЦЬКА Світлана	
Українські вчені-емігранти у Німеччині у першій половині ХХ століття: історико-культурний аспект	157
ШТЕФАН Софія	
Мова радянського тоталітаризму	162
ЯРЕМЧИШИН Марко	
Роль психологічної відповідальності політичного лідера у становленні культу особистості шляхом пропаганди	165

МЕТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ (вступне слово)

*Верни до мене, пам'яте моя,
нехай на серце ляже ваготою
моя земля з рахманною журбою.
Хай сходить співом горло солов'я
в гаю нічному. Пам'яте, верни
із чебреця, із липня жаротою.
Хай яблука останнього достою
в мої, червонобокi, виснуть сні.
Нехай Дніпра уроча течія
бодай у сні у маячні струмує,
і я гукну. І край мене почує.
Верни до мене, пам'яте моя.*

Василь Стус

Національна пам'ять є однією з основ національної ідентичності. Комуністичний режим, який панував понад сім десятиліть, ставив собі за мету ліквідацію українців як національної спільноти. Адже компартійна влада намагалася створити якусь нову людську масу, біологічну істоту з людського матеріалу, так званий радянський народ. Тому влада невпинно знищувала такі основи національної ідентичності, як мову, історію, культуру і національну пам'ять. Щоб відновити національну пам'ять потрібна політика щодо її відновлення на державному рівні, а також відповідальні медіа. Адже там, де вдалося хоча б частково знищити національну пам'ять, легше політизувати історію і, маніпулюючи нею, розділити суспільство. Народ, як наслідок, втрачає силу. Найнаочніший приклад втрати національної пам'яті у період новітньої історії України – це війна на Донбасі, що розпочалася навесні 2014 року. Хоча, водночас, війна стала каталізатором формування української національної ідентичності і відновлення історичної пам'яті. Проте хотілося б, щоб ці процеси відбувалися еволюційно, за державної підтримки, а не революційно, шляхом кровопролиття. В історії передусім має бути місце для критичного аналізу помилок попередніх

покоління. На усіх рівнях: від історичних дискусій в наукових колах – до шкільних уроків історії. І головний момент у цьому – не намагатися виправдати злочини проти людяності, геноциди, вчинені окупантами. Відповідальністю влади є послідовне проведення чіткої проукраїнської політики національної пам'яті, бо вона робить нас сильнішими і здатними чинити спротив російській агресії.

Без нації не може бути держави. Адже нація має закладену на рівні ДНК програму, генетичний код, який неможливо змінити. Саме усвідомлення того, що є спільнота людей, наділених особливостями (мова, традиції, культура, спосіб співіснування, погляди на минуле, віра у майбутнє), стає предметом гордості. Їх фіксують, зберігають і передають нащадкам в артикульованому вигляді – літературі, піснях, історичних переказах, порадниках тощо. Врешті для збереження національних особливостей групи, яка є їх носіями, вибудовують державу. Розуміння потреби створювати та розбудовувати державу є ознакою зрілості нації. Усвідомлюючи це, окупанти всіляко намагалися знищити підкорену націю.

Національна пам'ять відіграє основоположну роль для опору агресивним впливам. Можна мати багато танків, ракет і літаків – і програти війну. Тому що люди, які мають ними керувати, позбавлені національної пам'яті і переходять на бік ворога. На жаль, ми маємо такі приклади від 2014 року. Події в Криму засвідчили, що більшість силових структур підпала під вплив російської ПСО і зрадила присягу. Сподіваймося, що засвоїли цей урок, усвідомили помилку і працюймо над відновленням національної пам'яті українського народу!

Наталія Гірна

Наталія БОЖКО,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького

НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТІ ДМИТРА ТА ЯРОСЛАВА-ДМИТРА ВІТОВСЬКИХ

Анотація: у статті висвітлюються маловідомі для широкого загалу події з історії визвольних змагань на західноукраїнських землях пов'язані з родиною Вітовських. Запропонована інформація розкриває окремі факти біографії, становлення та боротьбу за незалежність України сина відомого політичного та громадського діяча періоду ЗУНР Дмитра Вітовського – Ярослава-Дмитра Вітовського.

Ключові слова: Національна пам'ять, родина Вітовських, Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) Українська повстанська армія (УПА)

Abstract: the article highlights events little known to the general public in the history of liberation struggles related to the Vitovski family in Western Ukrainian lands. The proposed information reveals some facts about the biography, formation, and struggle for the independence of Ukraine of the son of the famous political and public figure of the Western Ukrainian People's Republic period, Dmytro Vitovskyyi- Yaroslav-Dmytro Vitovskyyi.

Keywords: National memory, the Vitovski family, the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR), the Ukrainian Insurgent Army (UPA).

Національна пам'ять є однією з основ національної ідентичності. Тоталітарні режими, що приходять на чужі землі, прагнуть ліквідувати, насамперед, їхню самоідентифікацію, знищуючи мову, привласнюючи чужу історію та культурні надбання. Там, де агресору вдалося хоча б частково знищити національну пам'ять, значно легше політизувати історію і, маніпулюючи, розділити суспільство. Щоб відновити національну пам'ять, потрібна складна і щоденна робота над поширенням об'єктивної історії, її культурних надбань та героїв. Повернення пам'яті імен українських героїв, що віддали життя заради суверенності і незалежності України є, зокрема, одним із проявів відновлення національної пам'яті народу.

Метою, запропонованої розвідки є розголос інформації про життя та діяльність Ярослава-Дмитра Вітовського, сина відомого державного діяча часів ЗУНРу, Дмитра Вітовського.

Ярослав-Дмитро Вітовський народився 7 липня 1919 року в селі Брошнів-Осада Рожнятинського повіту на Станіславщині в сім'ї Дмитра і Марії Вітовських. Батько - Дмитро Вітовський один з перших організаторів Українського Січового Стрілецтва; герой битви за гору Маківка в період Першої світової війни (1915 р.); комендант звільненого від російської армії міста Галич; лідер Листопадового Чину у Львові (1918 р.): державний секретар військових справ ЗУНР, організатор галицько-української армії; міністр оборони ЗУНР; перемовник на Паризькій конференції (1919 р.) .

Д. Вітовський самовіддано відстоював позицію самостійності і єдності всіх українських земель у ворожій до українського питання атмосфері Паризької конференції, куди весною 1919 р. уряд ЗУНРу вирішує надіслати свою делегацію у складі полковника Дмитра Вітовського, заступника держсекретаря у закордонних справах Михайла Лозинського та Олександра Кульчицького. Країни Антанти у боротьбі проти більшовизму підтримали Польщу, проігнорувавши право українського народу на незалежність та суверенність. Зусилля та аргументи української делегації не переконали ні військового аташе генерала Бота, ні надісланий ультиматум (від 21 травня 1919 р.) українською делегацією голові Паризької мирної конференції. Верховна Рада конференції затвердила ганебне рішення про дозвіл Польщі окупувати Східну Галичину [5, С.111-112]. У цих складних умовах Д. Вітовський вирішує повернутись до України для додаткових консультацій з урядом С. Петлюри, що перебував, на той час, у Кам'янці-Подільському. Розглядалися два шляхи повернення - через Румунію залізницею, або літаком з території Німеччини. Враховуючи, що у Д.Вітовського у липні народився син, якого молодий батько ще не бачив але дуже поспішав це зробити - був обраний авіапереліт. 2 серпня 1919 року з Бреслау до Кам'янця-Подільського вилетів "Zeppelin Staaken (R-XIVa)" з українськими грошми, документами

уряду УНР і членами української делегації. Цей політ завершився трагічно. Близько 9 год. ранку поблизу м. Ратебора (Сілезія) сталася авіакатастрофа. Сьогодні в історичній літературі розглядаються дві версії катастрофи: перша – літак збили поляки, друга – на борту вибухнула бомба [4, С.117-118]. Тогочасний український політикум втратив в особі Д. Вітовського перспективного, харизматичного, прогресивного, амбітного дипломата та військового діяча. Син Ярослав-Дмитро Вітовський, якому не було і місяця від народження, залишився без батька.

2 серпня 1919 р. в день свого двадцятип'ятиріччя, Марія Ліщинська-Вітовська залишилася вдовою з двома малолітніми дітьми, без засобів до існування у державі, яка вважала її покійного чоловіка своїм ворогом. М. Вітовська пережила багато негараздів і горя. Згодом вийшла заміж за відставного польського офіцера і виїхала з Галичини [7]. Однак, зв'язки з рідним краєм не переривалися. Андрей Шептицький особисто опікувався вихованням сина героя визвольних змагань, який завдяки протекції митрополита не раз відпочивав у літніх таборах пластунів в урочищі Підлюте, згодом, у 1938 році посприяв його зарахуванню до Львівського університету як студента географічного факультету [7]. У 1939 р. Я.-Д. Вітовський стає активним членом ОУН, продовжуючи справу батька з визволення України від поневолювачів.

Початок Другої світової війни застає студента Вітовського у Львові. У 1940 р. радянська влада проводить мобілізацію населення анексованих територій, готуючись до війни із своїм тогочасним союзником. Був мобілізований і Я.-Д. Вітовський, а згодом скерований на навчання до авіаційного училища в місто Енгельс (рф.). У березні 1941 закінчив училище у званні молодшого лейтенанта та був спрямований для несення служби у 273-тю спеціальну ескадрилью [8, С.246]. Випускник, лейтенант Вітовський отримав право на короткочасну відпустку додому, яку вирішив провести у Львові. До місця служби молодий чоловік не прибув.

Перші роки окупації українських земель німецько-фашистськими військами юнак провів переховуючись, працюючи

лісничим у митрополичих угіддях. Із 1943 року перебував у лавах Української Повстанської армії. Був скерований до старшинської школи УПА «Олені» в с. Велика Рожанка на Сколівщині, закінчив вишкіл першого випуску, а вже під час підготовки другого випуску допомагав навчати інших. Згодом очолював польову жандармерію 4-ї військової округи УПА під псевдом «Андрієнко», «Зміюка» [6.].

У травні 1945 р. Вітовський очолив загін УПА «Маківка». На той час у підпорядкуванні молодого командира було вже до 1200 бійців, які з повагою ставилися до сина легендарного героя [6.]. У тому ж 1945 році Я.-Д. Вітовський отримав завдання здійснити пропагандистський рейд УПА по території Словаччини. Через декілька місяців, повернувшись із успішного рейду, продовжував боронити українські землі від тоталітарного режиму радянської влади. 19 березня 1946 р. загін Я.-Д. Вітовського біля с. Кам'янка (Сколівський р-н на Львівщині) потрапив у засідку сил НКВС, які переважали у кілька разів. У нерівному бою восьмеро бійців загону Вітовського загинули, сам він був поранений і потрапив у полон. Три місяці командира повстанців лікували у станіславській лікарні під пильним наглядом репресивних органів для того, щоб у червні 1946 року відправити на допити до Львова, а згодом до Києва. В'язень був дуже «цінний» для радянської влади - командир одного із загонів УПА-Захід, син легендарного героя, що боровся за державність України, колишній молодший лейтенант Червоної Армії. Слідство тривало з червня до грудня 1946 р. У лютому 1947 р. трибунал виніс вирок – засудити Дмитра Вітовського до вищої міри покарання – розстрілу [8, С.250]

Сина Дмитра Вітовського засудили за активну антирадянську діяльність в ОУН, за самовіддану боротьбу проти радянської влади як одного з командирів УПА, за прагнення здійснити мрію батька – жити у вільній Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герич Анна. Суперсила національної пам'яті. URL.: <https://zbruc.eu/node/92624> ((останній перегляд: 5.12.2023).
2. Головацький Іван. Дмитро Вітовський - організатор Листопадового Чину — Львів: Галицька Видавнича Спілка. 2005. - 64с.; іл. С.52.

3. Горинь В.І. ВІТОВСЬКИЙ Ярослав Дмитрович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка». 2003. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vitovskyj_Y (останній перегляд: 14.11.2023)

4. Заклинський Мирон. Дмитро Вітовський. Вид-во «Червона калина», Нью-Йорк. 1967. 128 с.

5. Литвин М., Науменко К. Дмитро Вітовський. ЗУНР 1918-1923. Уряди. По-статі. Львів:Каменяр. 1995. С. 99-114

6. Коваленко Іванна. «ВІТОВСЬКІ: БАТЬКО ТА СИН» г.Свобода 30.11.2020 р. (№149)/ URL: <https://svoboda.te.ua/vitovski-batko-ta-syn/>(останній перегляд: 5.12.2023)

7. Романів О. Щастя, яке назви не має... Як Дмитро Вітовський наважився на одруження. URL:<https://blitz.if.ua/news/schastya-yake-nazvy-ne-mae-yak-dmytro-vitovskyu-> (останній перегляд: 14.11.2023)

8. Україна. Історія з грифом «Секретно» / Володимир В'ятрович. Харків: Книжковий Клуб. 2023. 512 с.

*Альона ВОЙТОВИЧ,
курсантка Національної академії
Служби безпеки України
(Харків, Україна)*

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ Г. СКОВОРОДИ - ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація:** розглянуто актуальність політичних ідей великого українського філософа Григорія Сковороди в контексті сучасних викликів та потреб українського суспільства. Підкреслено значущість концепцій політичного ладу, моралі та громадянського суспільства, які пронизують творчість Сковороди, як ключового фактора для формування національної єдності та консолідації.*

Проаналізовано період імперської окупації рогатих українських земель, підкреслюючи її вплив на суспільний розвиток та підготовку підґрунтя для обговорення ідей Сковороди. Зазначається, що політичні втручання та обмеження свободи спричинили страх та невпевненість, що ускладнювало вільний розвиток українського суспільства.

Автор показує, що ідеї Григорія Сковороди, зокрема щодо значення самопізнання, розвитку внутрішніх здібностей та гармонії, набувають нового значення в умовах сучасної політичної культури та громадянської активності. Стаття акцентує увагу на тому, як ідеї Григорія Сковороди можуть стати філософським дзеркалом для сучасності.

***Ключові слова:** політичні ідеї, національна єдність, консолідація суспільства, самопізнання, колоніальна політика*

***Abstract:** the relevance of the political ideas of the greatest Ukrainian philosopher Hryhorii Skovoroda is examined in the context of contemporary challenges and needs of Ukrainian society. The significance of concepts related to political order, morality, and civil society, which permeate Skovoroda's work, is underscored as a key factor in the formation of national unity and consolidation.*

The period of the presence of russian troops on Ukrainian lands is analyzed, emphasizing its impact on social development and laying the groundwork for the discussion of Skovoroda's ideas. It is noted that political interventions and restrictions on freedom have instilled fear and uncertainty, complicating the free development of Ukrainian society.

The author demonstrates that Skovoroda's ideas, particularly those regarding the importance of self-awareness, the development of internal

abilities, and harmony, take on new significance in the context of modern political culture and civic engagement. The article highlights how Skovoroda's ideas can serve as a philosophical mirror for the present.

Key words: *political ideas, national unity, societal consolidation, self-awareness, colonial policy.*

Україна, збагачена не лише своєю історією та культурою, але й філософською спадщиною видатних особистостей. В епоху сучасних викликів та потреб суспільства, розгляд політичних ідей видатних філософів минулих епох стає особливо актуальним. Одним із ключових мудреців, чиї ідеї мають величезне значення для формування національної єдності та консолідації, є Григорій Сковорода. Його концепції політичного ладу, моралі та громадянського суспільства, які пронизують його творчість, не лише відображають думки епохи, але й залишаються підґрунтям для розвитку сучасної української суспільно-політичної парадигми.

Мета статті - проаналізувати та довести, що політичні ідеї Григорія Сковороди були важливим чинником консолідації українського суспільства, а також показати, як ідеї Сковороди про свободу, рівність, братерство, любов до рідної землі та народу сприяли формуванню української національної свідомості та єдності.

Для кращого розуміння величі Г. Сковороди та його творчості важливо врахувати історичні умови того часу. У XVIII столітті на Лівобережній Україні російський царат вів колоніальну політику, спрямовану на підкорення та трансформацію України в провінцію російської імперії. Царський уряд втручався у церковні справи, освітні заклади та контролював видання книг, обмежуючи книгодрукування українською мовою. Також цей період відзначався визволенням від феодалного гніту і первинного накопичення капіталу, що супроводжувався духовною порожнечою, моральним розтлінням, розпустою та користолюбством [1, с. 7].

Розташування російських військ на українських землях створювало атмосферу постійного контролю та залякування серед місцевого населення. Це призводило до пригнічення ідеї вільності та обмеження політичних протестів чи актів непокори серед українців. Влада росій-

ської імперії використовувала методи залякування та брехні для підтримання свого політичного впливу, що призвело до психологічного та культурного підпорядкування українського населення [1, с.7-8].

Часи, в які творив Сковорода, характеризуються спробами російського царату асимілювати український народ та встановити контроль над усіма сферами життя в Україні. Політичні втручання, обмеження свободи слова, цензура українського друку, та постійний військовий тиск населяли середовище страху та невпевненості в майбутньому. Ця атмосфера контролю та обмежень перешкождала вільному розвитку суспільства, пригнічуючи будь-які спроби політичної або культурної непокори.

У цьому контексті, ідеї Григорія Сковороди про «споріднену працю» та «нерівну рівність» стають важливими. Сковорода акцентує увагу на ролі моральності та самовдосконалення. Він підтримує концепцію внутрішньої свободи, яка веде до конструктивної взаємодії в суспільстві, визначаючи тим важливий елемент політичного устрою — внутрішню духовність громадян. Відмінною рисою його політичних поглядів є прагнення до розвитку громадянського суспільства, заснованого на принципах справедливості та взаємоповаги.

Політична консолідація відіграє важливе значення для українського суспільства, особливо в контексті його історичних та сучасних викликів. Консолідація сприяє формуванню національної ідентичності та єдності. Об'єднане суспільство здатне ефективніше реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. Політична консолідація є ключовою для забезпечення стабільності та стимулювання розвитку країни. Злагодя в суспільстві сприяє мирному вирішенню конфліктів та уникненню внутрішніх суперечок, що є важливим для забезпечення стійкого розвитку. Отже, політична консолідація становить фундамент для побудови сильної, стабільної та демократичної країни.

Політичні погляди Г. Сковороди визначаються його філософською спадщиною, яка включає глибоке розуміння взаємозв'язку індивіда та суспільства. Сковорода вбачав основу політичного ладу у гармонійному співіснуванні громадян, де моральні якості визначають взаємовідносини та управління.

Він підкреслював важливість внутрішньої свободи, що виникає з мудрості та самопізнання, як основи для гармонійного суспільства. Сковорода прагнув до ідеї самовдосконалення індивіда, вважаючи, що лише морально виправдана людина може внести позитивний вклад у суспільство. Його філософія відображає баланс між індивідуальністю та взаємодією, де індивід розвивається в контексті суспільства, а суспільство отримує силу від своїх членів.

Сковорода покладав особливий акцент на значення освіти як засобу формування свідомого, відповідального громадянина. Його політичні погляди відображають глибокий гуманізм, мудрість та бажання побудувати справедливе та гармонійне суспільство.

Усе, що проповідував Григорій Сковорода: пізнай самого себе, щастя людини в праці, висока духовність і внутрішня свобода людини, соціальний оптимізм, байдужість до кар'єри і зневага матеріального добробуту, культ людської дружби, гармонія природи і світу, нерівність рівності, одержимість у ставленні до науки й праці тощо є актуальним і в наш час.

Ідеї Сковороди можуть сприяти консолідації українського суспільства сьогодні:

Ідея свободи може допомогти українцям усвідомити свою власну цінність та право на самовизначення. Це може сприяти розвитку громадянської активності та соціальної відповідальності.

Ідея рівності може сприяти налагодженню взаєморозуміння та співпраці між різними верствами українського суспільства. Це може допомогти подолати соціальні та економічні поділи.

Ідея братерства може допомогти українцям об'єднатися в боротьбі за спільні інтереси. Це може сприяти зміцненню національної єдності та солідарності.

Ідея любові до рідної землі та народу може зміцнити українську національну свідомість та сприяти формуванню патріотизму.

Висновки: Політичні ідеї Григорія Сковороди відігравали важливу роль у консолідації українського суспільства у XVIII столітті. Вони сприяли формуванню національної свідомості та єдності, а також становленню громадянського суспільства.

Ідеї філософі про свободу, рівність, братерство та любов до рідної землі та народу відповідали потребам українського народу того часу. Вони допомагали українцям усвідомити свою власну цінність та право на самовизначення. Ідеї про внутрішню свободу та самовдосконалення сприяли розвитку духовності та моральності українського суспільства. Ці ідеї залишаються актуальними і нині. Вони можуть допомогти Україні у побудові справедливого та гармонійного суспільства, заснованого на принципах свободи, рівності та братерства.

Сучасне розуміння ідей українського філософа Сковороди може включати як критичний погляд, так і визнання їхньої актуальності та важливості для сучасного суспільства та філософської думки. Однак, незважаючи на всі дискусії, немає сумніву в тому, що політичні ідеї Сковороди відігравали важливу роль у формуванні українського суспільства і продовжують бути актуальними сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д. Герцюк, П. Сікорський. Григорій Сковорода: наук. праці. Л: «СПО-ЛОМ» (Серія: Видатні українські педагоги, вип. 2). 2013. 228 с. С. 7-13.
2. Горбач Н. Невідомий Григорій Сковорода. Л. 2022. С. 78-83.
3. Хижняк З. Києво-Могилянська академія. К. 2019. С. 17-88.

*Наталія ГРНА,
к.іст.н., доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького*

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ)

У статті на прикладі Української Повстанської Армії розглянуто організацію та діяльність медичної служби в умовах ворожої окупації України та ведення партизанської війни, взаємодію Санітарної Служби УПА та Українського Червоного Хреста, наголошено на виконанні медичними працівниками своїх професійних обов'язків у підпіллі. Мета статті полягає у всебічному дослідженні особливостей організації та функціонування різних ланок медичної служби УПА, як українського національного збройного формування, зокрема, джерел забезпечення ліками та медичними інструментами в умовах партизанської боротьби без підтримки зовні. При підготовці роботи ми використали комплекс загальнонаукових методів – історичний, порівняльний, хронологічний, синтезу й аналізу. Застосування різних методів і широкої джерельної бази дозволило розкрити мету дослідження, отримати відповідні результати і зробити конкретні висновки. Детально проаналізовано функціонування шпиталів і медичних пунктів для надання медичної допомоги хворим і пораненим воякам УПА, їх укомплектованість лікарями, фельдшерами і санітарами. Окрему увагу приділено постатям найвідоміших лікарів Української Повстанської Армії – представникам різних національностей та наголошено на їх внеску у визвольну боротьбу українського народу.

Ключові слова: Українська Повстанська Армія, медична служба, військова медицина, Український Червоний Хрест, визвольна боротьба.

In the article on the example of the Ukrainian Insurgent Army the organization and activity of the medical service are considerate in the conditions of hostile occupation of Ukraine and guerrilla warfare, the interaction between the Sanitary Service of the Ukrainian Insurgent Army and the Ukrainian Red Cross was considered, the emphasis was placed on medical staff performing their professional duties underground. The purpose of the article is to compre-

hensively study the peculiarities of the organization and functioning of various parts of the medical service of the UIA, as the Ukrainian national armed formation, in particular the sources of drugs and medical instruments in the guerrilla struggle without outside support. In preparing the work, we used a set of general scientific methods – historical, comparative, chronological, synthesis and analysis. The use of different methods and a wide source base allowed to reveal the purpose of the study, to obtain relevant results and to identify specific conclusions. The functioning of hospitals and medical center to provide assistance to sick and wounded UIA soldiers, their staffing with doctors and paramedics were analyzed in detail. Special attention is paid to the figures of the most famous doctors of the Ukrainian Insurgent Army – representatives of different nationalities and emphasis on their role in the liberation struggle of the Ukrainian people is pointed out.

Key words: *Ukrainian Insurgent Army, medical service, military medicine, Ukrainian Red Cross, liberation movement.*

Постановка проблеми. У першій половині ХХ століття тривали активні визвольні змагання українського народу, що характеризувалися, зокрема, утворенням національних збройних формувань : УСС, Дієвої Армії УНР, УГА, УПА. У складі кожного із них функціонувала санітарна частина, адже потреба у медичній допомозі на фронті завжди є дуже гострою. Зрештою, історія нашого сьогодення, коли український народ бореться з московськими окупантами, вкотре це підтверджує. Творці УПА та її санітарної частини спиралися на досвід українських національних збройних формувань початку ХХ ст., продемонстрували високий рівень організації та майстерності в умовах окупаційних режимів. Зі зрозумілих причин тематика визвольних змагань була викреслена з поля наукових досліджень у радянський час. Проте і нині ця сторінка української медицини та історії недостатньо вивчена вітчизняними дослідниками та представлена в історіографії. При підготовці статті ми використали фундаментальні праці з проблематики репресій в Україні 1917 – 1990 рр.¹ та дослідження Я. Ганіткевича з історії

¹ Репресії в Україні (1917 – 1990 рр.) : Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники Є. Бабич, В. Патока. К.: Смолоскип. 2007. 519 с.

української медицини в іменах і датах². Цінним джерелом стала книга М. Ріпецького, присвячена медичній опіці УПА на різних теренах її боротьби³ й дисертаційне дослідження Я. Онишка про співорганізаторку УЧХ К. Зарицьку⁴. Вартує уваги стаття О. Олійник, що висвітлює діяльність підпільного УЧХ⁵, а також наукова розвідка Я. Радиша та О. Сороки, де автори досліджують медичне забезпечення українських національних збройних формувань першої половини ХХ століття⁶. Але обрана нами тема потребує ґрунтовніших наукових досліджень, насамперед, у частині роботи медично-санітарної служби Української Повстанської Армії.

Мета статті полягає у всебічному дослідженні особливостей організації та функціонування різних ланок медичної служби УПА, зокрема, джерел забезпечення ліками та медичними інструментами в умовах партизанської боротьби без підтримки зовні.

Виклад основного матеріалу : У структурі УПА діяла медична частина, так звана Санітарна Служба, котра опікувалася пораненими і хворими вояками як безпосередньо в умовах ведення боїв, так і в заплілі. Її формування почалося після наказу першого головнокомандувача УПА Дмитра Клячківського («Клима Савура») у листопаді 1943 року, що зобов'язував : «Звести при групах пост воєнних лікарів, у кожній воєнній окрузі назначити медичного шефа, який відповідатиме за здоров'я війська, робітництва заплілля, цивільного

² Ганіткевич Я. Історія української медицини у датах та іменах. Львів : НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. 2004. 308 с.

³ Ріпецький М. Медична опіка в УПА. Кн. 2. Спогади і документи. Торонто – Львів : Літопис УПА. 2001. Т. 23. 483 с.

⁴ Онишко Я. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр.. ХХ ст.). Автореферат дисертації на здобуття наук. ст. к. іст. н. Львів. 2006. 21 с.

⁵ Олійник О. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – и 1944 рр. // Універсум історії та археології. Ужгород. 2019. Вип. 2 (27). С. 139 – 147.

⁶ Радиш Я., Сорока О. Особливості медичного забезпечення українських національних збройних формувань першої половини ХХ ст. К.: Логос. 2009. 98 с.

населення, у різних теренах створити санітарні пункти». До 1943 року медичну допомогу воякам УПА надавали окремі військові й цивільні лікарі та члени УЧХ. Український Червоний Хрест було відновлено в умовах нацистської окупації як громадську організацію для медичної допомоги населенню, він функціонував у складі УЦК⁷. Але левову частку УЧХ становили українські націоналісти, тому після створення УПА вони стали на службу медичного забезпечення українського підпілля⁸.

Організаторами усіх щаблів медичної служби УПА були Матвій Лотович і Катерина Зарицька-Сорока («Монета»). Вони утворили оптимальну в умовах партизанської боротьби мережу медичного забезпечення українського визвольного руху, поєднавши Санітарну службу УПА і УЧХ⁹. Зупинимося детальніше на постатях цих непересічних особистостей, імена котрих вписані в історію українських визвольних змагань.

Матвій Лотович (22 серпня 1903 – 9 вересня 1953) – головний лікар Проводу УПА, особистий лікар генерала Р. Шухевича. Навчався у Варшаві та Львові, у 1932 році отримав диплом лікаря. Під німецькою окупацією працював у львівському шпиталі, старшим лаборантом у медінституті, був членом УЦК. Від створення УПА лікував поранених вояків, зумів подолати епідемію корости у Рожанці Вижній у 1943 році. Із 1945 року – асистент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Львівського медичного інституту та завідувач терапевтичним відділом у цьому ж закладі¹⁰. Під чужими прізвищами лікував духівництво УГКЦ і командирів УПА, які зверталися безпосередньо до медінституту. У 1946 році призначе-

⁷ Кравець А. Медична служба УПА. // Національно-визвольна боротьба 1920 – 50-их рр.. в Україні. Київ – Львів. 1993. С. 198.

⁸ Олійник О. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – 1944 рр. // Універсум історії та археології. Ужгород. 2019. Вип. 2 (27). С. 140.

⁹ Онишко Я. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр.. XX ст.). Автореферат дисерт. На здобуття наук. ст. к. іст. н. Львів. 2006. 21 с.

¹⁰ Радиш Я., Сорока О. Особливості медичного забезпечення українських національних збройних формувань першої половини XX ст. К.: Логос. 2009. 98 с.

ний головним лікарем ОУН і УПА. Наприклад, у червні 1947 року діагностував у Романа Шухевича послаблення серцевих м'язів, катар шлунку, ревматизм суглобів і скерував на лікування у Крим у санаторій для командирів червоної армії!¹¹ Вдруге Р. Шухевич відвідав лікаря у лютому 1948 року, а вже у квітні Матвій Лотович був заарештований НКВД. Його утримували у львівській тюрмі на Лонського, катували, засудили на 25 років таборів. Також були репресовані і заслані до Хабаровського краю його дружина і дві доньки – 10-річна Зоряна та 14-річна Анізія. Відбував ув'язнення в особливому таборі Тайшет Іркутської області. Упродовж усього терміну ув'язнення працював у табірній лікарні терапевтом і рентгенологом. Помер 9 вересня 1953 року від інсульту. Родина лікаря М. Лотовича повернулася із заслання у 1957 році. Катерина Зарицька-Сорока «Монета» (3 листопада 1914 – 29 серпня 1986) – навчалася у першій дівочій гімназії сестер Василіанок у Львові, заснованій у 1906 році за розпорядженням митрополита Андрея Шептицького, згодом здобула диплом інженера – геодезиста у Львівській політехніці¹¹. Паралельно закінчила музичний інститут. З 1930 року – членкиня ОУН, за це була двічі засуджена польською владою, але підпадала під амністію і була звільнена швидше. У листопаді 1939 року одружилася з Михайлом Сорокою, з яким разом пробула лише 4 місяці. Із початком радянської окупації краю зазнала нових переслідувань : у 1940 році вагітною заарештована НКВД, у тюрмі «Бригідки» народила сина Богдана. На зміну радянським окупантам у червні 1941 року до Львова прийшли нацистські. Катерині Зарицькій-Сороці вдалося вийти на свободу і вона одразу продовжила визвольний шлях у лавах ОУН. Тепер вона взялася за організацію Українського Червоного Хреста, очолила його¹². Заарештована НКВД 21 вересня 1947 року у Ходорові, засуджена на 25 років таборів. Ув'язнення відбувала в Мордовії, звільнена

¹¹ Ганіткевич Я. Історія української медицини у датах та іменах. Львів : НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. 2004. С. 215.

¹² ОУН і УПА в 1944 році. Документи. В 2-ох ч. Ч. 2. Відп. ред.. С. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. 2009. С. 56.

рівно через 25 років – 21 вересня 1972 року. Проте їй заборонено замешкати у Галичині. У 1991 році перепохована на Личаківському цвинтарі у Львові разом з останками чоловіка, що помер у концтаборі у 1971 році. Отже, завдяки старанням Матвія Лотовича та Катерини Зарицької у структурі медичного забезпечення УПА постало 4 відділи : 1. Медично-санітарний – займався організацію невеличких лікарень – «шпитальок», перев’язувальних пунктів, забезпеченням медичним персоналом, опікою пораненими і хворими; 2. Фармацевтичний – відповідав за заготовлення медичних препаратів шляхом закупівлі чи захоплення у бою, їх розподіл по лікарнях і медпунктах; 3. Харитативний – на нього була покладена опіка родинами членів ОУН, УПА, заарештованими і засудженими, дітьми-сиротами. Зауважимо, що ця традиція бере свій початок ще з козацьких часів. 4. Господарський – працював у справі організації школи медиків, вишколу санітарок і медсестер, збереження харчів та їх розподілу між шпиталями.

Перші три відділи підпорядковувалися командуванню УПА, а четвертий - керівництву УЧХ. Співпраця між Санітарною Службою і УЧХ була такою тісною, що її фактично неможливо розмежувати. Загалом, Санітарна Служба діяла безпосередньо у районі бойових дій, а Український Червоний Хрест працював переважно у запіллі. Своєю чергою УЧХ виконував такі головні функції : 1. Добір медичних кадрів, вишкіл санітарного персоналу; 2. Забезпечення інструментами і медикаментами, харчами; 3. Організація транспортування поранених і хворих вояків УПА. Медично-санітарний відділ був найбільшим і безпосередньо надавав допомогу у частинах, санітарних пунктах, амбулаторіях¹³. За допомогу воякам відповідали лікар, фельдшер і санітар, підзвітні медичному шефові Військової округи. Таких медичних шефів було 4, вони підпорядковувалися головному лікареві Матвію Лотовичу, а той – головнокомандувачу УПА. Лікар мав оглядати всіх вояків раз на 2 – 4 тижні та приймати хворих в амбулаторіях. Фельдшер допомагав пора-

¹³ Ріпецький М. Медична опіка в УПА. Кн. 2. Спогади і документи. Торонто – Львів : Літопис УПА. 2001. С. 13 – 20.

неним на полі бою та під час відпочинку, він також відповідав за гігієну війська, дезінфекцію, підбирав медикаменти для санітарів, формував «фельдшерську торбу»¹⁴.

Про високий рівень організації медичної служби УПА говорять чіткі правила щодо гігієни особового складу : «Всі вояки повинні митися щодня бодай до половини тіла, використовувати всі можливості, щоби бути чистим і не подертим, волосся дозволене не довше, як 4 см, щоб запобігти множенню вошей, на постійно знімати обуву і пересушувати її. Мати власну їдунку і ложку, не вільно вживати немитих їдунок і ложок, щоб запобігти поширенню недуг». Гігієнічні вимоги посилилися після 1945 р, коли радянські окупанти розповсюджували штучні епідемії – тифу, туберкульозу, венеричних захворювань, отруювали криниці та джерела.

Відповідно до розпоряджень головного лікаря була вибудована чітка схема надання медичної допомоги : Найнижча ланка – рій (10 – 12 вояків) мала одного санітара; Чота (це три рої, тобто, 30 – 36 вояків) мала два санітари, рідше медсестру або фельдшера; Сотня / курінь (це три-чотири чоти, 150 – 200 вояків) мала у складі начального лікаря або начальну медсестру, кількох санітарів; Два-три курені творили загін, а всі бойові частини на території ВО творили Групу – «Північ», «Південь», «Захід», «Схід». Найдосвідченіші лікарі очолювали Санітарну Службу Груп. Відповідно, кожна Група мала повітовий шпиталь. У ньому працювало 4-5 лікарів, 5-6 фельдшерів і санітарів. У такому шпиталі могло одночасно лікуватися 50 - 100 вояків¹⁵. Деякі шпиталі були настільки добре укомплектовані, що московська пропаганда твердила, що УПА отримує допомогу від інших країн. Застосовувалися два варіанти лікування : «на місці» і «з евакуацією». Проте перевагу надавали лікуванню у лісовому «шпитальку», оскільки перебування хворого чи пораненого в лікарні у запіллі наражала на небезпеку і пацієнта, і лікаря, і персонал. Безпосередньо на фронті під «шпитальки» облаштовувалися підземні кріївки

¹⁴ Кравець А. Медична служба УПА. // Національно-визвольна боротьба 1920 – 50-их рр.. в Україні. Київ – Львів. 1993. С. 199.

¹⁵ Ріпецький М. Медична опіка в УПА. С. 283.

і бункери¹⁶. Такі медпункти мали 10-15 ліжок, кухню і канцелярію. Працювали у них 1-2 лікарі і 2-3 санітари. Із лікарських записів дізнаємося, що серед захворювань вояків УПА переважали бронхіти та пневмонії, особливо посттравматичні та гіпостатичні – вони становили понад 50 % усіх захворювань¹⁷. І це цілком зрозуміло через перебування у вогких, темних криївках під землею й неможливість хворому пересуватися. Тому часом «шпитальки» організовували у хатах і господарських спорудах місцевого населення. Останнє стає майже неможливим із поверненням радянської окупації, адже комуністична влада застосовувала масовий терор проти цивільного населення, значно більший, ніж нацисти. І тут було питання особистого вибору та доброї волі господаря, що наважувався надати притулок, хворого і лікаря, котрий з честю та самопожертвою виконував свої професійні обов'язки¹⁸. За нормами СС УПА у кожному курені мав бути лікар. Нині відомо, що у медичній службі УПА працювало понад 100 лікарів – Юрій Липа (загинув у 1944 р.), Яромир Олесницький (загинув у 1945 р.), Петро Скобельський (загинув у 1945 р.), Олекса Зеленюк, Юрій Давиденко. Також близько 250 студентів медицини старших курсів - Богдан Крук, Любомир Полюга, Модест Ріпецький та інші. «Через брак лікарів у Львові підпільно у таємному університеті викладали військову медицину для прихильників УПА», - згадував Любомир Полюга¹⁹. Із вересня 1944 року кваліфіковані лікарі УЧХ під керівництвом асистента кафедри хірургії Львівського медичного інституту Яромира Олесницького проводили курси підвищення кваліфікації для студентів медиків. «Це були студенти медицини вищих семестрів, котрих вишколювали наші лікарі як хірургів. Ця ділян-

¹⁶ Олійник М. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – 1944 рр. // Універсум історії та археології. Ужгород. 2019. Вип. 2 (27). С. 145.

¹⁷ Радиш Я., Сорока О. Особливості медичного забезпечення українських національних збройних формувань першої половини ХХ ст. К.: Логос. 2009. С. 81.

¹⁸ Кравець А. Медична служба УПА. // Національно-визвольна боротьба 1920 – 50-их рр.. в Україні. Київ – Львів. 1993. С. 201.

¹⁹ Гірна Н. Медико-санітарна служба УГА в умовах війни та епідемії тифу. / Theory and practice of modern science. II International and theoretical conference. Krakow. 2021. Vol. 2. P. 107.

ка медицини була нам найпотрібніша». Також регулярно проходили курси для підготовки санітарів. Вимоги до охочих навчатися були доволі простими : 6 класів школи, але вирішальну роль відіграла висока ідейна мотивація і надійність. Наказом головнокомандувача надавати першу медичну допомогу навчали у старшинських школах. Зокрема, у старшинській школі «Олені» викладали лікарі Самуель Нойман («Максимович») і «Доктор Кум» (справжнє ім'я невідоме). Підручником слугував «Санітарний конспект», укладений лікарем Юрієм Давиденком («Юрко»). Освітні матеріали часто друкували та поширювали серед вояків УПА і цивільних для надання само - та взаємодопомоги²⁰. Але через посилення діяльності НКВД супроти УПА, залучення найрізноманітніших нечесних методів боротьби, повстанці відчували хронічний брак лікарів. Також відчутно вдаряла мобілізація лікарів до ворожих армій. У випадку складних поранень, коли надати належну допомогу у підземному шпиталі було неможливо, Санітарна Служба УПА зверталася по допомогу до «мирних лікарів» із околиць. Поранених і хворих вояків доправляли до амбулаторій або додому до лікаря, деколи лікарів привозили у лісові шпиталі. Це було вкрай ризиковано і для пацієнта, і для лікаря. Аджі і гітлерівські, і сталінські окупанти хворих і поранених вбивали, а лікарів заарештовували. Особливою жорстокістю проти лікарів здійснювали співробітники НКВД. Закономірно, що через сувору конспірацію імена лікарів, які допомагали воякам УПА у запіллі встановити важко. Частині з них вдалося виїхати за кордон, але більшість були заарештовані НКВД. Серед відомих лікарів, які не боялися допомагати потребуючим, ризикували власним життям, виконуючи свої професійні обов'язки був Дмитро Стасів²¹. Подамо коротку інформацію про нього.

Дмитро Стасів – (20 квітня 1900 – 15 грудня 1971) – народився у заможній селянській родині у с. Гуменець коло Миколаєва. Після

²⁰ Ріпецький М. Медична опіка в УПА. Кн. 2. Спогади і документи. Торонто – Львів. Літопис УПА. 2001. С. 183.

²¹ Ганіткевич Я. Історія української медицини у датах та іменах. Львів : НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. 2004. С. 38 – 41.

закінчення академічної гімназії студіював медицину у Львівському таємному університеті, а диплом лікаря здобув у м. Брно (Чехія), закінчивши там медичний університет 1927 року. Працював у Варшаві, а з 1930 року – провадив приватну лікарську практику у Миколаєві. Вступив до Українського лікарського товариства, заснував товариство «Відродження», активно залучався до просвітницької та наукової роботи, зокрема написав праці «Роля українця лікаря на провінції» та «Лікарська опіка на українським селі». Після приходу комуністів восени 1939 року погодився віддати приміщення та обладнання власної клініки для облаштування першої миколаївської лікарні. Дмитро Стасів надавав допомогу усім потребуючим, у тому числі воякам УПА. За це заарештований НКВД у 1945 році, можливо за доносом когось із персоналу лікарні. Але оскільки лікар не був членом ОУН, не перебував на медичній службі в УПА, то отримав «м'який» для радянської судової системи вирок: 5 років таборів і 10 років заслання. Ув'язнення лікар відбував у Кемеровській області, згодом отримав дозвіл приєднатися до родини в м. Аджеро-Суджеську (Сибір). Там на засланні перебувала його дружина і троє дітей. На батьківщину родина повернулася у 1960 році, через два роки лікар Дмитро Стасів був реабілітований. Відтак він замешкав у с. Підбуж коло Дрогобича і працював лікарем у місцевій лікарні. Написав книгу «Ніч серед Полудня» про нестерпні умови московських концтаборів, у якій поставив риторичне запитання : «Коли вже більшовики наситяться людської крові?». Похований у рідному селі Гуменець. Іменем лікаря Дмитра Стасіва названа вулиця у м. Миколаєві²². Проте, нині ґрунтовне дослідження його постаті потребує окремої уваги науковців.

Джерела забезпечення ліками та медичними інструментами були різноманітними – закупівля, пожертви, але найбільше – у результаті бойових нападів на німецькі, угорські і словацькі групи постачання. УЧХ видав довідники про застосування лікарських

²² Ганіткевич Я. Історія української медицини у датах та іменах. Львів : НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського. 2004. С. 251.

рослин, тому жінки і діти збирали і заготовляли зілля. Відомо, що у львівському медінституті фармацевти таємно виготовляли мазі, настоянки, натирання для вояків. Студент Богдан Крук («Мельодія») підготував довідник «Зела та їх пристосування»²³. Медичні інструменти закупували через підпільну мережу ОУН, але сотні лікарів та аптекарів жертвували ліки, інструменти, перев'язувальний матеріал УЧХ для потреб УПА²⁴. Зі спогадів Богдана Крука (випускник Львівського медичного інституту, курінний лікар УПА) дізнаємося, що навесні 1944 року у Львові студенти і лікарі закупили ліків на 1, 5 млн. польських злотих. Дуже активно жертвувало населення. «Заклики підпільної мережі ОУН організувати ліки для УПА, а також військові уніформи, взуття, зброю, харчі – знайшли масову підтримку цивільного населення», - писав лікар Модест Ріпецький («Горислав») про масштаби волонтерського руху. Але знову наголосимо, що відновлення радянської окупації фактично унеможлилювало ініціативи громадян. Адже було ліквідовано приватну власність, вилучено особисті медичні інструменти лікарів, заборонено їх виносити з лікарень, а легально їх придбати було неможливо. НКВД установив цілковитий контроль над лікарями, аптекарями та молодшим медичним персоналом, лікарні, амбулаторії та аптеки були нашіпговані комуністичною агентурою.

Необхідно відзначити, що в УПА служили лікарі різних національностей, часто врятовані вояками з концтаборів, гетто, таборів для військовополонених обох окупаційних режимів. Нам відомі імена лікарів євреїв – Самуель Нойман («Максимович»), Шая Варм («Скрипль»), «Доктор Кум», поляків – Тадеуш Крвав'їч, Галина Якубюк, італійця – Августо Доніні («Михась»). Восени 1944 року командування УПА надало можливість лікарям інших національностей повернутися до легального життя, гарантуючи збереження таємниці факту їх перебування в українському Русі опору. Проте

²³ Мостова Н. Як лікувалися повстанці: крихти з історії медицини УПА. / Газета «Галицький кореспондент». Львів. № 42 від 17 лютого 2020.

²⁴ Олійник О. Діяльність підпільного УЧХ на території Галичини у 1943 – 1944 рр. // Універсум. 2019. С. 147.

майже ніхто не пішов. «Ми, як і вони цінували волю, ту правдиву волю і були готові боротися проти тих, хто її топчуть», - сказав «Доктор Кум»²⁵. Він загинув у бою з загонами НКВД у 1945 році коло Стрия, до останнього набою прикриваючи евакуацію поранених. Італієць Августо Доніні прагнув «знищити більшовизм, поки він не дійшов до кордонів Італії». Загинув у бою з загонами НКВД на Франківщині у 1945 році. У бою з НКВД загинули лікарі Яромир Олесницький, Петро Скобельський (1945 р.), закатований НКВД Юрій Липа (1944 р.)²⁶. Таким чином, масштаб діяльності медично-санітарної служби УПА насамперед залежав від політики окупаційної адміністрації. У Галичині німецька влада залишила певні автономні права для місцевого населення, тому надання медичної допомоги воякам УПА було доволі непоганим. Від 1944 року, коли розпочалася друга радянська окупація, ситуація з медичним забезпеченням українського підпілля невпинно погіршувалася.

Висновки. Після розгрому нацистської Німеччини та її союзників країнами Антигітлерівської коаліції комуністичний режим усі зусилля спрямував на боротьбу з українським підпіллям. Методи цієї боротьби були традиційними для росіян – недотримання будь-яких правил ведення війни, масовий терор, депортації, нелюдські звірства, знищення цивільної інфраструктури, грабежі, штучне поширення епідемій. Медично-санітарна служба натрапляла на такі основні труднощі : важкі умови боротьби, брак лікарів і медичного персоналу, недостача ліків та санітарного матеріалу, переслідування лікарів агентурою НКВД. За таких обставин у 1947 році Провід УПА провів планову демобілізацію, підрозділи УПА були розформовані на менші похідні групи. Більшість лікарів продовжувала визвольний шлях у лавах національного війська, частина з них загинула на посту, частина перейшла за кордон. Заарештовані радянською владою медики отримали величезні терміни ув'язнення, більша частина з них були реабілітовані у 80-их роках

²⁵ Ріпецький М. Медична опіка в УПА. Кн. 2. Спогади і документи. Торонто – Львів : Літопис УПА. 2001. С. 375.

²⁶ Репресії в Україні (1917 – 1990 рр.) : Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники Є. Бабич, В. Патока. К.: Смолоскип. 2007. С. 219.

XX ст. посмертно. Своєю боротьбою УПА встановила абсолютний рекорд, утримуючись на окупованій території майже 20 років, а її технології та методи боротьби увійшли до підручників з військової справи. Організація медичного забезпечення визнана фахівцями оптимальною в умовах партизанської війни. Службу в УПА несло понад 100 лікарів та більше 250 студентів медицини, безліч дівчат – членів УЧХ служило медсестрами, санітарками, доглядальницями при поранених, більшість з них загинули на полі бою, прикриваючи поранених. Лікарі та медичний персонал УПА виконували свої обов'язки у дуже складних умовах. На відміну від Руху опору в інших країнах, Санітарна Служба УПА і УЧХ не отримували ніякої підтримки від Міжнародного Червоного Хреста. Все медичне спорядження і ліки доводилося добувати самим, а евакуювати поранених було майже рівноцінно смерті. За операційні служили селянські хати, лісові криївки, не було належного клінічного, лабораторного та рентгенологічного обстеження. Більшовицька влада не визнавала прав і законів МЧХ та конвенцій поводження з пораненими. Тільки завдяки великій самопосвяті і жертвовності медичної служби УПА вдавалося повертати здоров'я і рятувати життя воякам. Історія медичної служби національного збройного формування - УПА вписала незабутню сторінку як в історію української медицини, так і в історію національно-визвольної боротьби українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганіткевич Я. Історія української медицини у датах та іменах. Львів : НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М.Грушевського. 2004. 308 с.
2. Гірна Н. Медико-санітарна служба УГА в умовах війни та епідемії тифу. / Theory and practice of modern science. II International and theoretical conference. Krakow. 2021. Vol. 2. P. 104-107.
3. Коваль Л. Медична служба Української Повстанської Армії. // Вісник НУ «Львівська Політехніка». Львів. 2006. № 572. С. 69-74.
4. Кравець А. Медична служба УПА. // Національно-визвольна боротьба 1920 – 50-их рр. в Україні. Київ – Львів. 1993. С. 198-203.
5. Мостова Н. Як лікувалися повстанці : крихти з історії медицини УПА. / газета «Галицький кореспондент». Львів. № 42 від 17 лютого 2020.

6. Олійник О. Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943 – 1944 рр. // Універсум історії та археології. Ужгород. 2019. Вип. 2 (27). С. 139-147.

7. Онишко Я. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр.. XX ст.). Автореферат дисертації на здобуття наук. ст. к. іст. н. Львів. 2006. 21 с.

8. ОУН і УПА в 1944 році. Документи. В 2-ох ч. Ч. 2. Відп. ред. С. Кульчицький. К.: НАН України. Інститут історії України. 2009. 256 с.

9. Радиш Я., Сорока О. Особливості медичного забезпечення українських національних збройних формувань першої половини XX с. К.: Логос. 2009. 98 с.

10. Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники Є. Бабич, В. Патока. К.: Смолоскип. 2007. 519 с.

11. Ріпецький М. Медична опіка в УПА. Кн.2. Спогади і документи. Торонто-Львів: Літопис УПА. 2001. Т. 23. 483 с.

Ігор ДЕРЖКО,
доктор філос. наук, професор,
завідувач кафедри філософії та економіки
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА «РУСЬКИЙ МІР»: ПРОТИСТОЯННЯ ТА ВЗАЄМОПОБОРЕННЯ

Анотація: у статті досліджено протистояння між розвитком української національної ідеї під владою Російської імперії та самодержавством і московською православною церквою. Наголошено на перешкоджанні та забороні української мови на усіх рівнях, як загрози для «руського міра»

Ключові слова: українська національна ідея, «руський мір», українська мова.

Abstract: the article examines the opposition between the development of the Ukrainian national idea under the rule of the Russian Empire and the autocracy and the Moscow Orthodox Church. The emphasis is on the obstruction and prohibition of the Ukrainian language at all levels, as a threat to the “Russian world”

Key words: Ukrainian national idea, “Russian world”, Ukrainian language.

Крах імперії Наполеона позначився зростанням числа людей схильних до лібералізму. Союзником Пруссії та Австрії була і Російська імперія. Олександр I набув популярності як монарх-визволитель. У Берліні на його честь назвали майдан — Александерплац. Спілкуючись з європейцями, російський самодержавець частково перейнявся просвітницькими та демократичними ідеями. Повернувшись в Петербург вирішив показати себе реформатором. Дав вказівку сприяти розвитку культури та освіти не російським народам. У першу чергу українцям та грузинам. Державним коштом почали друкувати букварі та читанки національними мовами. Влада сприяла друку поезії, прози та драми. У театрах українською мовою ставили п'єси. Сам імператор відвідував театральні дійства та аплодував і голосно промовляв - “а й да ліхо, а й да ліхо”. Граф Церетеллі надрукував збірник української народної поезії та пісні. Керівником царської

канцелярії став Сперанський, талановита та прогресивна особа, яка прагнула раціонально реорганізувати систему управління та подолати злякисну російську бюрократію. Склалось враження, що Росія врешті-решт реформується та починає поступово перетворюватись у демократичну державу. Але ці переміни стали ворожими для російського чиновництва та верхівки знаті. На їх вимогу Олександр I звільнив Сперанського та вислав на другорядну посаду в Тамбов. Не сподобалися реакціонерам посилення прав національних меншин. Реакції сприяла більшість кліру московської православної церкви. Імператор поставив собі метою перекласти Святе письмо розмовною російською мовою, оскільки текст старослов'янським «язичієм» не сприймала більшість світської громади. За ініціативою петербурзького митрополита Філарета переклали та надрукували розмовною мовою Новий Заповіт. Супроти цього виступив агресивний клір та рішенням Синоду заборонили поширення Нового Заповіту. Наклад арештували та знищили.

Загалом мали бути переклади і українською мовою. Олександр I перелякався власних дій, зупинився у реформуванні і загалом пішов з життя за таємничих обставин. Кажуть, що він зімітував власну смерть та пішов схимником у далекий скид замолювати гріхи. Микола I, його спадкоємець почав знищувати зачатки реформ свого попередника та розпочав хвилю посилення російського тоталітаризму. Він здобув славу жандарма Європи і переслідував будь-яке вільнодумство на власній території. Особливо зловісною стала його діяльність після 1848 року революції «Весни європейських народів». Він заборонив навчання за кордоном та приїзд вчених і науковців, які пропагували просвітницько-ліберальні ідеї в новостворених конституційних монархіях Європи. У 1849 році переляканий Микола I ухвалив рішення ліквідувати викладання філософії в російських університетах, аби зупинити розвиток вільної думки та ідей утвердження будівництва демократичної держави. Формулювання було наступним – «польза от філософії неочевідна, а вред ясен». Але розпочався рух різночинців та нігілістів. М.Чернишевський опублікував в журналі «Наш со-временник» статтю «Антропологічний принцип у філософії». Автор

стверджував, що почуття, думки та переконання є продуктом хімічної та фізіологічної діяльності нейронів кори головного мозку. Він проголошував нібито за допомогою електродів та струму різної напруги можна буде формувати психічний світ нашого Я, смаки, погляди до політичних переконань включно. Чернишевський категорично заперечував існування ідеального як об'єктивної категорії, яка є основою всіх духовних феноменів. Фактично він зреалізовував думки вульгарних матеріалістів Бюхнера, Фохта та Молешлота. Ці думки не набули популярності в Європі, але знайшли підтримку в інтелектуально відсталій Росії. «Одкровення» Чернишевського підхопили і в дворянських колах, а не тільки нігілісти. Дами в своїх шляхетних зібраннях з пристрасстю смакували, як «філософію» Чернишевського, так і його роман «Что делать?». У цій утопії пропагувалось знищення держаних інституцій, громадських об'єднань та сім'ї зокрема. Людська особа трактувалась, як маріонетка тих чи інших соціальних програм радикальних перемін. Відкрито стверджувалось, що заради ошчасливлення людства пожертвувати кількома мільйонами осіб не складає проблем. Найбільше вражає те, як більшість сформованих в лоні переконань московського православ'я з легкістю, без внутрішнього морального опору перейшли на протилежну позицію заперечення Бога і релігії. Загалом у тодішній Росії не знайшлося жодного автора, який зумів би стати опонентом Чернишевського та спростувати його вульгарні міркування. Одинадцять років відсутності академічної філософії критично ослабило і так слабку здатність дискутувати, стверджувати, логічно переконувати в тогочасній Росії.

Але в Києві в Духовній Академії мало відомий викладач Панфіл Юркевич дав гідну, обґрунтовану відповідь Чернишевському. Редактор «Руського вісника» Катков передрукував статтю і надав їй популярності. Оточення Олександра II переконало його у нагальній потребі відновити викладання філософії та поновити закриті факультети та кафедри. Юркевичу запропонували очолити кафедру та факультет у Московському університеті.

Все ж у Петербурзі, у столиці побоюлися цієї ініціативи. Юркевич згуртував всіх зацікавлених філософією та вплинув на наукове

становлення історика О.Ключевського, філософа В.Соловйова та інших. Юркевич розвивав міркування Григорія Сковороди та його теорію «Філософії Серця». Він сформував власне бачення ідеї платонізму та концепції ідеального. Його напрацювання стали гідним опором брутальному наступу вульгарного матеріалізму. Юркевич духовно та інтелектуально підтримував і обнадіював тих, хто шукав себе у сфері глибокої науки та високої філософії. У своїх лекціях та викладах постійно звертався до надбань української культури, цитував українських поетів та прозаїків. На жаль, журнал «Наш Современник» не підтримав Юркевича, а розпочав його шельмування, друкуючи опуси Чернишевського, зокрема «Полеміческіє висоти». У них він заявляв, що не збирається дискутувати з семінаристом та читати його статті.

Як бачимо, царська влада сама собі шкодила. Не зупинила вчасно свого ворога і не підтримала належно того, хто міг протистояти нігілізму та механіцизму, руйнуванню громадської думки. Сучасники стверджують, що двозначне ставлення до Панфіла Юркевича зумовлено його проукраїнською позицією та небажанням стати великоросом.

Олександр II, маючи намір ліквідувати кріпосне право, розпочав комплекс заходів щодо підготовки. Формував думки та настрої дворян, поміщиків, чиновництва. Він проголосив необхідність перекласти та надрукувати Святе Письмо російською розмовною мовою та врешті-решт виконати те, що не дали зробити Олександрю I. Росія опинилась у цікавій ситуації. Переклад першого тому Капіталу Маркса випередив переклад Біблії. Коли робота над Святим Письмом була завершена, пройшла цензуру, імператору доповіли, що малороси вже друкують у Києві власний текст рідною українською. Це було неприпустимим із позиції імперського верховенства російської мови. Олександрю I порадили заборонити друк духовної, наукової літератури та адміністративних документів іншими мовами. Насамперед це стосувалось української, польської та грузинської. У 1863 році вийшов Валуєвський циркуляр, який регламентував ці нововпровадження. Але це не стосувалось поезії, прози та драматургії. Західний світ із обуренням відреагував на такі

репресії. Особливо засудив імперську політику О.Герцен у своєму лондонському віснику «Колокол».

Загалом Росія опинилась у цікавій ситуації гострого браку управлінських кадрів. Чиновництва середнього ешелону в імперії було в 15 разів менше, ніж у Великій Британії та в 16, ніж у Німеччині, об'єднаній Бісмарком. Страхітливе поняття «держиморда» зумовлено не великою кількістю бюрократів, а надмірною концентрацією влади в одних руках, які робили чиновника всесильним. Цікаву пропозицію запропонував тогочасний міністр освіти О.Головнін. Він рекомендував відкрити в Україні як мінімум 5 університетів, де готували б майбутніх держслужбовців зі студентів українців. Він казав, що хохли « в ученії прілежни, а в результатах удівительни». Після навчання вони поїдуть в усі закутки Росії та працюватимуть, як мінімум 4 роки за державним спрямуванням на визначених місцях. Хірург М.Пирогов запропонував додатково відкрити медичні факультети, тому що в його практиці в час кримської війни солдати українці вміло та швидко опановували медичні втручання та ставали добрими фельдшерами і асистентами лікарів. Ініціативу міністра О.Головніна схвалили, та проект відкриття університетів мала розглянути державна рада і затвердити наказом імператора. Але відбувся замах на Олександра II. Жандарми доповіли, що в терористичних організаціях велика кількість студентів, зокрема українців. Розгніваний імператор дав догану всім міністрам та звільнив О.Головніна без жодного попередження та роз'яснень. Радники імператора запропонували йому заборонити друк будь-якої літератури та документів українською мовою. Так званий Емський указ викликав здивування та протести демократично налаштованої громадськості Європи. Важко було зрозуміти, як керівники держави розпочали війну зі своїм народом у сфері культури, науки, освіти. Проте важко було замовчувати талант тих чи інших особистостей, яких знали і цінували за кордоном. Російська хрестоматія для гімназій та двотомник «Жемчужини русской словесности» надрукував поезію Т.Шевченка українською мовою, але російським алфавітом.

У 1903 році вийшла в світ літературна енциклопедія, у котрій була стаття про Т. Шевченка. Ще далеко до Жовтневого маніфесту, який послабив цензуру, в статті було сказано, що талановитий автор писав і російською мовою, але його геніальні твори написані ним рідною українською. Там же сказано, що якби не репресії Миколи I та ганебна солдатчина, Шевченко додав би до свого доробку багато геніальних творів і прекрасні малярські роботи.

Як за імперської епохи, так і після неї, Валуєвський циркуляр та Емський указ не були відмінені. А загалом утиски української культури, мови розпочалися з новою силою в сталінську епоху.

Особливої уваги заслуговує оцінка української культури на початку ХХ століття західними вченими. Очікуючи світової війни, бачачи протистояння великих європейських держав, соціологи та політологи пропонували сформувати так звану буферну зону між Росією та Європою. Ідея Середньої Європи мала зреалізуватись створенням незалежних Балтійських держав та Самостійної України. Макс Вебер, відомий філософ та соціолог, розпочав вивчати Росію, її громадські та політичні організації та популярні суспільні думки і стиль мислення. Для нього було великим відкриттям пізнання українського народу, як самостійної духовно-культурної одиниці. Його вразила українська історія, традиції державотворення та організація життя на основі регламентуючих документів близьких по духу демократичним традиціям. М.Вебер із подивом стверджує, що народ вищий по формах свого само існування, підпорядкований та упосліджений народом нижчим по духу та інтелекту. Він зумів передбачити дії більшовиків, котрі, захопивши владу, усупереч своїм обіцянкам, утискатимуть та репресуватимуть інші народи, зокрема українців. Вебер сказав, що найпослідовніші російські соціал-демократи затамовують подих, коли постає питання долі 30 млн. українців малоросів. Більшовицьку демократію він назвав «солдатською, вульгарною та антигуманною». Будучи в Києві у часи творення УНР, допомагав складати тексти державних Універсалів, відвідував мітинги, спілкувався з науковцями і спробував переконувати Захід у існуванні державотворчого народу з

великим нереалізованим потенціалом. На жаль, М. Вебер заразився іспанським грипом та помер. Україна втратила свого захисника, авторитетну особу, що могла обґрунтовано спростувати думки неприхильних до нашої незалежності.

У 20-ті роки до України знову привернули увагу європейські політики та вчені, намагаючись визначити її місце в світовій спільноті. Але більшовицька окупація не дала змоги зреалізувати ці бачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка В. «Рускій мір» / Енциклопедія історії України. Додатковий том. Кн.1. А – Я. НАН України. Інститут історії України. К. 2021. 773 с.
2. Горський В. До питання про ідентичність історії філософії як науки. // Наукові записки. Т. 25. Філософія та релігієзнавство. КНУ ім. Т.Шевчанка. 2020. С. 56 – 62.
3. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. Львів. 2000. 308 с.

Ольга ДЖУРА,
кандидат медичних наук, доцент
кафедри гістології та ембріології
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

СПРАВЕДЛИВИЙ МИР ЯК ЗАПОРУКА СТАБІЛЬНОСТІ У СВІТІ

***Анотація.** Мир на землі, що його в усі часи так палко прагнуло все людство, можна усталити і укріпити лише свято зберігаючи встановлений Богом лад. Адже наукові дослідження виразно показують, що в живих істотах та силах природи панує дивовижний порядок, і людині притаманна здатність осягати цей порядок, а також створювати собі знаряддя для підкорення цих сил, для спрямування їх на свою користь. Та насамперед науковий прогрес і технічні винаходи показують безмежну велич Бога, який створив цей світ, саму людину, наділену розумом і свободою, та поставив її господарем над цим матеріальним світом. «Мало чим зміниш єси його від ангелів, славою й честю увінчав його. Поставив його володарем над творами рук Твоїх, усе підбив йому під ноги» (Пс. 8,6-7) Що ж потрібно сьогодні чинити для відвернення катастрофи ядерної війни, що так гостро знову стоїть над світом? Чи можемо ми знизити градус ненависті не лише між народами, а й між окремими людьми? Нам слід навчитися перестати ображати Бога і один одного. Навчитися вибачати іншим і вибачитися особисто перед своїми ближніми. Вести діалог, бо лише він зруйнує плани найгіршого сценарію — сценарію розгортання воєн по цілому світі.*

***Ключові слова:** мир, війна, діалог.*

***Abstract.** Throughout history, humanity has ardently sought peace on Earth, a state that can only be established and strengthened by preserving the divine order. Scientific research clearly demonstrates the remarkable order that prevails in living beings and the forces of nature. Humans possess the ability to comprehend this order and create tools to harness these forces for their benefit. Scientific progress and technological inventions, foremost, reveal the boundless greatness of God, who created this world and endowed humans with intelligence and freedom, placing them as stewards over the material world. «You have made them a little lower than the angels and crowned them with*

glory and honor. You made them rulers over the works of your hands; you put everything under their feet» (Psalm 8,6-7). What must be done today to avert the looming catastrophe of nuclear war? Can we reduce the level of hatred not only between nations but also among individuals? We need to learn to stop offending God and each other, to forgive others, and to personally seek forgiveness from our neighbors. Engaging in dialogue is essential, as it alone can disrupt the plans of the worst-case scenario – the scenario of global warfare.

Key words: *peace, war, dialogue.*

“Зоставляю вам мир, мир Свій вам даю! Я даю вам не так, як дає світ. Серце ваше нехай не тривожиться, ані не лякається” (Іван 14, 26-27) [1]. Ці слова з Євангелія не просто так були сказані людям, але багато століть бережуть наше серце у мирі, здатному поширюватися довкола нас при вільному виборі його людей. Але правила та погляди теперішнього модерного світу з усіх сил намагаються відділити світське життя від духовного, щоб ми стали частиною культури, яка часто є проявом людської гордості, пихи, захланності і недалекоглядності... Філософія секуляризму стверджує, що існування надприродних сил принципово неможливо довести і якщо ці сили й існують, то вони недоступні вивченню. У такому разі суспільство не потребує релігії для пізнавальної та соціально-практичної діяльності, в яких може цілком спиратися на науку. Релігія не повинна втручатися у політику, освіту тощо, і вони зі свого боку також. Постсекуляризм же дотримується думки, що організована релігійна активність в якій-небудь формі необхідна для здорового функціонування суспільства, і світська та релігійна сфери повинні взаємодіяти [2].

Церква поширює повчання про істот невидимого світу — ангелів, навчаючи нас жити з гідністю у їх присутності. Навчає нас звертатися до ангелів-хоронителів у важкі хвилини нашого життя. Ніколи не слід забувати подякувати їм, бо саме вони супроводжують нас важкою життєвою дорогою до хвали вічної радості у небесах [3]. Людина повинна бути учнем, що прислухається до Бога. Прикладом може бути свідчення малого хлопця, який прислужував у церкві та якимось під час Служби Божої відчув неспокій, а коли

оглянувся довкола, то побачив поруч із собою ангела, який кликав його до себе. Хлопець так перелякався, що спочатку не міг зрушити з місця. Однак, у потрібну мить, якби наперекір собі рушив, а через кілька секунд на те місце впав величезний кусок стелі зі склепіння... Згодом цей хлопець виріс, став священником, а ще за якийсь час — папою Пієм XI, котрий гостро засуджував комунізм, сміливо виступав проти фашизму та антисемітизму Гітлера і Муссоліні. Цей незламний провідник Апостольського престолу дуже покладався на заступництво свого ангела-хоронителя [4].

Подиву гідне передбачення папи Пія XII, правління котрого припало на складний час II світової війни. Він у своїй останній промові 1958 року сказав: “Наступить темний, похмурий і важкий час для Церкви і світу. Якщо хочемо його пережити, мусимо насамперед злучитися зі святими Ангелами небесними!” Потрібно “розвивати у собі вміння довірливо розмовляти з Ангелами, які постійно піклуються про наше спасіння і освячення. Бог хоче, щоб ви з Ангелами насолоджувалися щасливою вічністю: прагніть уже тепер їх пізнати” [4].

Папа Іван XXIII, коли скликав II Ватиканський собор у 1962 році зізнався одному єпископу, що це рішення виникло у нього під впливом його ангела-хоронителя. І це був складний час протистояння, а саме час Холодної війни між Радянським Союзом та США, названий в історії Карибською кризою. Молитвами мільйонів людей та мудrimi рішеннями, які приймалися під час проведення складних перемовин між папою Іваном XXIII та лідерами двох на той час наддержав була відвернута ядерна загроза III світової війни.

Енцикліка папи Івана XXIII “*Pacem in terris*” (Мир на землі) закликає до встановлення миру між усіма народами в істині справедливості, любові та свободі. Вона була оприлюднена 11 квітня 1963 року і є надзвичайно актуальною нині. Справедливий мир на землі можна усталити і укріпити, лише свято зберігаючи встановлений Богом лад. Наукові дослідження виразно показують, що у живих істотах та силах природи панує дивовижний порядок, і людині при-таманна здатність осягати цей порядок, а також здатність спрямо-

увати ці сили на свою користь. Та насамперед науковий прогрес і технічні винаходи показують безмежну велич Бога, який створив цей світ і саму людину, наділену розумом і свободою, та поставив її господарем над цим матеріальним світом. «Мало чим зменшив еси його від ангелів, славою й честю увінчав його. Поставив його володарем над творами рук Твоїх, усе підбив йому під ноги» (Пс. 8, 6-7). Проте усяку людську спільноту, засновану лише на силі, треба називати такою, що вже не має у собі нічого людського, бо в ній у людей відбирають свободу замість того, щоб відповідно стимулювати їх до життєвого поступу і досягнення досконалості [5].

Громадянське суспільство слід вважати добре влаштованим, плідним і відповідним до людської гідності тоді, коли воно керується правдою; про це нагадує і апостол Павло: «Відкинувши брехню, говоріть кожен правду ближньому своєму, бо ми один одному члени» (Еф. 4,25). Це, звісно, станеться, якщо кожен правильно визнаватиме свої права і обов'язки щодо інших. Навіть більше: людська спільнота буде такою, як ми щойно описали, якщо громадяни, керуючись справедливістю, старатимуться шанувати права інших і будуть пильнувати власні обов'язки; якщо їх вестиме такий запал любові, що вони відчуватимуть потреби інших, наче свої власні, ділитимуться з іншими своїми благами і прагнутимуть до того, щоб у цілому світі й між усіма людьми відбувався обмін найкращими духовними й інтелектуальними здобутками. Але й це ще не все. Саме свобода згуртовує людське суспільство у спосіб, який відповідає гідності громадян, від природи наділених свідомістю відповідальності за свої дії [5].

Премудрість Божа є незбагненною... “Мир, мир, мир і тільки мир! Мир повинен запанувати між людиною і Богом та між самими людьми!” Це послання передала людям Марія Лунетті від Пресвятої Богородиці і Цариці Миру у Меджугор’ї 26 червня 1981р. на другий день спілкування з шістьма хорватськими дітьми, котрі мають дар бачити, чути та заохочувати людей усього світу відповідати на заклики Матері Милосердя до навернення та примирення між собою та Богом! [6] Ми не можемо осягнути та зглибити до кінця усю красу та гармонію сотвореного. І слід визнати, що усе в цьому світі підпо-

рядкується певним визначеним законам. Ці закони дано відкривати науковцям, застосовуючи набуті знання в ідеалі для блага людини. Проте людство використовує свої знання далеко не завжди на благо, а часто на шкоду собі, тому й звучать сьогодні слова останніх звернень Цариці Миру до своїх дітей так тривожно: «Дорогі діти! Вітри зла, ненависті й немиру завивають Землею, щоб знищити життя. Тому Всевишній посилає Мене до вас, щоб вела вас на дорогу миру та єдності з Богом і людьми. Ви, дітоньки, Мої простягнені руки: моліться, постіть і приносьте жертви за мир — благо, якого прагне кожне серце» (25 жовтня 2023 р. через візонерку Марію Лунетті). “Закликаю вас до сильної молитви. Модернізм хоче увійти до ваших думок та вкрасти у вас радість молитви й зустрічі з Ісусом. Тому, дорогі Мої дітоньки, обновіть молитву у ваших сім’ях, щоб Моє Материнське Серце було радісним, як у перші дні, коли Я вас вибрала і відповіддю була цілодобова молитва – і Небо не мовчало, а рясно давало цьому місцю благодаті мир і благословення” (25 вересня 2023 р. через візонерку Марію Лунетті).

Мати мудрість визнавати Бога за свого Батька, а людей, що тебе оточують, за братів і сестер — дано не кожному! Благом для людського суспільства є визнання дієвості Божих законів та заповідей у впорядкуванні усього сотвореного і, як показує історія, без їх урахування неможливо знайти справжнього миру та гармонійного розвитку будь-якого суспільства чи держави у сфері міжнародних стосунків.

Приватизувати “мир” — неможливо! А тим більше називати благом насильницьке нав’язування “русского мира” підступним шляхом розв’язання воєн.

Воістину, тільки ті народи довго проіснували, які достойно віддавали честь Богові! Неначе фіміам для Бога є виявлення вдячності Його сотворінь, котрих Він покликав до життя у Своїй Премудрості так гармонійно і красиво, що всі ангели і святі на Небесах повсякчас віддають Всевишньому Славу, Честь і Хвалу!

З якої ж причини наш народ так тяжко страждає впродовж стількох століть? Як виправити цю ситуацію? Чи можна змінити хід історії?

Так. Виявляється можна!

Свідченням цього є обраний Богом єврейський народ, на прикладі якого Господь у Своїй незбагненній премудрості показав усім іншим народам, що правдиве і щире поклоніння Його Божому Маєстату веде до особливого процвітання народу та Божого захисту: часи царювання Давида (40 років миру) та царя Соломона (40 років миру). Але тут повинен виявити мудрість також і керівник держави. Прикладом є навернення Ніневії, коли за наказом володаря усі люди у волоссяницях та на поросі і попелі калялися і постили три дні. І кара знищення була скасована! Навіть ізраїльтянин Йона, котрий 40 днів закликав ніневітян до покаяння, був повний подиву з цього неймовірного Божого Милосердя! Молитва і піст справді творять глибоке духовне очищення та наворачтають людину до Бога і, як наслідок, справжнього примирення їх та віднайдення спокою!

Кумирство цього світу заповонило розум та скувало волю багатьох і так легко за ним піти та спокуситися на приваби сучасного модернізму: діджиталізація та гаджети, бажання мати брендові машини та одяг, віртуальні комп'ютерні ігри, зранку до ночі відкриті клуби, бари, кафе, а... час для Бога??? Його у нашому графіку життя часом взагалі немає... І це — катастрофа для світу.

Ми — українці — повинні стати прикладом навернення для всього світу! Навернення глибокого, справжнього, духовного!!!

Нема на світі України,

Немає другого Дніпра...

Ці слова не просто так сказав Тарас Григорович Шевченко у вірші “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє”, їх зараз підтверджують багато переселенців зі сходу та півдня України, котрі потрапили за кордон під час повномасштабного вторгнення путінської росії.

Жах і відчай, розпач і безвихідь привели багатьох українців у Львів. Оселившись у нашому місті кожен відчув духовну силу цього славного міста Лева, котрий молиться віками і за віки у ньому збудовано понад 100 храмів! Тисячі і тисячі наших співвітчизників навернулися до Бога зі своїми молитвами про захист і знайш-

ли його! Похвали гідна підтримка країн Європи, США, Канади та багатьох інших країн світу, які розуміють глибину духовної кризи ненаверненої російської держави, котра своїми імперськими зазіханнями тривожить цілий світ. Людство в особі лідерів провідних держав та дипломатичного корпусу поволі намагається вийти із цієї по-справжньому “глибокої духовної кризи миру”, щоб не впасти у ще страшнішу прірву — крах взаємної довіри і взаємної підтримки між народами. Що вибере?

Господь про цей час сповістив у Святому Писанні і дав лік на останні дні випробувань для своїх дітей, поклавши печать Духа Святого на тих, хто Йому вірний, виконуючи заповіді та прислухаючись до порад Небесної Матінки. “Ти твориш ангелами Своїми духи і слугами Своїми палаючий вогонь” (Пс. 103, 4) [1]

Навернення!!! Навернення!!! Навернення!!!

Лише у ньому спасіння і рух до МИРУ на Землі!!!

Ось що написав про дію демонічних сил на керівників держав у ХХ столітті та на росію, зокрема, мученик російської православної церкви о. Олександр Мень, котрий був під постійним наглядом КДБ та зазнавав частих погроз... Він трагічно загинув 9.09.1990 року у час розвалу СРСР і навіть, маючи можливість покинути СРСР, писав: “Якщо можеш комусь світити у темряві, то виїхати — це зрадити”. Ці слова можна сьогодні застосувати до багатьох, котрі уникають відповідальності за долю нашої країни, утікаючи за кордон. “Дотик до демонічного, темного є небезпекою і загрозою для сучасного світу. І для тих, хто ступив на шлях духовної терапії, є велика спокуса. Не дарма було так багато чаклунів, магів, віщунів, які манили до себе Гітлера і багатьох інших вождів ХХ століття. Не даремно цей політичний демонізм огортав нашу землю чорною хмарою, і ще він не випарувався. Покликання християнина — протистояти цій чорній хмарі, нести в собі світло! “Христос сказав: кожен виносить зі свого скарбу те, що він має. Людство зв’язане між собою узами духовної єдності і відповідальності, бо люди передають одне одному не лише генетичний код, а й духовну спадщину. Творчість людства постійно рухається у двох напрямках, поляри-

зуючись позитивно і негативно. Полярності зростають і постійно протистоять одна одній.” [7]

Що ж говорить нам наш український подвижник та духовний велет ХХ століття, багатолітній в’язень сибірських таборів, доля якого була зіткана із 18 років неймовірних поневірянь — Патріарх Йосиф Сліпий? У своїх повчаннях він вказує на Мудрість. “Тихе слово мудрих варте більше, ніж крик ватажка дурнів. Мудрість ліпша від військової зброї” (Проп. 9, 17-18). Цінить, отже науку, знайдіть у ній смак, полюбіть її, бо без науки будете Ви бідні і з Вами наш народ, коли не схочете розвиватися в знанні та Божій Мудрості. Не посоромте землі української, землі ваших предків! Будьмо собою! Треба добро Церкви й народу ставити вище своєї марної особистої амбіції і своїх особистих чи гуртових користей!.. Об’єднавшись в одну Українську Помісну Церкву під проводом Патріарха, станемо твердиною, об яку будуть розбиватися всі ворожі удари” [8].

Дуже важливо зараз кожній людині, котра має вроджене творче начало, спрямувати його на духовне єднання людей у мирі, шукати взаєморозуміння, будуючи взаємну близькість поміж собою, коли спілкування творить між людьми радість і любов... Люди мистецтва — творці, мають творити! Це важко, це навіть виснажливо — взяти і виставити своє серце напоказ. Але водночас це і запрошення до дружби, до любові, до миру! Лише мир, як загальнолюдське поняття, за який ми, українці, боремося, мир справедливий, побудований на взаємній любові та повазі між людьми, народами, державами — такий мир може зберегти цілий світ від загибелі. Саме у цьому феномен самоорганізації українського суспільства, котре у критичні часи повинно переосмислити свої помилки, зробити висновки та перемогти труднощі, незважаючи ні на що, заради остаточної перемоги правди та справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / О.І. Хоменко. Львів : Місіонер, 2008. 1460 с.

2. Постсекуляризм. URL: /<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 19.11.2023).
3. Св. отець Піо проте, як слухати свого Ангела-Охоронця. URL: /<https://dyvensvit.org/blogs/1040233/> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Калдон С.М. Ангел — посланець надії. Львів, 2008. 172с.
5. Pacem in terris. Juan XXIII. Енцикліки понтифіків. 23.04. 2018. URL: /<https://katekhytyka-6.blogspot.com/2018/04/pacem-in-terris-xxiii-1963.html> (дата звернення: 23.11.2023).
6. Солдо М. Моє серце переможе. 2020. 431с.
7. Отець Олександр Мень відповідає на запитання/ Перекл. з рос. М. Лемик. Львів: Свічадо, 2011. 352 с.
8. 125 думок Патріярха Йосифа Сліпого /Упор. Тереза Ференц. Львів: Свічадо, 2017. 144с.

Тетяна ЄЩЕНКО,

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри українознавства
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Анотація. У статті здійснено аналіз концепту ВІЙНА у руслі когнітивної лінгвістики. Здійснено опис частотних мовних одиниць, які виражають асоціації з ключовим словом ВІЙНА в українськомовному поетичному дискурсі XXI століття.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, війна, поетичний текст, когнітивна лінгвістика, українське художнє мовлення.

Abstract. The article analyzes the concept of WAR from the point of view of cognitive linguistics. A description of frequent linguistic units expressing associations with the keyword WAR in the Ukrainian poetic discourse of the 21st century was carried out.

Keywords: concept, conceptual analysis, war, poetic text, cognitive linguistics, Ukrainian artistic speech.

Постановка проблеми. Лінгвістика XXI століття утверджує людину мовне бачення об'єкта дослідження. На науковій палітрі з'явилися нові напрямки, які вивчають мовні явища у зв'язку з людиною, її мисленням, психікою: «Лінгвоперсоналогія» (В. Нерознак, Л. Славова); «Ідентифікувальна лінгвістика» (М. Степаненко); «Антропологічна лінгвістика» (А. Загнітко); «Теорія мовної особистості» (В. фон Гумбольдт, Т. Космеда); «Когнітивна лінгвістика» (Дж. Лакофф, С. Мартинек); «Лінгвокультурологія» (А. Вежбицька); «Теорія комунікації» (Ф. Бацевич, М. Вінтонів, Т. Єщенко, О. Семенюк). У науковий обіг увійшли такі поняття, як: «концепт», «концептосфера», «картина світу», «мовна особистість», «лінгвоперсоналогія». Специфіка національного способу мислення постає крізь призму споконвічних українських понять («душа», «сумління», «віра», «воля», «правда», «пам'ять», «мрія», «доля» тощо).

З-поміж яких у часі повномасштабного вторгнення є і концепт «війна». Кожна з цих категорій має систему первинних і вторинних значень, характеризується широкими асоціативними зв'язками, здатністю виконувати когнітивні функції метафоризації, символізації, персоналізації, посиленими можливостями включатися в різноманітні контексти, утворювати стійкі звороти.

Мета статті – описати мовне вираження концепту ВІЙНА в українськомовному поетичному дискурсі 2000-х років.

Джерельною базою розвідки слугують образні вислови (понад 300), ключовим словом яких постає аксіологічне слово-концепт «війна».

Методи дослідження. Для студіювання нами було обрано метод семантико-аксіологічного поля, що безпосередньо спрямований на моделювання структури концепту, тобто на виокремлення в ній ядра (базової когнітивної структури) і периферії, а також на відповідну систематизацію всієї сукупності лексичних репрезентацій досліджуваного концепту, етимологічної реконструкції його внутрішньої форми, а також статистичний метод, який уможливив визначити індекс частотності аналізованого слова-концепта у сучасному поетичному мовленні.

Виклад основного матеріалу. Поняття «концепт» розуміємо як дискретну одиницю колективної свідомості лінгвоспільноти, яка зберігається в національній пам'яті мовців у вербально позначеному вигляді. Концепт в етнічній картині світу виконує роль стрижневого складника. Напряма варіювання концептів у сучасній українській мілітарній поезії охоплює такі аксіологічні категорії, як: війна (індекс частотності – 172, 5,6%), Страх (139, 6,1%), зло (137, 4,4%), Пам'ять (51, 1,7%), Любов (кохання) (29, 0,9%), Печаль, Сум (смуток) (22, 0,7%), Надія (21, 0,7%), Щастя (20, 0,7%), Мрія (17, 0,6%), Душа (15, 0,5%), Самотність (13, 0,4%), Ніжність (8, 0,3%), Чекання, Жаль (7, 0,2%), Бажання, Почуття (5, 0,2%), Спокій, Жалоба, Совість, Свобода (воля) (0,09%), Сором, Журба, Свідомість, Радість, Розум, Віра, Сумління, доля (0,06%).

Концепт ВІЙНА в українськомовному поетичному тексті частіше вербалізується крізь негативно забарвлені означення: *пекельна*,

несправедлива, дика, гірка війна. Трапляються нейтрально маркована лексика: *російсько-українська війна*. Меншою частотністю позначені прикметники, що мають позитивне маркування, пор.: *визвольна війна*.

Номінативне поле концепту ВІЙНА вербалізоване передусім лексемами *війна, військо, військовий, воєнний*. Ці номени становлять його **ядерну зону. Периферію** (близьку або приядерну), за нашими спостереженнями, утворюють номінації *вороги, ворогування, зброя, озброїти, герой (герої, героїня), героїчно, героїство, героїзм, героїчний /-а, /-е, зрада, зрадити, зрадниця, зрадливо, перемога, перемогти, непереможний /-а, /-е*. Периферію віддалену формують лексеми *служити, відслужувати, стрільба, ранені, біженці, оборона, облога*. Наприклад: «*А в нас війна... / В нас небо у вогні... / Руїни...смерть... Це все перед очима.../ І наші славні хлопці-вояки, / Що мають крила в себе за плечима...*» (Катерина Рабчун-Мосійчук).

Основу семантичної площини мілітарного тексту формують ключові лексеми, що здебільшого утворюють бінарні опозиції, де ВІЙНА – це зло, смерть, тьма, брехня, ненависть, безчестя. Фіксуємо продуктивні опозиції: *добро–зло, життя–смерть, правда–брехня, світло–тьма, любов–ненависть, праведність–грішність, честь–безчестя, свій–чужий* тощо. Наприклад: «*За вами – зло, за нами – Україна! / За вами – лжса, за нами – Провота! / Козак Мамай – не стане на коліна, / А з ним і ми, із Вірою в Христа!»* (Павло Чорний); «*Мені не потрібні гармати, я — тінь і воюю тихо, / Потрохи викошую лихо, зубами, ножем, прикладом. / У серці палає світло, а довкола серця — темінь. / Під шкірою - мій заповіт, на правій пробитій легені»* (Світлана Сівак).

Прикметою сучасної українськомовної мілітарної поезії є оприявлення концепту ВІЙНА крізь протиставлення, що потаюють на мовній палітрі образно: Я/ІНШИЙ, САМ/ІНШИЙ, Я/ТИ, МИ/ВОНИ. Тому ВІЙНА – це ЧУЖИЙ, це ВОРОГИ, це ІНШІ, це ВОНИ, а саме: «повзуча через кордони п'їтьма», «каїнське плем'я», «кубло червоних змії-гадюк», «прокляті виродки азійської породи», «орда ненависна зі Сходу», «найманці Кремля», «відщепенці пропиті», «кривава саранча», «машкара ката», «сотворіння гидке», «кати кремлівські (юродиві, очманілі)», «московські упирі й лакузи», «кривава саранча», «вражі

пики», «голодна звірина», «русняві нацисти», «вежліві люди», «сучі сини» «таварищкосап», «сатанинська сила», «армія зла», «бездушні тварини», «кремлівські собаки», «хижий дикий зброд», «орда», «ординці», «московити-ординці», «новороси», «вороги», «нашестья», «убивці», «братовбивці», «кати», «москалі», «русня», «зайди», «поганці», «недолюдки», «звірі», «гадюки», «мерзотники», «п'яниці», «скоти», «кацапи», «асвабадітелі» і под. Спостерігаємо, що автори текстів для вираження й опису ВОРОГА вживають згрубілу лексику, витворюють експресивно насажену негативною семантикою метафоричні образи, описові звороти (перифрази), вдаються до росіянізмів, лайливих слів. Наприклад: *«Тремтять московські уніри й лакузи, / Життя не наліза на ваш копил. / А ми колись з вами були в «Союзі» / І думали, щодійсно ви «брати» (Іван Війтенко); «Живі і мертві! Заходу і Сходу! / Нехай земля нас нині воз'єдна! / Народі мій, прекрасний мій народі! / Це ворог! Це нашестья! Це - війна! / Це вторгнення. Над обрієм заграви. / Повзе до нас кривава саранча. / Згорьована, окрадена державо, / Здійми у небеса свого меча!» (Нагалья Дзюбенко-Мейс); «Загарбники ви. Ви - злочинці! / Хіба не знали куди йшли? / Та ми ж – звитяжні українці! / Тут встануть предки із могил, / Щоб вас, непевних, придушити, / Щоб ваше **кодло** розі / розігнать» (Валентина Грибенко).*

На протизвагу ворогам концепт ВІЙНА – це ще і люди, пересічні українці: добровольці, волонтери, воїни, священники, біженці, жінки, чоловіки, діти, які всі стали на захист Батьківщини: *«Познайомтеся. Люди. Наприклад, це **Таня, редактор**. / На роботі у Тані плетуть маскувальні сітки. / Це **Марія Петрівна**. Веде телеграм про теракти, / а недавно на лавці під домом збирала плитки. / Це **Дмитро. Бізнесмен**. Він сьогодні привіз коліматор. / Це **Вікуля**. Вона косметолог. А тут - **медсестра**. / Це **Сашко**. Йому десять. Він валить на Яндексі сайти. / Це **Петро і Павло**, що чергують вночі у дворах. / Це **Тарас. Музикант**. Він у Києві в теробороні. / Це **Сергій**. Він **поет**. Він у Харкові, серед атак. / Це **Андрюха**. Це він захопив ДРГ з Оболоні. / А це **Міша**. Він ром. Він учора / украв русській танк» (Ольга Криштопа); *«Їй п'ятнадцять / і вона торгує квітами на вокзалі. / Кисень за шахтами солодкий / від сонця та**

ягід. / *Потяги завмирають на мить / і рушають далі. / **Військові** їдуть на Схід, / **військові** дуть на Захід...*» (Сергій Жадан).

Неабияк виаскрավює розгортання концепту ВІЙНА асоціативний вектор ВІЙНА – це СВІЙ, ВІЙНА - це ВОЇН. Вербальне вираження вказаного смислового вияву різнорідне: «Герої», «Воїни», «наші котики», «запорожці», «кіборги», «гайдамаки», «соколики», «мужні орли», «Воїни світла», «ангели», «нащадки козацької слави». Українські воїни – це люди з особливою духовною організацією, повернені серцем до свого коріння, які «стоять» і помирають за вільну Україну, за національну велич та нашу самобутність. Наприклад: «*Погляньмо, **наші котики** за України / Дні стоять*» (Володимир Тимчук); «*Це ми - **запорожці**. Це ми - **гайдамаки**. / **Солдати, повстанці** і **кіборги** - ми. / І знов воскресаємо тут під громи / і знов беремося вирощувати злаки, / садити сади і кувати метал, / підводити землю свою із руїни... / Ніколи врагу не зломить України, / допоки народ наш – **героїв** загал!*» (Олег Гончаренко); «*Це вулиця імені **кожного з нас** - / минулих, теперішніх і майбутніх - усіх, в Україні і суцїх, і сутніх, / хто подвигом змінює простір і час*» (Олег Гончаренко); «*Еней був **парубок моторний**, / **Славетний кіборг і козак**: / Удавсь на всеє зле проворний, / Й кремлівських не терпів собак*» (Лариса Ягула); «*Тримайтеся, **соколики**, тримайте / У цей важкий та історичний час. / Вкраїну окупантам не віддайте, / Надія лиш на Господа і вас!*» (Ольга Голузинець); «***Найкраїцини України** / На захисті **мужні Орли**, / Вам би жити-кохати. / Та ворог суне з Москви*» (Анна Фулей); «*Та загиблі стоять на сторожі за нашими спинами - / вірні **Ангели, ВоїниСвітла** віддають свою силу живим. / З нами правда, освячена їхньою кров'ю і мужністю, / і пишуться в небі герої минулих століть! / Пробивається сонце крізь зчорнілі задимлені хмари. / І палає в широких зіницях вогонь...*» (Оксана Сайко). Реалізація вказаного асоціативного поля здійснюється шляхом відтворення національно значущих лексем в історії України («гайдамаки», «козаки», «запорожці» і под.).

Концепт ВІЙНА – це незламна Україна, яка чинить опір: «*Вона – та, що народжує під ударами. / Вона – та, що народилась у сховищі.*

/ Вона – та, що шнурує берці. / Вона - та, що пече паляницю. / Вона – та, що цілує ночами і до бою проводить вранці. / Вона – та, що в мовчанні кохає. / Вона – та, що просто чекає. / Вона – та, що вступає у битву. / Вона – та, що «котка» співає у тісному вагоні на захід. / Вона – та, що творить молитву / Щоб зайнявся новий Світанок... / Вона – **Україна**» (Громовиця Бердник)» «**Що Україна** вистойть сказав Довженко у вогні / немає в Києві ні паніки ні черг / послухай друже заспокойся і мені / зроби світлинку поки розрізняю низ і верх» (Володимир Тимчук); «**І що би не сталося сьогодні чи завтра: / Тримаймося рівно, поведьмося гідно! / Здолаємо. Зможем. Боятись не варто! / Нескорена, дужа – живи, Україно**» (Людмила Юрчак).

Концепт ВІЙНА – це бій за цінності: «**Бо нам - стояти на межі / За правду й гідність. Ось наш бій**» (Володимир Тимчук). Це і бій за віру з вірою в серці: «**Бог посилає світло щоб спопелити зло / і над птьмою світить янголове крило / стримано і суворо держить Михайло меч / і Марія покровом тихо торкає плеч / випрямлених і гордих... силу земля дає... / Бог і земля батьківська - все що в народу є...**» (Домінік Арфіст); «**Бог не виїхав з України, / Він сьогодні із нами є... / Кожне серце для Нього- цінне... / Сил, терпіння ще додає....**» (Наталія Мартинюк); «**Наша Велич – правдиво-несхитна! / Наша Сила – сталевотверда! / Богородиця – Мати нам рідна: / Покровителька наша свята! / Наша Віра – Всевишньому Богу! / Наша Мова – у слові співця! / Налаштовані на Перемогу / Наші мужні й хоробрі серця!**» (Павло Чорний).

Концепт ВІЙНА – це і СВОЇ СИМВОЛИ, СВОЯ КУЛЬТУРА. У ролі маркерів «свого» можуть поставати слогани, прецедентні вислови, символи: «**Всім доброго вечора! Ми з України! / Ні слава, ні воля не вмерли ще, ні! / Ми – Суми і Харків, і острів Зміїний, / Ми – Київ, Чернігів, Херсон і Ірпінь!**» (Віталій Міхалевський); «**Чорний пакет персональних санкцій / Кожному москалю / Наша домівка – їх домовина / Ми знаємо, все буде – Україна**» (Антон Полунін); «**Закриймо небо журавлями. / Своїми сильними руками. / Грозою, хмарами повстання / Щоб нам світила зірка рання. / Закриймо плахтами, свитками / І синьо-жовтими квітками. / І по-**

дорожником по ранах. / І чебрецями по туманах. / Зробімо щит з ячменю й жита / Щоб пахла гречка соковита. / Щоб ріс овес, буркун на ниві. / Щоб ми були усі щасливі. / Закриймо небо, Бог по-може / І з нами разом переможе / Навалу, сатанинську силу, / Зведе сволоту у могилу» (Галина Потопляк).

Концепт ВІЙНА – це ЧУЖІ СИМВОЛИ, ЧУЖА КУЛЬТУРА: «вже **аквафрешну ганчірку** над каховськоюгес / почепили безликії «всєжлівілюді», / та ми не здамося, і московський абсцес / на тілі землі нам прорвати по силі, і так буде» (Володимир Тимчук); «**Ты меня на рассвете разбудишь**, / Ти влаштуєш криваву виставу. / Ты меня никогда не забудешь, / Посягнувши на мою державу!» (Люди-мила Юрчак). Чужа культура може поставати російськомовними цитатами із пісень, прецедентних висловів.

Концепт ВІЙНА – це ще і підвали, завали, небезпека, спрага, голод, горе, втрата домівки, страх, сирени: «Хіба можна таке про-бачити? / У **підвалі** живі та мертві... / От би хлібчика хоч окрайчи-ка, / І водички, та ще цукерку...» (Тетяна Строкач); «Війна! Порожні вулиці, сирени, укриття, / Вдягає ляльку поспіхом роззублене дитя. Вломились «визволителі» злodyгами у дім» (Наталія Карпенко); «Боже, не дай затихнути голосу люті / голосу тих, що в **підвалах** сидять, забуті, / голосу тих, що залишаться у **завалах**, / голосу тих, що скрикують в снах нетривалих, / голосу тих, що не можуть скле-пити повіки, / голосу тих, що безмовні, німі й недорікі, / голосу тих, що помруть від **голоду** й **спраги**, / голосу тих, що збирають крихти відваги / голосу тих, що спиняли собою колони, / що закривали собою від куль безборонних / голосу тої, що квилить в нікуди, тої, що кличе, / що проклинає, що в горі ховає обличчя / в тільце дитяче, у синове фото, у мамині речі, / в плечі сутулі, в коліна тремтячі старечі / голосу дому згорілого, голосу крові, / голосу розуму, що сумнівається, хто він / голосу, що проривається через **сирени**, / що заколисує ще ненароджених і безіменних / дай йому виходу з горла, що здушене **страхом**, / з міста під обстрілом, з тіла, що станеться прахом, / з серця, що б'ється віднині за кожного, чуй його, Боже, / голос ненави-сті в світі, де голос любові так мало може» (Галина Крук).

Концепт ВІЙНА – це бойові дії, підрозділи: «коли буде весна і прийде тепло / хочу дарувати тобі букети / але спершу нехай наша **пто** / зіб'є усі ворожі ракети / хочу зустрічати тебе на пероні / в річці вечірній з тобою купатися / але мені потрібно в **тероборону** / а тобі – евакуюватися» (Павло Коробчук).

Концепт ВІЙНА – це топос, простір війни, міста, села, містечка України (Херсон, Запоріжжя, Маріуполь, Харків, Київ, Буча, Гостомель, Гуляйполе, Пологи, Оріхів, Ірпінь, Донецьк, Волноваха, Дніпро, Охтирка, Чернігів, Одеса, Миколаїв, Дніпро, Лисичанськ), географічні локації (степ, море, південно-східний фронт), об'єкти, яких торкнулася війна (дорога, хата (стіни, вікна, стеля), могили, школа, магазин): «Хотіли знищити, хотіли налякати / Амбітні наміри імперської жаги. / Розстріляні **садочки, школи, хати** / Катам повернуться від Божої руки! / І згине мордор, і розквітне Україна - / Велична, найпрекрасніша, єдина!» (Меггі Пай); «Я - **Охтирка**. / Майже знищена, з розбитою **ТЕЦ**. / Мені страшно, холодно, боляче й гірко. / Та морок – ніщо протиш вогню ваших сердець. / Я - **Чернігів**. / Поранений ворожими бомбами. / Але я показую не на мигах, / як російські окупанти стають органічним добривом. / Я - **Харків**. / Уже не пам'ятаю, як спати в ліжку. / На мене сипляться ракети крилаті. / Але про мій безкінечний опір колись напишуть книжку... / Я - **Маріуполь**. / Суне орда. Але твердо стоять найсміливіші в світі воїни. / Батько поклав на тіло вбитого **Росією** підлітка руки. / Господи, вороги ж горітимуть у пеклі за кожного! / Я — **Київ**. / Волонтеру, дивуюсь порожнім вулицям, ховаюся у метро. / Кілька разів на день сирена, аж захлинається, виє. / Але я стою. І стоятиму. Як тік, так і далі тектиме **Дніпро**. / Я - **Дніпро**. / До мене везуть поранених: традиційно **шпиталь і Мечка**. / Я знаю: у боротьбі зі злом завжди переможе добро. / Тому і далі спокійно збираю ліки, кров і теплі речі. / А люди мої, мов двоюзильні. Такі вміють любити. І перемагають у війнах / Я - **Україна**. / У мене розбиті **аеропорти, будинки** й велика Мрія. / Я - той чоловік, що зупиняє танки, та бабуся, що кричить про насіння. / Я - породілля, яка лежить у **бомбосховищі** і чує перший крик сина. / Мені боляче втрачати Героїв. Я кожного ховатиму,

стоячи на колінах. / Але імперія вже конає. Імперія впаде і зігнє. / А люди мої, мов двоожильні. Такі вміють любити. І перемагають у війнах» (NastkaFedchenko); «**ХЕРСОНЕ** мій ріднесенький, тримайся / Ми встоєм, **МАРІУПОЛЕ**, повір! / Благаю, **ХАРКІВ**, тільки не здавайся! / Усіх не переможе руський мір! / Бо **СУМИ, ВОЛНОВАХА** і **ЧЕРНІГІВ**, / Стоять і не здригнутьсяяні на мить! / Щоб наша гордість, наш славетний **КИЇВ** / Себе приготувався захистить. / Тим часом як **ГОСТОМЕЛЬ** захлинає! / Кричить несамовито **ТРОСТЯНЕЦЬ!** / В **ОХТИРЦІ** бій за боєм не виухає! / І жарко в **КОНОТОПІ** від сердець....» (BENANDANTI)

Концепт ВІЙНА – це ДІМ: «вісім років казати: **в мене вдома війна** / щоб нарешті прийняти: **мій дім – це війна** її потяг повільний зі сходу на захід країни / у якому смерть життя перевозить» (ІЯ Ківа).

Концепт ВІЙНА – це РАКЕТИ, ЛІТАКИ, СТВОЛИ-АРТИЛЕРІЯ, БАЙРАКТАРИ, «ПІДНОСИ», «САНІ» - МІНОМЕТИ, РОЗТЯЖКИ: «З міста, що **ракетами** розтрочене, / До усього світу прокричу: / Цього року у Неділю Прощену / Я, здається, не усіх прощу!» (Олександр Ірванець); «Весна реве **військовим літаком**, / Сурма сирен примножує печалі, / І дівчина, ховаючись від **бомб**, / Шепоче сину казку у підвалі» (Артем Сенчило); «Сирени роздирають сутінь / І **«гради»** покроїли небеса. / Сьогодні ворог, мов диявол лютий, / На нашу землю зболену напав» (Іван Війтенко).

Концепт ВІЙНА – це СМЕРТЬ, НІЧ, ТЕМРЯВА, ПОТОЙБІЧЧЯ: «**а смерть** іде а **смерть** уже дзижчить / над сливами, над вишнями й айвою / безжальні жала металевих бджіл / весна іде, весна уже в нанкіні» (Ігуна Shuvalova); «Світло-**Темрява** / чекайте, друзі, притьма світло / ввімкну, бо ніч... / ...а їх – немає... / вкотре, мабуть, / пішли у **ніч**» (Регіна Гуманець); «Нервів більше нема, / Наплели маскувальних сіток. / **Потойбіччя** пролізло у світ / Пекельними покручами і сиренами» (Роман Коляда).

Концепт ВІЙНА – це (Z)ЗЛО: «Зміїне кубло заповзає, / **Зло** убивче, жовчю ригає. / Бездушний ворог, Бога не знає» (Анна Фулей); «**злого** летіло, зайшло, запливло, заповзло... / зверхньо. зненацька. зухвало. / загупало. затупотіло. / залізом забряжчало. Зітлами зарясніло. Zenit-

ками застрочило.../ здалека. зблизька. звідусіль.../ зміямизвивається.
/ зомбізомбояциків. / зараззакордоння. / зайди. загарбники. запро-
данці. зрадники... / захопити. завоювати. зневолити. / злякати. заля-
кати. загарбати. заграбастати. / змусити. змучити. знесилити. зне-
цінити. знищити. зламати. збезчестити...» (Оксана Суховій).

Концепт ВІЙНА – це ПОВІТРЯ (його рух): «**Війною війнуло .../**
і втратами ...вкотре – / Суцільним ставали ...простори ...часи... /
..І словом огнистим / живила аорта / Засвітна з вагою ...«Про-
си! — не проси!» / ...Робити? ...Чи мати? Мовчати? ...Чи вбити? /
Караючись втіхою, вдихом, слізьми, / Усе, що на землю цілощу про-
лите, / Волає до неба: «Чому завжди ми?»» (Володимир Тимчук).

Концепт ВІЙНА – це РІЧ, ЇЖА: «**Я відчуваю війну на смак, /**
Я відчуваю її на дотик... / Грають смертельно-ворожі ноти, / Бо-
реться з лихом мужній козак. / Я не тримаю в руках меча, / Я лиш
тримаю свою дитину! / На що ж стріляєш, бездушна тварино? /
Кров'ю замазав ти свого плеча... / Можеш стріляти у мою тінь! /
Можеш вбивати всі мої плани! / Ми переможемо! Загоїм рани! / Й
волю залишемо для поколінь!» (Крістіна Сашук).

Концепт ВІЙНА – це КРОВ, РІДИНА: «*війну не зупинити, / як*
яскраву артеріальну кров із відкритої рани / вона тече, доки не
вб'є, / заходить у наші міста озброєними людьми, / розсипається
ворожими дрґ у внутрішніх дворах» (Галина Крук).

Висновки. Роз'єднання кордонів, територій, міст, сіл, родин
пронизує українськомовну мілітарну поезію про війну, вказує на без-
глуздя і деструктивну силу подій, маркує світ на «до» і «після» війни.
Когнітивний аналіз концепту ВІЙНА показав, що у поетичному дис-
курсі 2000-х він вербалізований різнорідно. Це і світ фізичних речей
(руйнація міст і сіл, обстріли, бої, смерть, біженці, окупація), це і
метафізика людського стану під час війни (страх, відчай, розгубле-
ність, зневіра, душевний біль, страждання, надія, віра, любов).

Номінативне поле концепту ВІЙНА вербалізоване передусім
лексемами *війна, військо, військовий, воєнний*. Ці номени становлять
його ядерну зону. Периферію (близьку або приядерну), за нашими
спостереженнями, утворюють номінації вороги, ворогування, зброя,

озброїти, герої (герої, героїня), героїчно, героїство, героїзм, героїчний, зрада, зрадити, зрадниця, зрадливо, перемога, перемогти, непереможний. Основу семантичної площини мілітарного тексту формують ключові лексеми, що здебільшого утворюють бінарні опозиції, де ВІЙНА – це зло, смерть, тьма, брехня, ненависть, безчестя, що постає крізь бінарні опозиції: *добро–зло, життя–смерть, правда–брехня, світло–тьма, любов–ненависть, праведність– грішність, честь–безчестя, свій- чужий* тощо. Концепт ВІЙНА – це ще і люди, пересічні українці: добровольці, волонтери, воїни, священики, біженці, жінки, чоловіки, діти, це незламна Україна, яка чинить опір; це боротьба за цінності, за свої символи, за свою культуру. Водночас ВІЙНА – це і чужі символи, чужа культура, це підвали, завали, небезпека, спрага, голод, горе, втрата домівки, страх, сирени, це бойові дії, підрозділи. ВІЙНА – це топос, простір війни, міста, села, містечка України (Херсон, Запоріжжя, Маріуполь, Харків, Київ, Буча, Гостомель, Гуляйполе, Пологи, Оріхів, Ірпінь, Донецьк, Волноваха, Дніпро, Охтирка, Чернігів, Одеса, Миколаїв, Дніпро, Лисичанськ), географічні локації (степ, море, південно-східний фронт), об'єкти, яких торкнулася війна (дорога, хата (стіни, вікна, стеля), могили, школа, магазин), це домівка; це зброя (ракетні, літаки, стволи-артилерія, байрактари, «підноси», міномети, розтяжки). ВІЙНА – це смерть, ніч, темрява, потойбіччя, це зло, повітря, річ, кров, рідина.

ЛІТЕРАТУРА

1. In principio erat Verbum. Ukraine. Poetryofwar: збірка мілітарної поезії. Читомо. Тримати своїх в обіймах думок: 16 нових віршів про війну. URL: <https://chytomo.com/trymaty-svoikh-v-obijmakh-dumok-16-novykh-virshiv-pro-vijnu>.
2. Вірші про сучасну війну в Україні – до Дня поезії 2022. URL: <https://www.6262.com.ua/news/3354697/virsi-pro-sucasnu-vijnu-v-ukraini-do-dna-poezii-2022>.
3. Мій бог формує всю ніч батальйони: нова поезія про війну. Читомо. URL: <https://chytomo.com/mij-boh-formuie-vsju-nich-bataljony-nova-poezii-pro-vijnu>.
4. Стерти захисний шар страху: 15 нових віршів про війну. Читомо. URL: <https://chytomo.com/sterty-zakhysnyj-shar-strakhu-15-novykh-virshiv-pro-vijnu>.
5. Тим, кому соромно вранці лишатись живими, – неба оця половина: 15 нових віршів про війну. Читомо. URL: <https://chytomo.com/tym-komu-soromno-vrantsilyshatys-zhyvymy-neba-otsia-polovyna-15-novykh-virshiv-pro-vijnu>.

*Оксана КАЛИНОВСЬКА,
старший викладач кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНО ОЦІНКОВИХ ЗНАЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ РАДЯНСЬКОМУ ДИСКУРСІ II ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

***Анотація:** У статті розглядається вплив ідеології на радянськомовну практику 60-80 років XX століття. На основі аналізу текстів партійних документів встановлено, що основними засобами вираження ідеологічно оцінкових значень є атрибутивна лексика, повтор та складений іменний присудок. Особливу увагу приділено їхній системній організації та семантичній ролі в ідеологічному просторі радянської комунікації.*

***Ключові слова:** ідеологія, ідеологічний контекст, ідеологічно значущі атрибути, ідеологічно маркована лексика, повтор, складений іменний присудок.*

***Abstract:** The paper examines the influence of ideology on Soviet language practice in the 60s-80s of the 20th century. Based on the analysis of the texts of party documents, it was established that the main means of expressing ideologically estimated values are attributive and evaluative lexical units, repetitions, and the compound nominal predicate. Particular attention is paid to their systematic organization and semantic role in the ideological space of Soviet communication.*

***Key words:** ideology, ideological context, ideologically significant attributes, ideologically marked lexical units, repetitions, compound noun predicate.*

Постановка проблеми. **Відношення мова – ідеологія** досі привертає увагу дослідників суспільно-гуманітарних наук: історії, історичної філософії, політології, соціальної психології, філософії, економіки, культурології, літературознавства, мовознавства, що дозволяє комплексно його вивчати з урахуванням усіх багатоаспектних характеристик. У мовознавстві, зокрема, дослідження взаємодії мови та ідеології чітко окреслилися в двох аспектах: особливості функціонування мови в умовах ідеологічного тиску (особливо в умовах тоталітарної комунікації) та вплив ідеології на внутрішню

структуру мови, що засвідчують праці Ф. Бацевича, Т. Весни, О. Зарецького, Є. Карпіловської, Космеди, В. Куценко, Л. Масенко, Г. Мінчак, Л. Нагорної, І. Ренчки, К. Серажим, О. Сербенської, С. Шумлянського, Г. Яворської, Н. Ясакової та інш. Особливу актуальність досі зберігає проблема вираження ідеологічної оцінковості в семантиці тоталітарного дискурсу.

Метою цієї розвідки є визначення й узагальнення основних лінгвістичних засобів вираження ідеологічно оцінкових значень у структурі радянського дискурсу 60 – 80 років ХХ століття та визначення їх ролі в ідеологізації та десемантизації тексту на основі аналізу матеріалів партійних з'їздів та пленумів ЦК КПУ за період з 1960 – 1980 р.р. [4]. Зазначимо, що дані тексти були функційно значущими, містили нормативи й стандарти публічного висловлювання, ілюструючи найвищий рівень уніфікації мовного простору в радянському суспільстві. Тому тексти партійних документів цікаві для дослідження особливостей ідеологізованого семантичного простору комунікації, нерелевантної рефлексії слова, ритуалізованої форми викладу інформації.

Виклад основного матеріалу. Український радянський дискурс (далі – УРД), що був частиною єдиного радянського дискурсу, на початок 70-х років минулого століття склався як потужна і монолітна комунікативна система, що засвідчила уніфікованість і ритуальність висловлювання у суспільній комунікації.

Загальновідомо, що побудова тоталітарного суспільства неможлива без залучення мовних механізмів. В умовах насаджування тоталітарної ідеології мова зазнає цілеспрямованих «семантичних перекручень». Думка про це була сформульована в науковій літературі одразу з можливістю вивчати тоталітаризм як суспільний феномен, ще й зважаючи на художнє осмислення тоталітарної комунікації в загальновідомому романі Джорджа Орвелла «1984». Пророча візія англійського мовознавця й письменника тонко окреслила значущість лінгвістичних засобів в організації тоталітарної комунікації.

Тоталітарні режими – це передусім режими ідеологічні, «породжені ідеологією, існують завдяки їй» [1]. Тоталітарна влада прагне

замінити всі форми свідомості ідеологією (політичною міфологією), котра є найефективнішим засобом впливу на колективне несвідоме.

Важливими для осмислення ролі ідеології в організації дискурсивної практики стали праці ван Дейка, який ввів поняття „ідеологічного квадрата”, що визначає стратегію ідеологічного дискурсу: «позитивнее уявлення про нас» – «негативнее уявлення про інших» – «не говори нічого негативного про нас» – «не говори нічого позитивного про інших». Ці чотири константи пояснюють полярність оцінок в дискурсі та визначають їх обсяг, спосіб деталізації інформації.

Проте важливішими у розумінні ролі ідеології в організації тоталітарного дискурсу є погляди В. Леніна, який трактував ідеологію як «науковезнання», як «єдиноправильну науку», як «основну зброю пролетаріату», як «засіб класової боротьби». Ці ленінські визначення стали базовими і для потрактування ідеології в наукових джерелах радянського періоду. Так, зокрема, в «Українській радянській енциклопедії» ідеологію визначено як «систему політичних, економічних, правових, моральних, естетичних, філософських і релігійних поглядів, що виражають інтереси певних класів або соціальних груп. Ідеологічна боротьба є однією з форм класової боротьби. Комуністична ідеологія – найвищий історичний тип ідеології; марксизм-ленінізм – її складова частина, основа, наукове ядро»[9, с.356]. Аналогічне визначення представлено у «Словнику української мови»: «Сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних поглядів, що характеризують те або інше суспільство, клас, політичну партію» [9, с.11]. В ілюстративному матеріалі представлено сполучуваність лексеми ідеологія: *приватновласницька, комуністична, ворожа*. Отже, ідеологія в тоталітарному дискурсі визначена як наукове знання й, відповідно, вона витісняє інші форми свідомості.

На важливість ідеології як засобу ідейної боротьби, засобу виховання світогляду радянської людини вказують назви партійних документів: «Постанова пленуму ЦК Компартії України від 16 – 17 травня 1974 р. «Про завдання партійних організацій республіки по

подальшому поліпшенню ідеологічної роботи в світлі рішень XXI з'їзду КПРС»; «Постанова пленуму ЦК Компартії України від 29 березня 1968 р. «Про дальше поліпшення партійної інформації як важливого засобу піднесення організаторської та ідейно-політичної роботи парторганізацій України»; «Постанова пленуму ЦК Компартії України від 9 – 11 серпня 1962 р. «Про завдання партійних організацій України по подальшому посиленню ідеологічної роботи в світлі рішень XXII з'їзду КПРС», типовими, в яких є формулювання про зміст і завдання «ідеологічної роботи партійних організацій»: «Пленум ЦК КП України підкреслює, що в сучасних умовах дальше поліпшення ідеологічної роботи, поєднання її з організаторською роботою є найважливішим завданням усіх партійних організацій республіки» [4], або «Основний зміст ідеологічної роботи полягає в поєднанні роз'яснення марксистсько-ленінської теорії з мобілізацією мас на здійснення конкретних насущних завдань господарського і культурного будівництва, з вихованням високої свідомості трудящих» [4].

Функція ідеології в багатонаціональному СРСР полягала ще й в тому, щоб витворити єдиний уніфікований мовний простір через впровадження в системи національних мов єдиного ідеологічного лексикону, однакової системи оцінних значень. Наведемо показову цитату з праці «Мова і ідеологічна боротьба» І. Білодіда: «Нова епоха в розвитку країни, суспільства, всього людства, світової цивілізації, вихід на історичну арену робітничого класу і його партії – партії комуністів, нові віяння в науці, політиці, в усьому житті вимагають нового слова, нового мовного стилю, правдивого наповнення змісту термінів, правдивого називання речей та явищ їх власними іменами, з їх соціально-науковою, політичною оцінкою» [2, с. 77].

Отже, ідеологічна оцінка стає домінантною в семантичній організації радянського дискурсу, вияві синтагматичних, парадигматичних та дериваційних відношень у ньому. М. Гловінський, описуючи семантику новомови, зазначав: «Іноді несуттєво, що дане слово означає, однак суттєво те, які кваліфікатори з ним пов'язані (добрий/поганий, наш/чужий, прогресивний/реакційний тощо)» [3, с.160]. Така

оцінна дихотомія досягає абсолюту в тоталітарному суспільстві, викреслюючи варіантність оцінних значень. У радянському дискурсі йдеться про присвоєння позитивної оцінки поняттям, значущим в радянській дійсності: комунізм, соціалізм, пролетар, робітничий клас, класова боротьба, інтернаціоналізм, державна власність тощо, відповідно, негативної – поняттям, пов'язаним з капіталістичним способом життя: буржуазія, імперіалізм, ревізіонізм, націоналізм тощо.

Формування ідеологічної оцінності в семантиці радянського дискурсу пов'язане передусім з домінуванням «фундаментального лексикону» – базовими поняттями марксистсько-ленінської ідеології та радянської дійсності: комунізм, соціалізм, ленінізм, пролетар, буржуазія, радгосп, колгосп, колгоспник, колгоспне селянство, соціалістичне змагання, п'ятирічка, п'ятирічний план, суботник, комсомол тощо та жорсткими умовами дистрибуції, що нав'язували ідеологічну семантику будь-якому поняттю і призвели до «втрапи традиційно закріплених зв'язків і відношень між словами і значеннями, фразеологічними зворотами та їх асоціативними гніздами у свідомості мовців» [8, с. 90].

Однозначність ідеологічної оцінки в УРД задається контекстом, створюваним чітко визначеною системою ідеологічно значущих атрибутів, утворених від базових понять радянської (марксистсько-ленінської) ідеології: *радянський, соціалістичний, комуністичний, революційний, інтернаціональний, ленінський, пролетарський, більшовицький, колгоспний, робітничий, селянський, трудовий виразною позитивною оцінністю й буржуазний, націоналістичний, реакційний, ревізіоністський, імперіалістичний – з негативною оцінністю.*

Атрибути, виступаючи важливими транспонентами семантики слів, закріплюються за будь-яким поняттям в УРД як постійна ідеологічна характеристика, важлива для тоталітарного режиму. Така особливість лексико-семантичних зв'язків приводить до своєрідної “спеціалізації” слова вживатися в чітко вираженому ідеологічному контексті. На традиційну семантику слова штучно накладається ідеологічне значення, яке не відображає реального денотату, засно-

ване на випадковій сполучуваності: *комуністична мораль, робітничка совість, пролетарська честь, колгоспна демократія* тощо. У такий спосіб ідеологізації значення зазнали передусім іменники таких лексико-тематичних груп:

- суспільно-політичні терміни: *партія, суспільство, суспільні відносини, зовнішня політика, народ, держава, революція*;
- абстрактні поняття: *віра, думка, свідомість, підхід, напрям, завдання, ставлення, активність, результат*;
- назви загальнолюдських цінностей: *честь, мораль, совість, оптимізм, патріотизм*.

Зазначені групи слів втратили своє значення й виступають «знаками-символами», виконують лише ритуальну функцію[5, с. 32].

Поширеним засобом ідеологізації значення в системі радянської комунікації є також атрибути, утворені на основі метафоричного, гіперболічного переосмислення значень:

- простору (масштабності, розміру): *великі цілі, всенародний рух, всесоюзний огляд, всесвітньо-історичний масштаб, широка автоматизація, величезні родовища, безмежний простір тощо*;
- кількості: *числена армія, мільйонні загони, широкі маси, даліше збільшення тощо*;
- руху, швидкості: *семимильні кроки, швидке нарощування, ударний темп, впевнений ритм, прискорений розвиток тощо*;
- сили, міцності: *могутня зброя, революційна сила, могутня хода, бойове завдання, зміцнені позиції тощо*;
- часу: *нова радянська людина, вічно юне вчення, п'ятирічний план, найновіші досягнення, сучасні засоби тощо*;
- родинності: *братні народи, рідна партія, батьківське слово тощо*.

Ще одним засобом вираження ідеологічної оцінки в УРД є багатокомпонентні словосполучення «подвійної експресивності», утворені включенням в семантику цих конструкцій емоційно-експресивних атрибутів, що виявляються структурами найвищого знакового рівня: *нові величні діла, священна народна пам'ять, знаменний ленінський ювілей тощо*.

Атрибутивні ідеологічно оцінні значення можуть бути виражені займенниками *наш, свій, увесь, кожний*, що позбавлені денотативної функції і в системі УРД детермінують відношення в дихотомічній парі *кожен / всі*. Займенник *наш* (найчастотніше слово в системі УРД серед повнозначних слів), становлячи тісну сполучуваність зі словами всіх лексико-тематичних груп, поданих вище, автоматично стає еквівалентом до ідеологічно значущих атрибутів (або ж вступає з ними у синонімічні відношення): *наша країна, наша економіка, наша епоха, наші колективи, наші успіхи, наші досягнення, наші діла*.

Аналіз сполучуваності атрибутивних значень засвідчує їх чітку регламентацію та використання лише в межах зазначених лексико-тематичних груп, що звужує потенційну сполучуваність. Проте будучи спільними для визначених лексико-тематичних груп, сполучаючись з однаковими лексемами, вступають у синонімічні відношення, стають взаємозамінними й часто утворюють okazіональні значення: *комуністичне будівництво – комуністичне творення; партія – комуністична партія – наша партія – рідна партія – бойовий авангард – провідна сила революційних перетворень; наша держава – наша радянська Батьківщина – наша соціалістична Батьківщина – перша в світі країна соціалізму*.

Атрибути, маючи найбільший вплив на органи чуття, на формування емоцій людини, стали домінантною лексикою в структурі УРД й, як підтверджує наш аналіз, основним засобом створення ідеологічного контексту, в межах якого відбуваються всі лексико-семантичні трансформації. *Отже, атрибутивним значенням належить визначальна роль у формуванні ідеологічно-оцінної семантики УРД*.

В аналізованих текстах партійних документів до засобів вираження ідеологічної оцінності зараховуємо й субстантивні багатоконпонентні сполуки з віддієслівними іменниками *підвищення, зростання, збільшення, зміцнення, розширення, вдосконалення, примноження*, які, сполучаючись з абстрактними іменниками, реалізовували значення „доводити до вищого рівня”, важливість якого для тоталітарного режиму доводить і лексикографічний матеріал. Зокрема, у «Словнику української мови» значення названих іменників проілюстровано лише ідеологічними прикладами. До того ж дані лексеми утворюють сло-

восполюки «дубльованої семантики»: *зміцнення могутності, зростання темпів, піднесення рівня, підвищення рівня тощо*. Функціонування віддієслівних іменників у текстах партійних документів пов'язано з актуалізацією таких семантичних ознак, як процесуальність, постійна повторюваність дії, що приводить до вияву надлишковості на семантичному рівні, спустошення власного змісту слів, а отже, з перетворенням конструкцій, в яких вони вживаються, на ритуально-знакові.

Стандартним засобом ідеологізації лексичних одиниць у системі УРД є прийом предикації. Іменний присудок регулярно використовується як засіб «ідеологічного маркування» й експліцитного тлумачення знака: *перемога Жовтня – найглибше революційне перетворення ХХ століття, союз робітників і селян – основа Радянської держави, марксизм-ленінізм – єдино правильне вчення, комсомол – вірний помічник партії, партія – розум, честь і совість нашої епохи* тощо. Такі конструкції у текстах партійних документів є стереотипними номінаціями, що містять основні міфологеми аналізованого дискурсу, стверджують високий ступінь цінності об'єкта вислову, надаючи йому символічного значення.

Характерним засобом вираження ідеологічної оцінковості в радянському дискурсі виступають повтори. Наведемо типовий приклад з текстів партійних документів: «Чим більш зрілим стає наше соціалістичне суспільство, чим далі воно просувається до вищої стадії свого розвитку – комунізму, тим вищою стає громадська активність наших громадян, трудових колективів і народу в цілому, тим ширше і глибше трудоящі залучаються до управління справами держави». Або ще один: «Знайте і запам'ятайте: в будь-який час і в будь-який момент ми з вами, ми на вашому боці, ми на боці соціалізму, на боці праці, миру й інтернаціонального братерства трудящих».

Наведені висловлювання засвідчують, що повтор представлений на всіх рівнях тексту, а це дає можливість його типологізувати. Виділяємо такі види повторів:

1. лексичні (повтор одного й того самого слова): все більше й більше, все краще й краще, змінюється і змінюється на краще, тисячі й тисячі конкретних справ тощо;

2. семантичні (словосполучення «дубльованої семантики», семантичні дублети): даліше підвищення, значне збільшення, далі вперед, просування вперед, вища стадія тощо;
3. словотвірні (повтор спільнокореневих слів): комсомол, комсомольський, по-комсомольському; комунізм, комуністичний, по-комуністичному; Ленін, ленінський, по-ленінському; ради, радянський, по-радянськи; робітник, робітничий, по-робітничому; пролетар, пролетарський, по-пролетарськи; *високий (вищий, найвищий)*, *високо (вище, найвище)*, *підвищити, підвищення*; *більший (найбільший)*, *більше (найбільше)*, *збільшити, збільшення*; *міцний (міцніший, найміцніший)*, *міцно (найміцніше)*, *зміцнити, зміцнення*; *глибокий (глибший, найглибший)*, *глибоко (глибше, найглибше)*, *поглибити, поглиблення*; виконати, виконання, перевиконання тощо;
4. словотвірні в межах синтагми (зі зміною граматичних ознак слова), часто стають взаємозамінними: значно збільшити – значне збільшення, глибоко вивчати – глибше вивчення, широко висвітлювати – ширше висвітлення тощо.
5. синтаксичні: сказати більш образно – образно кажучи тощо.

Роль повтору також відіграє перерахування однорідних об'єктів. Слова, різні за семантикою, сприймаються як синонімічні, як повтор одного й того самого поняття: інтересам свого підприємства, району, області, республіки, всієї своєї Батьківщини; нові заводи, фабрики, житлові квартали, селища і цілі міста тощо. Такий вид повтору, з одного боку, деталізує змістову інформацію в тексті, а з другого, робить її універсальною, що ще більше розвиває зміст і підсилює знаковість вислову.

Повтор у структурі УРД є не лише стилістичною й структурною одиницею, а «прийомом емоційного нагнітання, наполегливого суггестивного повторення необхідних владі ідей» [6, с. 14], засобом, в якому реалізується основна прагматична мета – тотальний вплив на масову свідомість з метою змінити її.

Висновки. Отже, ідеології належить визначальна роль в семантичній організації радянського дискурсу, у формуванні одноо-

цінного контексту, сформованого передусім системою ідеологічно значущих атрибутів. Усі зазначені засоби, що виражали ідеологічну оцінність в українському радянському дискурсі, вживались системно й регулярно, а отже, формували текст «нульової семантики», найвищого ступеня знаковості, який не призначений для суспільної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арендт. К.: Дух і Літера. 2002. 539 с.
2. Білодід І. К. Мова і ідеологічна боротьба / І. К. Білодід. К., 1974.
3. Ґловінський М. Новомова. / М. Ґловінський //12 польських есеїв. – Київ: Критика. 2001. – С. 158 – 180.
4. КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2-х томах. / К.: ПолітвидавУкраїни, 1976.
5. Масенко Л. Т. Мова радянського тоталітаризму / Л. Т. Масенко. К.: Кліо. 2017. 239 с.
6. Потятинник Б., Лозинський М. Патогенний текст / Б. Потятинник, М. Лозинський. Львів: Місіонер. 1996. 296 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка. 1970 – 1980. Т. IV.
8. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина II Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. О. Ткач. Чернівці: Книги – XXI. 2007. 702 с.
9. Українська радянська енциклопедія: [в 12 т.] / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред) [та ін.]. К.: Голов. ред. УРЕ. 1979. Т. 4. 558 с.

Вікторія ЮФІМЕНКО,
старший викладач
кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного університету

Володимир КУРИЛО,
аспірант кафедри пропедевтики ортопедичної стоматології
Полтавського державного медичного університету

ПАТРІОТИЗМ ІГОРЯ СЕРДЮКА ЯК ВЗІРЕЦЬ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ УКРАЇНИ

Анотація: у контексті завдань сучасної вищої медичної освіти підкреслено взаємозв'язок між навчальними й виховними завданнями українського медичного вишу як основами формування професіоналізму лікаря. Висвітлено умови формування національно-патріотичних світоглядних позицій майбутнього лікаря України на прикладі українського патріота Ігоря Сердюка.

Ключові слова: вища медична освіта, майбутній лікар, особистість, світогляд, патріотизм, Ігор Сердюк.

Abstract: the tasks of modern higher medical education are covered; it turns out the relationship between the educational and upbringing tasks of the medical university as the basis for the formation of the professionalism of the doctor. The conditions for the formation of national-patriotic worldview positions of the future doctor of Ukraine are highlighted using the example of the Ukrainian patriot Ihor Serdyuk.

Key words: higher medical education, future doctor, personality, outlook, patriotism, Ihor Serdyuk.

Проблема вдосконалення професійної підготовки лікаря постає сьогодні як справа державної ваги. Науковці наголошують, що необхідність та хід реформування системи медичної освіти України, її вдосконалення й підвищення рівня якості є однією із найважливіших соціокультурних проблем на шляху до євроінтеграції. Турбота про фізичне благополуччя громадян є надзвичайно вагомою характеристикою держави й вимагає від неї всебічного сприяння розвит-

ку сфери охорони здоров'я та її належного кадрового забезпечення. Найактуальнішим для медицини в усі часи було й залишається завдання забезпечення високого рівня підготовки кожного лікаря як фахівця, здатного надати відповідну допомогу кожному, хто цього потребує. Це завдання стосується не тільки змісту професійної складової навчання, а вимагає системного педагогічного впливу на особистість майбутнього лікаря як людини, яка має сприйматися пацієнтом і бути прикладом доброзичливості, уважності, відповідальності та взірцем інших високоморальних якостей [1].

Особистісні характеристики майбутнього працівника медичної галузі широко розглядаються фахівцями медичної етики й деонтології (А. Грандо, Ю. Лисичин, С. Острополець, Е. Чеботарьова). Проте практика викладацької діяльності й низка педагогічних досліджень останніх років (О. Андрійчук, М. Асламова, Х. Мазепа, Т. Шутько) свідчать, що результативність виховання професійно значущих якостей медика безпосередньо залежить від навчально-виховної взаємодії в навчальному закладі як особистісно зорієнтованої педагогічної системи нашої держави [2]. Сучасні науково-методичні пошуки, всупереч тенденції до комерціалізації медицини, зазвичай виступають утіленням положень щодо моральних чинників підготовки медика як провідного напрямку формування його особистості, відомих із спадку М. Пирогова, М. Амосова та інших видатних учених минулого. Вимога моральності залишається незмінною й у ставленні до медичного працівника в суспільстві, оскільки саме йому довіряють найдорожче – життя й здоров'я.

Проте, на формування особистості сучасного студента-медика впливають багато чинників, далеких від орієнтації на класичні гуманні ідеали професії [3]. Корисливість, цинізм, егоцентризм, на жаль, властиві певній частині майбутніх лікарів, і слід визнати, що це не лише накладає негативний відбиток на подальшу професійну діяльність у морально-етичному аспекті, а й зміщує акценти в навчальному процесі, орієнтуючи студентів на здобуття не стільки знань, скільки задовільного результату при їхньому контролі, на отримання диплома як найвагомішого результату навчання[4].

Водночас, від того, які саме характеристики переважають при виборі професії: матеріальна зацікавленість, прагнення укріпити свій соціальний статус, бажання самостверджуватися та впливати на інших людей, наукові інтереси (бажання відкрити нові способи лікування чи винайти нові ліки) або ж альтруїстичні тенденції, залежить, наскільки сумлінно буде майбутній спеціаліст виконувати свої обов'язки. При переважанні матеріально-соціальних стимулів у лікаря немає внутрішньої мотивації до процесу якісного лікування, відсутня емпатія, можливе невдоволення своєю роботою, що може провокувати стани напруження та провокації конфліктів.

Відтак, **мета** нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту й засобів виховання в умовах медичного закладу вищої освіти професійно значущих особистісних рис майбутніх лікарів, зокрема, їхніх особистісних якостей на прикладі постаті Ігоря Сердюка, як основи мотивації до професійної взаємодії.

Професіоналізм лікаря, зазвичай, розглядається в багатьох аспектах. Позитивний результат лікування буде швидким і надійнішим за умови здатності лікаря до взаємодії з пацієнтом, його вміння викликати довіру до себе загалом і своїх професійних рішень зокрема. Отже, мова йде не тільки про технологічний, а й про психологічний шляхи формування професіоналізму, а точніше – про становлення професійно важливих якостей людини як особистості, індивідуальності, патріота держави. Професійно важливі якості – ті, які впливають на ефективність виконання людиною її роботи, ставлення до інших людей. Велике значення в медичній діяльності мають також і ставлення до себе як до фахівця, професійна самоповага, чинники якої мають бути визначені вже на етапі професійної підготовки, так само як і її морально-етичне підґрунтя. Адже лікар, можливо, більшою мірою, ніж будь-який інший професіонал, має вирізнятися рішучістю, здатністю приймати оперативне й водночас відповідальне рішення. Не применшуючи значення суто фахової компетентності медика як спеціаліста у сфері лікувальній, не можна не погодитися, що милосердність, здатність до співпереживання, уміння знаходити

необхідні для моральної підтримки хворого слова й аргументи слугують вельми значущими характеристиками процесу надання ним допомоги пацієнтові. Не випадково проблема взаємодії в діаді «той, хто допомагає – той, хто приймає допомогу» стала нині предметом розгляду з психологічних і філософських позицій.

У Полтавському державному медичному університеті національно-патріотичному вихованню майбутньої медичної еліти приділяється значна увага. Здобувачі вищої освіти цікавляться, пишуться своїми земляками. Полтавська земля дала світові визначну плеяду науковців, літераторів та історичних діячів. Імена одних відомі широкому загалу, імена інших і досі залишаються білими плямами в історії. 44-річний Ігор Сердюк із міста Кременчук на Полтавщині. Яскрава, непересічна особистість. Вільний духом бунтар-революціонер у мазепинці з тризубом і татуюванням Че Гевари на грудях... Ігор Сердюк - Герой України, активіст Євромайдану; прапорonosець 9-ї Сотні Самооборони Майдану. Загинув 18 лютого 2014 року під час протистояння у Кріпосному провулку в урядовому кварталі в центрі Києва.

Постать Ігоря Сердюка неординарна, талановита і варта того, щоб молоді люди знали про кого йдеться, коли чули його ім'я. Ігор щиро вірив у майбутнє України, у перемогу добра над злом. За громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народу, виявлені під час Революції Гідності, за жертвність і любов до України постать Ігоря Сердюка є взірцем формування національно-патріотичних світоглядних позицій майбутнього лікаря України.

Не зважаючи на складні випробування нашого народу на жорстоких роздоріжжях світової історії, ми все-таки маємо усі підстави заявити: «Ми – одна з найсильніших націй серед світової спільноти!».

Створення сприятливого іміджу українського лікаря не варто вважати однозначною другорядною справою. Мова має йти про гармонійність змісту й форми: про особистісну вихованість, яка ґрунтується на міцних морально-етичних принципах і гуманістичних

та патріотичних ідеалах, і про здатність до відповідної поведінки в стосунках із людиною, яка потребує медичної допомоги [5].

Закладаючи основи успішної професійної взаємодії лікаря, необхідно виконувати завдання формування в нього комунікативної культури як інструмента конструктивної взаємодії [6]. Цей феномен прийнято розглядати в трьох основних аспектах: особистісного розвитку, соціалізації й професіоналізації. Маємо нині численні дослідження, які розкривають зміст комунікативної культури і шляхи її формування [6]. Так, вивчаючи процес становлення комунікативної культури майбутніх спеціалістів, українська дослідниця І.Тимченко визначає такі його особливості: акцентування уваги студентів на необхідності гармонійного розвитку в них професійних навичок, особистісних якостей, культури мовлення й культури спілкування для подальшої адаптації на ринку праці; упровадження великої кількості комунікативних, рольових, методів навчання; забезпечення творчої, продуктивної навчальної діяльності студентів; методично обґрунтоване варіювання різних видів навчальної діяльності; реалізація дій, спрямованих на зміцнення міжособистісних стосунків у групах студентів; використання розвивального потенціалу, орієнтованого на індивідуальність студентів, удосконалення навичок мовленнєвої культури й культури спілкування як професійних цінностей майбутніх спеціалістів. Розглядаючи комунікативну культуру в єдності її функціональних характеристик як цілісний, динамічний особистісний утвір, який забезпечує адаптацію й самореалізацію особистості в сучасному суспільстві, І. Тимченко визначає комунікативну культуру майбутнього спеціаліста як систему поглядів і дій, які служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб самореалізації та способом досягнення мети під час спілкування з іншими людьми, і виділяє в її складі два головні компоненти – мовленнєву культуру й культуру спілкування. Отже, комунікативна культура за її зовнішніми характеристиками постає як здатність позитивно впливати на пацієнта, тобто засобами спілкування сприяти досягненню лікарем значущих для нього цілей. Розвиток професійно важливих якостей особистості зумовлює за-

лучення до навчально-виховного процесу таких форм діяльності, які би психологічно занурювали студента в професійну атмосферу, моделювали її в найзначущіших проявах.

Для вирішення цього завдання на перспективу нами передбачається: проаналізувати теоретичні засади досліджуваної проблеми виховання особистості майбутнього лікаря, висвітлені в науковій літературі; виявити й охарактеризувати зміст і структуру формування особистості майбутнього українського лікаря; теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику виховання особистості майбутнього лікаря України під час професійної підготовки в закладі вищої освіти; розробити методичне забезпечення виховання особистості майбутнього лікаря в умовах навчально-виховного процесу медичного ЗВО.

Отже, визнаючи необхідність підвищення рівня фахової підготовки майбутніх лікарів, ми розглядаємо її в умовах моделювання навчально-виховної діяльності, у процесі формування вмінь і навичок професійної взаємодії, які можуть бути розвинені тільки на відповідних особистісних засадах, формуючи лікаря-патріота. Ми робимо перші кроки для увічнення пам'яті борців за волю України. На честь справжніх героїв і патріотів, які віддали найдорожче, що в них було, за кращу долю дітей та внуків, кожного з нас та цілої України, уже названо вулиці. «Небесна сотня» увійде в історію творення вільної, незалежної України і назавжди залишиться в наших серцях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kushnir L. Y. Творчість Світлани Талан. Образ жінки-лікаря у сучасній жіночій прозі / Svitlana Talan's work. The figure of a woman-doctor in modern prose / L. Y. Kushnir, V. G. Yufymenko // Матеріали 74-ї Всеукраїнської студентської наукової конференції «Medical students' conference in Poltava» (MEDSCOP 2018). Полтава, 29-30 березня 2018 р. Полтава. 2018. – С. 104.

2. Левєря В. В. Асоціативно-семантичні поля лексем «народ» і «нація» як вияв української ментальної ідентичності / В. В. Левєря, В. Г. Юфименко // Погляд майбутніх лікарів на сучасну медицину : тези 72-ї Всеукр. студентської наук. конф. Полтава. 2016. С.114–115.

3. Лещенко Т. О. «Холодний Яр» Юрія Горліса-Горського і формування національно-патріотичних світоглядних позицій майбутнього українського лікаря / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму) : міжуніверситетський зб. наук. праць. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. 2018. С. 77–82.

4. Юфименко В. Г. Виховання особистості майбутнього лікаря як педагогічна проблема / В. Г. Юфименко // Основні напрямки удосконалення підготовки медичних кадрів у сучасних умовах : матеріали навч.- наук. конф. з міжнар. участю. Полтава. 2015. С. 278-280.

5. Юфименко В. Г. Питання з'ясування причин молодіжного (студентського) сленгу / В. Г. Юфименко // Сучасна сім'я. Освіта, Медицина, Психологія, Психотерапія. Можливості співпраці : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Полтава. 2007. С. 10–11.

6. Юфименко В. Г. Українська мова як чинник національної безпеки та її роль у формуванні національномовної особистості в медичному ЗВО / В. Г. Юфименко, Т. О. Лещенко, В. О. Курило // Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір : матеріали навч.- наук. конф. з міжнар. участю. Полтава, 30 березня 2023 р. Полтава. 2023. С. 292–294.

*Валерій ЛАНТУХ,
доктор історичних наук, професор*

*Дар'я СИБЄЄВА,
студентка Українська інженерно-педагогічна академія,
(м. Харків, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ

***Анотація:** головна мета статті полягає у висвітленні дисидентського руху часів радянської доби в Україні. Доведено, що цей рух мав колосальний вплив на історію нашої країни, який виборював шлях до незалежності і сприяв збереженню української мови, культури та релігії народу.*

***Ключові слова:** дисиденти, дисидентський рух, визвольний рух, шістдесятники, інакодумці, тоталітарний режим, самвидав.*

***Abstract:** the main goal of the article is to highlight the dissident movement during the Soviet era in Ukraine. It is demonstrated that this movement had a tremendous impact on the history of our country, paving the way for independence and contributing to the preservation of the Ukrainian language, culture, and religion of the people.*

***Keywords:** dissident movement, dissidents, liberation movement, sixtiers, nonconformists, totalitarian regime, samizdat.*

Історія України ХХ століття цілком може розглядатися як історія руху за національне визволення. Український дисидентський рух хоч і не набув масовості, але й досі залишається в історії як потужний та міцний приклад опозиційного руху, який радянська влада старанно приховувала у в'язницях та засланнях.

Дисидентство (інакодумство) - виступ проти існуючого державного ладу чи загальноприйнятих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології й політиці; відступництво від учення півної церкви. Але тоталітарний режим не припускає інакодумства. Наявність інакодумства суперечить самій суті тоталітаризму. Тому усі інакодумці повинні були бути знищені чи зламані, або, в ідеальному варіанті, як у романі Дж. Орвелла «1984» - спочатку повністю зламані, а потім знищені.

У різні часи існування держав з різним устроєм та формою правління завжди були особистості, які не погоджувались з існуючою системою, тобто інакодумці. Ці особистості були здатні скидати правителів з посад, аби тільки змінити на краще. В історії є численні приклади діяльності таких людей. Мабуть, найбільша кількість інакодумців зосереджувалась серед поневолених народів і Україна є дуже яскравим прикладом, бо за час існування країна зазнала різних видів окупації своїх територій.

Дисидентами ставали абсолютно різні люди із різними поглядами, у кожного були свої причини не погоджуватися з тогочасним політичним режимом. У більшості – це, перш за все, особистісні мотиви – зіткнення з несправедливістю, жорстокістю і оманною радянської влади. Причини й погляди різні, а ворог один – всеохопна тоталітарна система.

Помітний вплив на формування інакодумства у СРСР зумовлювали зовнішні фактори. Передусім, це стосується антикомуністичних виступів у країнах «соціалістичного табору», зокрема, 1956р. в Угорщині, потім Польщі, Східній Німеччині, розгортання світового правозахисного руху, стимульованого прийнятою у 1948 р. та розповсюдженою в Україні з 1963 р. «Загальною декларацією прав людини» [4].

Друга половина 50-их - початок 60-их рр. - це часи значущого етапу в історії радянського суспільства, а особливо на теренах України. Зазначений етап ніс вітер змін, відхід від принципів «казарменого» соціалізму, масові реабілітації з в'язниць і таборів репресованих митців та інших співвітчизників, спроби ліберальних хрущовських реформ, що породжували деякий оптимізм та навіювали сподівання на можливість побудови нового й гармонійного суспільства. Але, нажаль, такі сподівання довго не протримались і не виправдалися. «Політична відлига» вже скоро стала заважати тогочасним керівникам радянської влади. На зміну «відлиги» прийшли «політичні приморозки».

Дисидентський рух опору в Україні зародився у середині 1960-их років як протест проти панування партійно-державної бюрократії, утисків національно-культурного життя, зростання русифікації

в Україні та загальна несправедливість у країні. Вони вимагали, здавалось би, таких простих та притаманних кожній людині прав (більш широких громадянських, релігійних та національних), але у кращому випадку наштовхувалися тільки на холодну залізобетонну політичну радянську стіну. Бажання позбутись соціалістичних пут поширювалось у Києві, Дніпропетровську, Івано-Франківську, Луцьку, Одесі, Тернополі, Харкові, Львові та інших містах України [1].

Важливо зазначити, що фундаментом дисидентства стали «шістдесятники». Це була свіжа творча молодь, що сповідувала нові, відмінні від офіційної комуністичної ідеології думки й прагнула оновлення радянського режиму мирним шляхом та реформами. На хвилі боротьби із проявами сталінізму рух об'єднував молоду українську інтелігенцію, яка прагнула своєю творчістю сприяти піднесенню національної свідомості, поширенню української мови, культури у рідній Україні.

Представник українського національного руху та історик В. Мороз про дивовижні персоналії, що представляли «шістдесятників» в Україні, казав наступне: «...То було молоде покоління, яке пішло в університети, яке могло вже подумати про щось інше, а не тільки про елементарні умови існування... В. Чорновіл, наприклад, був редактором комсомольської загальноукраїнської газети; І. Дзюба - одним із провідних літературних критиків у Спілці письменників України; В. Стус - аспірантом в Інституті літератури в Києві. Тобто, це були люди, які у тогочасному суспільстві могли зробити досить вдалу особисту кар'єру. Але вони були люди високої моралі. Вони відчували, що проповідувати те, у що особисто не віриш, просто робити кар'єру, дивитись, як твій народ намагаються асимілювати – це злочин. Отже, у цих людей виникло природне бажання вирватися з цього замкненого кола».

«Шістдесятники» зародилися і почали свою діяльність у часи хрущовської «відлиги». Усе розпочалося з XX з'їзду КПРС, який відбувся у лютому 1956 р. У ніч із 24 на 25 лютого 1956 р. на закритому засіданні генсек М. Хрущов виголосив таємну доповідь «Про культ особи Й. Сталіна та його наслідки». Формально кінець

«відлиги» та активність «шістдесятників» часто визначається разом з усуненням Хрущова від влади у жовтні 1964 року після внутрішнього перевороту у КПРС. Цей рух виразно протримався ледве одне десятиліття, але залишив глибокий слід в історії України та русі опору і передав свою жагу до змін наступникам – дисидентам. Роки дисидентства лєвова частка членів руху «шістдесятників» проводили або в таборах, або за написанням протестних листів. Але усією своєю діяльністю та подвигами «шістдесятники» стали фундаментом українського дисидентського руху, який всіма силами боровся та проявляв непокору тоталітарному режиму [4].

Дисидентство, як вже було зазначено, значною мірою виросло з десталінізації, з послаблення «паралічу страху», що їх розпочав Хрущов. Його обмежені викриття страхітливих злочинів сталінської доби викликали розчарування та скептицизм відносно й інших сторін режиму. Тому спроба Брежнєва обмежити лібералізацію викликала протести й опозицію, особливо серед інтелігенції.

Члени руху мали деякі розбіжності у поглядах. Одні прагнули здобути національні права та громадянські свободи, інші закликали до проведення в СРСР реформ, але не до революції чи відокремлення, й виступали проти національних репресій, проте всі вони відкрито засуджували шовінізм, імперську політику центру та русифікацію. Як реальна опозиційна сила дисидентство фактично не мало ані власних організованих структур, ані цілісної загальної програми [2].

Водночас, дисиденти мали свою мету, яку виборювали та відстоювали. Наприклад, визнання своєї національної самобутності, усунення русифікації, яка, безумовно, шкодить українській культурі та нищить історичні пам'ятки, протести проти незаконних арештів та сфальсифікованих справ, висвітлювання проблеми утисків національної інтелігенції. Але головне, що відрізняло цей рух від інших – це зовсім інші методи протестів. Коли ми читаємо щось про те, як «дисиденти боролися», то це не означає, що вони брали зброю у руки і йшли на барикади, бо дисидентський рух прямував мирним та ненасильницьким шляхом. Радше сказати, що їх зброєю були листи-протести, маніфести або ж літературні твори.

Якщо звернутись до документальних матеріалів, то можна простежити найрізноманітніші форми та спроби опору, а саме: звичайний аналіз становища України, як республіки, у складі СРСР, надання широкого розголосу інформації про українські трагедії та потреби. Поширення самвидаву давало змогу опубліковувати важливі документи, як наприклад, меморандуми, звернення до радянської влади з приводу утисків тощо.

2 листопада 1964 р. ЦК КПУ доручив секретарю ЦК А. Скабі розробити пропозиції щодо посилення «ідейно-виховної роботи» серед творчої інтелігенції республіки, а у грудні взяли за літераторів. На засіданні парткому Спілки письменників України, присвяченому питанням «виховання молодих літераторів», влаштували справжню ідеологічну бійню І. Дзюбі, І. Драчеві, М. Холодному за «протягування антипартійних поглядів щодо шляхів суспільного розвитку України і її культури». Цього року ж розпустили київський клуб творчої молоді. Усе це тільки посилювало бажання свідомих громадян до активніших дій [3].

Мабуть кожен, хто вивчає або просто цікавиться дисиденством, знає легендарну та неймовірно сміливу тогочасну фразу: «Хто за нас, встаньте на знак протесту». 4 вересня 1965 р. у київському кінотеатрі «Україна» під час показу фільму «Тіні забутих предків» режисера С. Параджанова відбувся перший в Україні публічний протест проти офіційно замовчуваної першої хвилі політичних репресій серед інтелігенції у постсталінський період, що став також першим публічним правозахисним виступом на теренах СРСР.

Скориставшись тим, що перед ним був мікрофон, І. Дзюба почав виголошувати антирадянські слова, які звучали приблизно так: «Товариші! Наступила реакція 1937 року. Зараз в Україні ведуться арешти української інтелігенції – письменників, поетів, художників. Так, заарештована група людей в містах Києві і Львові. Стогнуть і плачуть матері України. Ганьба властям. Хто за нас, встаньте на знак протесту проти арештів».

Дисидент потім згадував: «Зал це повідомлення зустрів мовчанням. Люди були залякані. Слова про арешти впали, як камінь у воду.

Було зрозуміло, яким вузьким є наше українське коло». Літературознавець та критик Р. Корогодський, зазначав про чисельності тих, хто встав на знак протесту: «1965 рік. Кінотеатр «Україна». Прем'єра фільму «Гіні забутих предків». Іван Дзюба повідомляє про арешти української творчої інтелігенції. Що здійнялося в залі! А на естраді! Гебешники кричать: «Провокація!» Ввімкнули гучномовці, щоб заглушити Дзюбу. І тут у двох проходах з'являються Василь Стус і Славко Чорновіл, і закликають глядачів на знак протесту встати. Встала купка людей. Я оглянувся — може 50-60 людей стояли. Зал був набитий — 800 місць... Але факт відкритого протесту відбувся».

Існує думка, що влада допустила помилку тоді, у 1965 році. Вона заарештувала невелику групу опозиції, сподіваючись, що страх зупинить цей рух, але цього не сталося. Натомість він поповнювався новими «волонтерами», які почали розгортати свою діяльність. Самвидавська література збагатилася статтями і книгами, що сьогодні складають золотий фонд нашої публіцистики. Це «Собор у риштуванні» та «Іван Котляревський сміється» Євгена Сверстюка, праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», «Репортаж із заповідника ім. Берії» Валентина Мороза, «Тоталітаризм, українське відродження і Валентин Мороз» Івана Геля, «Право жити (Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму)» Юрія Бадзя [4].

Неможливо не зазначити про ще один потужний прояв опору — утворення української громадської групи сприяння виконанню гельсінських угод 1975 року. У листопаді 1976 р. М. Руденко оголосив на прес-конференції перед іноземними журналістами у Москві про створення Української Гельсінської Групи (УГГ), а через дві години у вікна його житла під Києвом полетіли шматки цегли і каміння. Як жартував сам М. Руденко: «Так КДБ відсалютував на честь створення УГГ». У Декларації УГГ було написано: «Своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на території України Загальної Декларації Прав Людини та гуманітарних статей, прийнятих Гельсінською Народою». Підписи під нею поставили 10 членів-засновників УГГ.

Серед них: І. Кандиба, Л. Лук'яненко, М. Маринович, О. Мешко, О. Тихий, Н. Строката-Караванська, М. Матусевич, О. Бердник і голова організації - поет і філософ М. Руденко[3].

Головним завданням Групи було діяти на основі Прикінцевого акта Нарadi з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ), що був підписаний у столиці Фінляндії м. Гельсінкі 33-ма державами. Ідеологічне протистояння СРСР і країн Заходу могло спричинити третю світову війну, а застосування ядерної зброї започаткувало б майже повне вимирання людства, тому важливим стає пошук шляхів для мирного співіснування держав та їх порозуміння.

«Коли вони сказали, що хочуть створити Гельсінську Групу в Україні, я похолола, – згадує голова Московської Гельсінської групи Л. Алексеева про приїзд до неї Миколи Руденка і Левка Лук'яненка. - На теренах усього Радянського Союзу найжорстокіше карали в Україні. Ми просили західних журналістів писати якомога частіше про Українську Групу, про кожен її людину. Бо це - «камікадзе». Перші арешти відбулися саме в УГГ. Терміни українцям давали найбільші. І найбільше загиблих у таборах було саме серед членів УГГ».

Держави-члени Гельсінкського процесу повинні були дотримуватися прав людини у межах Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. Прикінцевим актом НБСЄ передбачалося, що виявлення фактів переслідування людей за переконання віднині викликатиме юридично обґрунтовані претензії інших. Українські правозахисники просто не могли не скористатися такою нагодою, для того щоб показати світові, що в Україні порушуються елементарні та базові права людини і нації загалом. І так сталося, що всього через півтора десятиліття, у взаємодії з іншими чинниками, Україна здобула незалежність мирним шляхом. До кінця 1980-х рр. УГГ оприлюднила 30 меморандумів, декларацій, маніфестів, звернень та інформаційних бюлетенів. У них піднімалися проблеми політичної, економічної та духовної окремішності українців, захисту прав людини.

Але тоталітарний режим не пробачав українське свободолобство і тому вже з грудня 1976 р. почалися обшуки і допити членів

УГГ. А 5 лютого 1977 р. за звинуваченням в антирадянській агітації і пропаганді (ст. 62 КК УРСР) за ґратами опинилися М. Руденко і О. Тихий. 23 квітня того ж року у Києві були заарештовані М. Матусевич і М. Маринович, 12 грудня у Чернігові - Л. Лук'яненко. У 1978 – 1980 рр. були репресовані майже всі члени-засновники Групи. Вступ у Групу у кожному випадку був свідомим актом хоробрості й жертвності: адже новий член групи залишався на волі лічені тижні чи місяці.

Таким чином, можна стверджувати, що специфіка унікального суспільного явища – дисидентства, полягала ще і в тому, що при вирішенні важливих політичних завдань складові дисидентського руху – «незалежники» націоналістичного спрямування; ті, що вірили у можливість демократизації режиму, дуже часто пліч-о-пліч боролися проти тоталітаризму і, врешті-решт, домоглися перемоги. На початку 80-их рр. в Україні дисидентський рух було практично розгромлено. І навіть незважаючи на всю відвагу, натхненність та ідеалізм його учасників, дисидентський рух, нажаль, не став масовим. Але боротьба дисидентів була потужною, особливо якщо взяти до уваги всю міць і жорстокість радянської тоталітарної системи. Дисиденти допомогли закріпити у громадській свідомості думку, що Україна не є придатком до Росії, а може і повинна бути незалежною державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г. Дисидентські (опозиційні) рухи 1960—1980-х років в Україні [Архівовано 17 червня 2016 у Wayback Machine.] // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г — Д. С. 395. 518 с. : іл. — ISBN 966-00-0405-2.
2. Бажан О. Дослідження проблем дисидентського руху в Україні // З архівів ВУЧК-ГПУНКВД-КГБ. №2. К.: Сфера. 2001. С. 526.
3. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки). К.: Рідний край. 2000. 232 с.
4. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960- 80-х років. К.1995.

Анастасія ЛАПЧЕНКО,
к. і. н., старший викладач кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

БИТВА ЗА ПАМ'ЯТЬ (МІЖНАРОДНА РЕАКЦІЯ НА ГОЛОДОМОР)

Анотація: стаття присвячена аналізу та дослідженню процесу визнання Голодомору, спричиненого штучними політичними рішеннями влади, як глобальною трагедією. Автори докладно розглядають зусилля громадських та міжнародних організацій, науковців та активістів у здійсненні визнання цього історичного події як геноциду. Стаття охоплює роль міжнародних дипломатичних зусиль, таких як резолюції та заяви різних країн та міжнародних організацій, у визнанні голодомору як злочину проти людства. Окрім того, текст аналізує вплив визнання Голодомору на політичні та соціокультурні процеси в Україні та інших країнах світу. Стаття висвітлює значення визнання Голодомору як історичної правди та його вплив на формування свідомості суспільства.

Ключові слова: політичні рішення, міжнародна реакція, дипломатичні зусилля, міжнародні резолюції, Геноцид.

Abstract: the article is dedicated to the analysis and exploration of the process of acknowledging the Holodomor, caused by artificial political decisions, as a global tragedy. The authors meticulously examine the efforts of civic and international organizations, scholars, and activists in recognizing this historical event as genocide. The article encompasses the role of international diplomatic endeavors, such as resolutions and statements from various countries and international organizations, in acknowledging the Holodomor as a crime against humanity. Additionally, the text analyzes the impact of recognizing the Holodomor on political and socio-cultural processes in Ukraine and other countries worldwide. The article highlights the significance of acknowledging the Holodomor as historical truth and its influence on shaping societal consciousness.

Key words: Political decisions, International reaction, Diplomatic efforts, International resolutions, Genocide.

Сьогодні не викликає сумніву твердження, що сталінський тоталітарний режим скоїв жорстокий злочин проти української на-

ції, у результаті якого мільйони українських селян було виморено штучно організованим голодом. Визначення злочину геноциду в міжнародному праві було дане у статті II Конвенції 1948 року про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Термін «геноцид» запровадив науковець єврейського походження Рафал Лемкін. Він був першим фахівцем в галузі міжнародного права, хто визначив злочини сталінського комуністичного режиму проти українців як геноцид та проаналізував геноцид в Україні в контексті міжнародного права. Лемкін був не тільки одним із тих, хто розповідав світові правду про трагедію українського народу і злочини сталінського режиму, але й аналізував геноцид українців у контексті міжнародного права. Зокрема, у 1953 році в Нью-Йорку, під час 20-их роковин Великого Голоду, він виступив перед трьохтисячною аудиторією в Мангеттені зі зверненням «Радянський геноцид в Україні». У листопаді 2015 року ця стаття Лемкіна була внесена в Росії до Федерального списку екстремістської літератури.

Сьогодні під поняттям «Геноцид» визначається дія, що чиниться з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку шляхом вбивства членів такої групи, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи, навмисного створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне винищення її, запровадження заходів, розрахованих на запобігання народженню дітей у середовищі такої групи, насильна передача дітей з однієї групи людей в іншу. Подвійний слов'янський іменник *goldomog* складений з коренів *goldъ* і *mogъ* має значення «мор, викликаний голодом, страждання від голоду, голодування». Уперше термін Голодомор згадується 17 серпня 1933 року в чеському часописі «*Večerník P.L.*», який розмістив інформацію «*Hladomor v SSSR*». Ще одним важливим документом у переслідуванні тих, хто скоїв геноцид, є Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, схвалена ООН 26 листопада 1968 року. Конвенція про строк давності підкреслює важливість та розширює можливість переслі-

дування за злочин геноциду, передбачений Конвенцією проти геноциду шляхом ліквідації можливості обійти будь-які національні законодавчі обмеження на переслідування. Російська РСР ратифікувала Конвенцію 22 квітня 1969 року. Європейська Конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства і воєнних злочинів була прийнята Радою Європи у 1974 році.

Вперше на державному рівні Голодомор 1932–1933 років було визнано геноцидом Українського народу 14 травня 2003 року Постановою Верховної Ради України для вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років. 28 листопада 2006 року Законом України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» Голодомор 1932–1933 років було визнано Верховною Радою геноцидом відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Цей закон був підписаний Президентом України.

Першою Голодомор визнала Естонія. 20 жовтня 1993 року було засуджено комуністичну політику геноциду, а також оголошено солідарність в пам'яті про важкі жертви геноциду 1932–1933 років. Другою країною світу актом геноциду Голодомор визнала Австралія. Про це свідчать Резолюція Сенату від 28.10.1993 р., а також Резолюція Сенату від 31.10.2003 р. Третьою країною світу, що визнала Голодомор геноцидом українського народу, стала Канада. Свідчення тому – Резолюція Сенату від 20.06.2003 р., та Акт Палати громад від 28 травня 2008 року. Останній документ називається Актом Дня пам'яті Українського голоду та Геноциду («Голодомору»), а по всій Канаді, кожного року, в четверту суботу листопада відзначається «День пам'яті Українського голоду та Геноциду («Голодомору»)». Четвертою країною була Угорщина. Про це йдеться в Постанові Державних Зборів від 26.11.2003 року. П'ята – Ватикан. Компендіум соціальної доктрини Церкви від 02.04.2004 р. У 2005 – 2008 роках Голодомор визнали: Литва (2005), Грузія (2005), Польща (2006), Перу (2007), Парагвай (2007), Еквадор (2007), Колумбія (2007), Мексика (2008), Латвія (2008). П'ятнадцята – Португалія. Резолюція Асамблеї Республіки Португалія (парламент) від 3.03.2017 р.

Шістнадцята – США. 4 жовтня 2018 р. Сенат США одностраничним рішенням ухвалив двопартійну резолюцію, в якій Голодомор 1932-1933 років визнається геноцидом українського народу. У США визнання геноцидом Голодомору 1932-1933 років в Україні бере початок із 1985 року. Тоді, 13 грудня 1985 року була заснована Комісія Уряду США з питань Голоду в Україні.

Ще низка країн в офіційних зверненнях засудили Голодомор як акт винищення людства, вчинений тоталітарним сталінським режимом або вшанували пам'ять його жертв, зокрема: Аргентина, Андорра, Бразилія, Італія, Іспанія, Чилі, Чехія, Словаччина, Мексика. Росія категорично відмовилась визнавати сталінську політику 1932-1933 років стосовно українських селян актом геноциду.

У 2022 році це необхідне рішення прийняли: Бразилія, Чехія, Ірландія, Молдова, ФРН, Чилі. Зокрема в резолюції Бундестагу від 30.11.2022 р. зазначено: «Від голоду та репресій постраждала вся Україна, а не лише її зерновиробничі регіони. З сьогоденної точки зору, історико-політична класифікація як геноцид очевидна. Німецький Бундестаг поділяє таку класифікацію».

У 2023 році визнали Голодомор 1932-1933 рр. в Україні геноцидом та засудили його виконавців: Болгарія, Бельгія, Ісландія, Франція, Словенія, Люксембург, Словаччина, Хорватія, Нідерланди, Італія.

Таким чином, станом на 03.08.2023 р. Голодомор визнали актом геноциду українців 28 держав. Крім того Ватикан зробив таку заяву: «Спроби знищити цілу національну, етнічну, релігійну чи лінгвістичну групи є злочинами проти Бога та самої людськості, і відповідальні за ці злочини повинні відповідати за них перед судом. Двадцять століття залишило трагічні відбитки різних геноцидів: від вчиненого щодо вірменів до вчиненого щодо українців, від вчиненого щодо камбоджійців до вчинених в Африці та на Балканах. Серед них виокремлюється Голокост Єврейського народу».

Сьогодні навіть противники визнання українського Голодомору геноцидом погоджуються з тим, що голод в Україні та інших регіонах СРСР спровокувало свавільне вилучення у селян вирощеного ними врожаю та інших сільськогосподарських продуктів на підста-

ві надмірних хлібозаготівельних планів, установлених державою за рішенням вищих партійних органів СРСР. Реалізація таких планів неминуче прирікала село на голодну смерть. Тож планування надмірного вилучення у селян виробленої ними сільгосппродукції є рівнозначним плануванню Голодомору. Іншими словами, план знищення українських селян було замасковано під надмірні плани хлібозаготівель. Україна має продовжувати докладати зусиль, щоб світ визнав Голодомор геноцидом: «Щоб міжнародна спільнота визнала терористичну, злочинну сутність Росії, провела відповідні політичні і юридичні процедури, — каже Іван Петренко, — які мають змусити Росію так чи інакше відповісти за злочини проти українців, які не мають терміну давності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейвід Дж. Бедерман, Крістофер Дж. Борген, Дейвід А. Мартін. Міжнародне право: Посібник для суддів, стор. 87 // Американське товариство міжнародного права, Видавництво «Foundation Press» (2001 рік).
2. Метью Ліппман. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: П'ятдесят років потому // «Журнал міжнародного та порівняльного права Університету Арізони». Вип. 15.стор. 415. 425 с.
3. Stanislav Kulchytsky. The Famine of 1932–1933 in Ukraine. An Anatomy of the Holodomor Stanislav Kulchytsky <https://www.jstor.org/stable/27205725> (15.12.2023)

ТЕТЯНА ЛЕЩЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри українознавства та гуманітарної підготовки,
Полтавський державний медичний університет

ВІКТОРІЯ ЮФІМЕНКО,
старший викладач закладу вищої освіти
кафедри українознавства та гуманітарної підготовки,
Полтавський державний медичний університет

ТЕТЯНА ШАРБЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський державний медичний університет

УКРАЇНСЬКОМОВНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Анотація: у статті проаналізовано особливості вживання питомих українських термінів терапевтичної стоматології. З'ясовано специфіку функціонування в стоматологічному дискурсі терміноодиниць, утворених на національному мовному матеріалі. Оцінено часто вживані стоматологами правильні варіанти виформованих на вітчизняному мовному ґрунті термінолексем.

Ключові слова: стоматологічний дискурс, ревіталізація, термінологія, терміни терапевтичної стоматології, унормованість.

Abstract: the article analyzes the peculiarities of the use of specific Ukrainian terms of therapeutic dentistry. The specifics of the functioning of the term units formed on the national language material in the dental discourse have been clarified. The correct variants of terminemes formed on the national linguistic soil, often used by dentists, were evaluated.

Key words: dental discourse, revitalization, terminology, terms of therapeutic dentistry, normalization.

Розширення комунікативної, епістемічної та гносеологічної функцій наукового стилю української мови, звільнення від ідеологічних заангажовань зумовлюють стилістичну й семантичну переоцінку лінгвальних одиниць, потребу відродження слів, які пе-

рейшли в інертний фонд українськомовної лексики. Приведення у відповідність з етнічною природою літературних норм, повернення до активного словника силоміць вилучених її елементів допоможе, як зауважує Л. І. Мацько, «відтворити і поповнити національний образ нашої мови на всіх її структурних рівнях»[1].

Ревіталізація забутих питомих національних лексем має відбуватися в усіх сегментах мовної картини. Не виняток – стоматологічна сфера. Використання фахівцями-стоматологами чужорідних термінолексем, недолугих слів-кальок зневизначно науковий медичний текст, послаблює його мовностилістичний гатунок, тому на часі масштабне й багатовекторне вивчення історії граматичних норм, комунікативно-прагматичного потенціалу лексем, які раніше перебували на периферії українського лінгвального обширу[2]. Залучення питомих ресурсів, а головню співпраця фахівців-стоматологів із термінографами під час створення лексикографічних і фахових навчальних праць, безумовно, сприятиме розвою української медичної термінології. Звісно, застосування питомих національних елементів у науковому стоматологічному тексті мусить бути доречним, стилістично й семантично виправданим.

У контексті рецепції стоматологічною дискурсивною парадигмою питомих термінів цінними вважаємо зауваги про можливість повернення до вітчизняних дериваційних моделей, послугоування при перекладі не лише морфемами, а й узвичаєними українською словотвірною традицією суфіксами *-аст(ий)*, *-уват(ий)*, *-оват(ий)*, *-еват(ий)*, *-ов(ий)*, *-ат(ий)*, *-ист(ий)*, *-н(ий)* тощо. У результаті такого словотворення, а також пошуку найдоречніших мовних засобів для передачі конкретного смислу постає ціла низка синонімів: *клиноподібний* – *клинчастий*; *кулеподібний* – *кулястий*, *округлий*; *дельтоподібний* – *дельтуватий*; *крилоподібний* – *крилуватий*; *хрестоподібний* – *хрещатий*, *хрестатий*; *шишкоподібний* – *гулястий*; *серпоподібний* – *серпуватий*, *серпастий*; *сталеподібний* – *стрілкувбтий*, *стрілчбстий*; *сіткоподібний* – *сітчастий*; *воронкоподібний* – *лійкуватий*, *лійчастий*; *воскопо-*

дібний – воцатий, *воскуватий*; *склоподібний* – *склистий*, *склуватий*; шипоподібний – шипуватий тощо.

Уживання таких відповідників обґрунтоване намаганням якнайповніше використовувати лексичний запас української мови, прагненням орієнтуватися на народне в мові науки. Водночас вибір із синонімічного ряду терміна, утвореного на власній етномовній основі, має бути підпорядкований практичним потребам фахівців стоматологічної галузі, відображати дійсний стан сучасної термінологічної лексики, не порушувати цілності всієї медичної терміносистеми.

Уникаючи штучно відновлених, утім заперечених сучасністю, застарілих лексем на позначення медичних явищ (*альвеола* – *дучка*, *чарунка*; *зуб мудрості* – череняк; *зуб молочний* – телячок; *зубний лікар* – зубоволок; *дентин* – зубовина; *мембрана* – тремтівка; *набряк* – *водянка*; слинні залози – слинівки; запалення слинних залоз – вовниця слинівок; жовни – лімфатичні залози на шиїтощо), цілком доцільно використовувати інші українські еквіваленти загальнонаукових і стоматологічних термінів: (*маргінальний* – *крайовий*; *медіальний* – *серединний*; *інтактний* – *здоровий*; *апікальний* – *верхівковий*; *періапікальний* – *навколоверхівковий*; *ендоосальний*–*внутрішньоокістковий*; *парадонтальний* – *зубоясенний*; *мутуальний* – *взаємний*, *обопільний*; *токсичність* – *отруйність*; *трансплантація* – *пересадка*; *циркуляція* – *кругообіг*; *регенерація* – *відновлення*, *аберація* – *відхилення*; *курабельність* – *виліковність*; *дезінтоксикація* – *знеотруєння*; *ірадіація* – *поширення*; *резорбція* – *розчинення*; *біфуркація* – *роздвоєння*; *атачмен* – *прикріплення* та ін.). Усе це переконує в тому, що термінологія, утворена на власному мовному ґрунті, може входити до активного наукового вжитку. Вона цілком спроможна забезпечити надійною термінологічною базою стоматологічну галузь. Призвичаєння наукового світу до питомих українських термінів не порушить процесу стандартизації й упорядкування галузевих терміносистем, зокрема стоматологічної. Поза жодним сумнівом, це збагатить мову науки.

Пам'ятаймо, що віддавати перевагу варто науково точному і зручному в користуванні терміну. Обираючи з-поміж можливих

зафіксованих у дискурсивній практиці термінів, утворених засобами рідної мови, варто зважати на можливість появи небажаних (іноді негативних) асоціацій, семантичних нашарувань, додаткових конотацій до значення цієї терміноодиниці. Ми переконані в необхідності поміркованого, семантично і стилістично обґрунтованого застосування національних елементів у науковому стилі.

Вважаємо, що повернення до активного словника призабутих питомих українських слів – це присутнє оновлювальне явище в мові. Більшість таких актуалем були штучно переміщені з активного словника до периферії мовної наукової комунікації. З-поміж них – злука, витоки (*джерела*), шпиталь(*госпіталь*), зубовина (*дентин*), укладень (*пломба*), цілковитий (абсолютний), хиба, вада (*дефект*), поширення (розповсюдження), сплотнілий (зблідлий), вартісний (повноцінний), діяльний (активний), скупчення (конденсація), гно-як(абсцес), гатунок (різновид), припис (вказівка, настанова), *уста-ва, устав (установка)*, пігулки (*таблетки*) та ін. Дехто з науковців убачає в такому відродженні питомих слів загрозу штучної реставрації віджилих назв, що може спричинити самоізоляцію не тільки української наукової мови, а й самої науки.

Перспективу досліджень убачаємо в подальшому аналізі специфіки функціонування національного і запозиченого в науковому стоматологічному дискурсі, а головне – у формулюванні практичних рекомендацій і порад його авторам щодо потреби і значущості послуговування національно ідентичними термінами взамін їхніх чужорідних синонімів. Усе це може відбуватися лише за умови збереження цілісності стоматологічного термінофонду й дотримання логіки вибудовування стоматологічного наукового дискурсу.

Отже, на наше переконання, відродження питомих українських слів (у стоматологічній царині зокрема) сприяє збереженню самобутності духовних і культурних первенів національної мови, звільненню від рудиментів тоталітарної мовної політики[3]. Цей процес потужний і функціонально виправданий. Культивування мовного чуття з огляду на національну специфіку семантики – перспективна тема досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацько Л. І. Українська мова в кінці ХХ ст. / Л. І. Мацько // Дивослово. 2000. № 4. С. 15–20.
2. Лещенко Т. Контраст взірцевої та реальної компетентнісних моделей мовленнєвої особистості сучасного лікаря-стоматолога / Т. Лещенко, М. Жовнір, В. Юфименко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса :Видавничийдім «Гельветика». 2021. Вип. 48. т. 1. С. 85–88.
3. Юфименко В. Г. Українська мова як чинник національної безпеки та її роль у формуванні національномовної особистості в медичному ЗВО / В. Г. Юфименко, Т. О. Лещенко, В. О. Курило // Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір : матеріали навч.- наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 30 березня 2023 р. Полтава. 2023. С. 292–294.

Олександр МАЗЕПА,
кандидат історичних наук,
в.о. доцента кафедри гуманітарної освіти
Львівського національного
університету природокористування

УКРАЇНСЬКА РОДОВІДНА УСТАНОВА DP-ПЕРІОДУ

Abstract: *The process of modern Ukrainian state-building requires increased attention to the study activity of scientific organizations and institutions in emigration, which by their activities not only aroused interest in Ukrainian history, but also greatly contributed to the preservation of national identity. The article examines and analyzes in detail the activity of Ukrainian Genealogical Institution functioned during 1946-1948 years of DP-period. There is presented the activity of M. Bytynsky, E. Arkhypenko, M. Miller in the field of heraldry during 1945-1948 years.*

Key words: *coat of arms, Di-Pi period, city heraldry, territorial heraldry, national and state symbols, scientific work, M. Bytynsky, E. Arkhypenko, M. Miller, Ukrainian Genealogical Institution.*

Анотація: *Процес сучасного українського державотворення передбачає посилену увагу до вивчення діяльності тих наукових організацій та установ на еміграції, які своєю діяльністю не тільки пробуджували інтерес до української історії, а й в значній мірі сприяли збереженню національної ідентичності. В статті детально висвітлено діяльність Української родовідної установи, яка функціонувала протягом Ді-Пі періоду в 1946-1948 рр. Також проаналізовано наукову діяльність М. Битинського, М. Міллера, Є. Архипенка в царині української геральдики в 1945-1946 роках.*

Ключові слова: *герб, Ді-Пі період, міська геральдика, територіальна геральдика, національно-державна символіка, науковий доробок, М. Битинський, Є. Архипенко, М. Міллер, Українська Родовідна Установа.*

Після закінчення Другої світової війни, встановлення советського контролю над країнами Східної Європи, на території західнонімецьких землях у таборах для переміщених осіб, зібралися науковці зі східно- та центральноєвропейських центрів (Варшави, Праги, Подебрад, Берліна та Відня) та емігранти із Західної України і Наддніпрянщини. Не випадково друга половина 40-х рр. ХХ ст. ввійшла до історії української історіографії під назвою DP-Period (з

англ. Displaced Persons), тобто період переміщених осіб [11, с. 45]. Відносно сприятливі умови перебування в DP-таборах, де згуртувалася значна кількість науковців, уможливили продовження інтелектуальної праці. Яскравим підтвердженням цього є створення та діяльність цілої низки українських науково-освітніх та дослідницьких інституцій, установ та товариств в Західній Німеччині в 1946-1949 рр. Українські дослідники, які активно співпрацювали в царині геральдики та генеалогії (Є. Архипенко, О. Оглоблин, В. Сенютович-Бережний та М. Битинський) в 1946-1948 рр. налагодили активну видавничу діяльність. Центром об'єднання стала Українська Родовідна Установа.

Діяльність Української родовідної установи (далі – УРУ) все ще вимагає детального вивчення, незважаючи на те, що окремі аспекти цієї проблематики отримали часткове висвітлення. Серед наукових досліджень, присвячених безпосередньо діяльності УРУ варто відзначити статтю О. Кучерука, в якій на основі знайдених матеріалів в ЦДАВО України було висвітлено головні напрямки діяльності УРУ [3, с. 37-40]. Дослідники О. Ясь та М. Дмитрієнко, які займалися опрацюванням здобутків української закордонної історичної науки, вперше проаналізували різні аспекти діяльності УРУ, детально розглянули зміст публікацій в часописі “Рід та Знамено”, які становлять вагоме значення для української геральдики та генеалогії [1, с. 32-37]. Наголошено на тому, що журнал одночасно поєднував кілька функцій: фахового наукового часопису з доволі широкою дослідницькою проблематикою, яка охоплювала не тільки цілий комплекс допоміжних історичних дисциплін (геральдику, генеалогію, вексилологію, сфрагістику, ономастику, історичну демографію), пов'язаних з буттям української аристократії, а також й інші суспільні науки, споріднені з провідною тематикою.

Протягом 1946-1948 рр. в DP-таборах опинилося багато науковців, представників старої міжвоєнної еміграції, вихідців з Наддніпрянської України та Галичини, які зуміли створити УРУ, що стала репрезентантом всіх українських родів на еміграції. В першу чергу, за задумом Є. Архипенка, завдання згуртувати та об'єднати укра-

їнську громаду покладалися на “Українську Родоводову Організацію”, яка б керувала цим процесом та стала репрезентантом всіх українських родів на еміграції. Було підготовлено проект створення родовідної установи та окреслено основні засади її діяльності. Згідно початкового проекту, “планувалося поставити в обов’язок, щоб кожна українська родина села чи міста та поодинокі люди вписалися до Української родоводової книги й прийняли видимий знак роду – Родове знамено.

Повідомлення про заснування УРУ було подано в першому випуску часопису “Рід та Знамено” від 1 листопада 1946 року. Статут УРУ був затверджений на першому з’їзді її членів. Детально проаналізувавши положення статуту та головні засади діяльності родовідної установи, відзначимо, що УРУ задумувалася М. Битинським та Є. Архипенком як своєрідна структура, що, крім формальної реєстрації родів, мала б виконувати функцію згуртування української нації на основі спільного походження, родової спорідненості, що було надзвичайно актуальним у тогочасних умовах [10, с. 1-7].

Головною метою новоствореної установи було об’єднання українських знаменованих родів. Визначено ряд основних завдань, згідно яких УРУ: “... а) організовує життя українських Знаменованих Родів; б) затягає роди до Української Родовідної Книги; в) затверджує старі знамена на право їх публічного уживання; г) реєструє старі та будує нові знамена для земель, повітів, міст, волостей, сіл та корпоративних об’єднань; д) провадить різного роду досліді в справах українського знаменництва та родівництва” [7, с. 1].

Практична діяльність УРУ протягом 1946-1948 рр. зосереджувалася на виготовленні проектів родових гербів як для самих членів установи, так і членів інших наукових інституцій. Більшість гербів створив М. Битинський та художник Ю. Сластіон. М. Битинський, який був фахівцем з геральдики, перебуваючи в таборі Пфорцхайм, склав низку практичних рекомендацій, за якими мали виготовлятися герби для членів УРУ. На основі цих рекомендацій Родовідна Установа оформила і затвердила 20 родових знамен представників старих шляхетських родів [2].

Після оформлення і затвердження знамена (герба) для роду, УРУ видавала спеціальне посвідчення, т. зв. свідоцтво, в якому подавались дата затвердження, опис родового знамена та його малюнок [8]. У додатку до свідоцтва могли подаватись пояснення до символіки гербового зображення. Відзначимо, що протягом всього часу функціонування УРУ, М. Битинський виготовив проекти гербів Біланів, Герасимовичів, Демчуків, Нечаїв, Лепких, Косачів, Кохно, Сапіг, Лимаренків, Оглоблиних, Рудницьких, Кульчицьких, Корчак-Городиських, Якса-Биковських, Бачинських, Сенютовичів, Розгонів, Повстенків, Семків, Олексієнків, Видибід-Руденків, до яких було подані докладні описи та роз'яснення [6].

За короткий час існування УРУ Є. Архипенку вдалося зібрати цінні матеріали до історії представників роду Ровицьких, Леліва Копистянських, Міхновських, Міяковських, Лимаренків, Лівіцьких, Куниць, Токаржевських-Карашевичів, Свідницьких, Степаненків, Орликів, Петлюр, Тарнавських, Рашків, Чикаленків, Фурсенків та ін. [9].

Незважаючи на складні умови функціонування, УРУ стала одним з культурно-наукових осередків української еміграції, оскільки мала в своїй структурі відділи, які займалися науково-дослідницькою та організаційною діяльністю. Йдеться про Інститут родознавства і знаменознавства, який створив в 1947 р. відомий археолог М. Міллер. В Інституті відділом родознавства керував О. Оглоблин. Створення інституту засвідчило прагнення українських науковців до співпраці та інституційного об'єднання, оскільки ними було враховано усі аспекти розгортання активної діяльності тогочасними європейськими науковими спільнотами.

Часопис “Рід та Знамено” став єдиним друкованим органом, який видавався у Франкфурті-на-Майні протягом 1947-1948 рр. циклоstileвим друком. Поява цього видання в значній мірі сприяла розвитку геральдико-генеалогічних досліджень, незважаючи на складні повоєнні умови життя і Німеччині. Серед наукових співробітників УРУ найбільш активними були фахівці геральдики та генеалогії – М. Битинський, М. Міллер, В. Сенютович-Бережний та О. Оглоблин.

М. Битинський був відомий як автор низки праць з української геральдики. М. Битинським були розроблені проекти державних символів України, які до початку Другої світової війни були видані друком в Празі. Хоча ці та подальші напрацювання автора й не отримали жодного офіційного статусу, однак вони цікаві як варіант тогочасного бачення можливих проектів українських державних символів, які розроблялися в еміграції.

Практична діяльність М. Битинського розгорнулася в кількох напрямках:

- створення геральдичних альбомів і таблиць;
- виконання родинних та корпоративних гербів;
- опрацювання національно-державної символіки, що включало вивчення генези і зображення тризуба;

Особливої уваги заслуговує публікація геральдичних вимог до оформлення родових знамен, які були опрацьовані М. Битинським. Вони були представлені в першому зшитку часопису «Рід та Знамено» під назвою “Правильник для побудови українських родових знамен”. З метою впорядкування та вироблення певної системи для уніфікації відомим геральдистом було розроблено методичні рекомендації, які репрезентували поєднання класичних європейських геральдичних приписів з врахуванням українських традицій. Слід звернути увагу на відсутність в тогочасних умовах необхідних довідкових геральдичних видань, що є надзвичайно важливим у практичній герботворчості. У зв’язку з цим надзвичайно актуальною виявилась не тільки розробка основних принципів та засад герботворчості на папері, а й широке практичне застосування.

М. Битинський одним з перших спробував класифікувати всі родові герби, згідно статусу їх власника. Важлива увага була присвячена увінчанню щита фігурами, які визначали “родові гідності”. В “Правильнику” було вказано, що “визначені” роди мали використовувати щит, увінчаний козацькою шапкою з хутряною околицею, “заслужені” – щит, увінчаний такою ж шапкою, прикрашеною двома чорними струсєвими перами, а також лицарську стрічку, яка з-під шапки орнаментально обвиває згори щит. Ціка-

вим і оригінальним з точки зору геральдики мав бути щит особливо заслужених родів, увінчаний козацькою шапкою з хутряною білою околицею з двома білими струсевими перами, а також лицарською стрічкою, в якому нащитне титло винесене на шапку між двох пер як нашоломник [9].

М. Міллер завдяки численним публікаціям та багаторічній співпраці з акад. Д. Яворницьким був добре відомим як учасник багатьох археологічних експедицій. В силу політичних обставин відомий науковець змушений був у 1943 р. емігрувати до Австрії, з 1946 р. продовжив наукову діяльність як професор Українського вільного університету. Дослідження актуальних питань національної символіки, як важливої складової державотворчої політики, жваво обговорювалось серед української громади на еміграції, що знайшло відображення у численних публікаціях на сторінках часопису “Рід та Знамено”. В першу чергу це стосується монографії відомого археолога М. Міллера “Матеріяли до питання за тризуб”, яка була опублікована у чотирьох випусках часопису.

Серед важливих напрямів науково-організаційної діяльності УРУ та ІРЗ було проведення наукових з’їздів, конференцій. Зважаючи на реалії того часу, коли більшість науковців були розкидані по різних таборах, це було нелегке завдання. Однак 11-12 жовтня 1947 р. у таборі Майнц-Кастель вдалося провести з’їзд УРУ, на який прибуло 70 осіб. Доповіді учасників з’їзду були опубліковані у збірнику під назвою “Праці I З’їзду УРУ”.

Через складні умови життя в англійській та американських зонах окупації Німеччини, у зв’язку з проведенням грошової реформи в грудні 1947 р. та поступовим переселенням більшості науковців до країн Північної Америки, діяльність УРУ пішла на спад [5].

Отже, незважаючи на важкі умови життя в DP-таборах Західної Німеччини, група дослідників та одностудців на чолі з Є. Архипенком створили в 1946 р. Українську родовідну установу. Діяльність цієї інституції розгорнулася в кількох напрямках: консолідація представників української громади в DP-таборах, пошук та збереження генеалогічних матеріалів, науково-видавнича діяльність.

Загалом спільна координація науковців, дослідників спеціальних історичних дисциплін в рамках УРУ та ІРЗ сприяла появі багатьох видавничих проєктів, однак повністю реалізувати їх не дозволили складні матеріальні умови та переїзд більшості науковців до США і Канади на поч. 1950-х рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієнко М. Часопис “Рід та Знамено” та його внесок у розвиток української еміграційної історіографії. *Бібліотечний вісник*. Київ, 1997. № 1. С. 32-37.
2. Записки Українського науково-дослідного інституту родознавства та знаменознавства. Майнц-Кастель, 1949. Т. 1. 86 с.
3. Кучерук О. Українська Родовідна Установа (УРУ) та часопис “Рід та Знамено”. *Нумізматика і фалеристика*. 2006. № 1 (37). С. 37-40.
4. Лист В. Сенютювич-Бережного до Романа Климкевича. 2 квітня 1964 року. Архів Українського історичного товариства (архів Р. Климкевича). Ф.1. Оп. 9. Спр. 34. Арк. 2.
5. Лист Р. Климкевича до В. Сенютювич-Бережного щодо відвідин архіва Є. П. Архипенка в 1963 році. 10 грудня 1964 року. Архів Українського історичного товариства (архів Р. Климкевича). Ф.1. Оп. 15. Спр. 64. Арк. 1.
6. Лист М. Битинського до Є. Архипенка. 11 грудня 1947 р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України). Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 2112. 54 арк.
7. Родовідна справа. Рід та Знамено. Франкфурт-на-Майні, 1947. Зшиток 2. С. 2-4.
8. Рід та Знамено. Ч.1. Архів Українського Геральдичного і Генеалогічного Товариства. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 3. 37 арк.
9. Рід та Знамено. Ч.2. Архів Українського Геральдичного і Генеалогічного Товариства. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2. 40 арк.
10. Статут Української Родовідної Установи. Рід та Знамено. Франкфурт-на-Майні, 1947. Зшиток 1. С. 1-7.
11. Wynar L. *The Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945-1952* // *Ethnic Forum*. Kent, Ohio, 1988. Vol. 8. № 1. P. 40-72.

Віра МЕЛЬНИК,
к.і.н., доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ КОНТЕКСТІВ ТА ПОЛІТИЧНИХ ОБСТАВИН НА ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ)

Анотація: у статті розглянуто вплив історичних контекстів та політичних обставин на процес відновлення національної пам'яті у державній політиці, зосереджуючись на прикладах Польщі та України. Дослідження аналізує, як історичні події та політичні трансформації впливають на концепції історії, їхнє тлумачення та інтеграцію в національний наратив. Основний акцент робиться на ролі держави у формуванні пам'яті через визначення меморіальної політики, музейних експозицій, пам'ятних комплексів та інших інструментів. Дослідження також розглядає взаємозв'язок між пам'яттю та національною ідентичністю, розкриваючи, як ці процеси взаємодіють та впливають на формування суспільної свідомості. Порівнюючи досвід Польщі та України, робота висвітлює різноманітні стратегії відновлення національної пам'яті, враховуючи історичні спільність та розходження. Дослідження надає унікальний огляд важливості історичних контекстів та політичних умов для формування національного наративу в сучасних державах.

Ключові слова: національна свідомість, меморіальна політика, історична спадщина, національна пам'ять.

Abstract: the article examines the influence of historical contexts and political circumstances on the process of national memory restoration in state policy, focusing on examples from Poland and Ukraine. The study analyzes how historical events and political transformations affect the concepts of history, their interpretation, and integration into the national narrative. The primary emphasis is on the role of the state in shaping memory through the definition of memorial policies, museum exhibits, memorial complexes, and other instruments. The research also explores the relationship between memory and national identity, revealing how the processes interact and impact the formation of societal consciousness. By comparing the experiences of Poland and Ukraine, the paper highlights various strategies for the restoration of

national memory. The study provides a unique overview of the importance of historical contexts and political conditions in shaping the national narrative in contemporary states.

Key words: *national consciousness, memorial policy, historical heritage, national memory.*

Вплив історичних контекстів та політичних обставин на відновлення національної пам'яті в державній політиці може бути важливим аспектом формування національної ідентичності та сприяти консолідації суспільства. На прикладі Польщі та України можна розглянути, як ці фактори впливають на визначення історичних наративів, пам'яті та меморіальної політики.

В історії Польщі розділення та знову об'єднання території відігравали ключову роль у формуванні національної ідентичності та історичних пам'яток. Насамперед, у XVIII столітті Польща пережила три розділи Речі Посполитої між Росією, Пруссією та Австрією. Ці події призвели до втрати значної частини території та позначилися на історичній пам'яті польського народу. Але в XIX столітті відбулися серії повстань (наприклад, Повстання 1830-1831 рр. та Повстання 1863-1864 рр.), що відіграли роль у формуванні польської національної свідомості. Після Першої світової війни та революцій в Росії, Польща відновила свою незалежність і отримала частину території, що раніше була втрачена. Цей період визначався намаганням відновити національний суверенітет та сформувати історичний наратив незалежності. Саме ця країна стала місцем важких битв та великих втрат під час Другої світової війни. Наслідком було знову втрати території та розмежування кордонів під впливом угод між союзниками. Після війни Польща опинилася під владою комуністичного режиму, який відновив кордони, але вплинув на історичний наратив та спосіб представлення минулого. Розділення та об'єднання території Польщі визначили її історію, вплинули на національну пам'ять і стали важливими чинниками для формування національної ідентичності польського народу. Під час комуністичного періоду польська історія була реінтерпретована з офіційного боку відповідно до ідеології. Після

розпаду комунізму в Польщі відбулася активні дебати про історію та відновлення національної пам'яті.

Так, вступ Польщі до Європейського Союзу (ЄС) має важливий вплив на політику пам'яті та сприяє виробленню певних європейських стандартів у цьому контексті. Існує кілька ключових аспектів, які можна розглядати у цьому контексті, а саме Європейський Союз акцентує на збереженні історичної правди та визнанні злочинів проти людяності. Члени ЄС зобов'язані розвивати політику пам'яті, що віддзеркалює ці цінності. Такі принципи можуть вимагати перегляду та переосмислення історичних подій та персоналій, зокрема тих, що стосуються тем справедливості, геноциду чи прав людини.

Європейський Союз сприяє зміцненню спільної історії та міжкультурного діалогу серед своїх членів. Це може вплинути на підходи до подання історії та національних наративів, сприяючи створенню конструктивного сприйняття минулого. В умовах європейської інтеграції важливо розвивати сприятливі відносини між країнами. Забезпечення взаєморозуміння щодо історії та взаємовизнання історичних обтяжень може визначити ефективність спільної співпраці в межах ЄС. Члени ЄС можуть отримувати фінансову підтримку для проєктів, пов'язаних з відновленням історичної пам'яті, збереженням культурної спадщини та врегулюванням історичних питань. Це може стимулювати країни до активного взяття на себе відповідальності за своє минуле.

Європейський Союз спирається на принципи прав людини. І саме це може вимагати від членів ЄС врегулювання історичних питань, пов'язаних з правами людини, та визнання подій, що порушували ці принципи.

В цілому, членство в Європейському Союзі визначає певний контекст для розвитку політики пам'яті, ставлячи певні вимоги і чіткі стандарти, що сприяють європейській ідентичності та співпраці між країнами.

Історія України включає різні етапи, які суттєво вплинули на формування історичних наративів та національної самосвідомості. Період Київської Русі був періодом формування української іден-

тичності та культури. Цей час визначався розвитком християнства та культурних взаємодій з сусідніми народами. Час роздробленості та монгольської навали призвів до розколу та занепаду Київської Русі. Це суттєво вплинуло на подальший розвиток регіону та сформувало особливості історії та культури. Об'єднання з Великим Князівством Литовським та Королівством Польським стало періодом, коли частину українських земель контролювала Литва та Польща. Це сприяло культурній взаємодії, але також створило певну напругу та насадження культурних, мовних та релігійних аспектів. Період козаччини дав змогу українцям відновити свою державність, вести широку та активну міжнародну політику. Розподіл українських земель між Росією та Австрією у XVIII столітті призвели до змін кордонів та вплинули на історичні траєкторії різних регіонів.

XX століття в історії України було періодом великих перетворень та випробувань, які суттєво визначили історичні наративи та образи нації. Україна зазнала значних турбуленцій під час Першої світової війни, зокрема під час розпаду Російської імперії та формування незалежних українських держав. Спроби створення незалежної Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки були супроводжені конфліктами та інтервенціями з боку сусідніх держав. Голодомор в Україні став однією з найтрагічніших сторінок її історії. Масове голодування, яке стало результатом політики радянського уряду, призвело до смерті мільйонів українців та залишило глибокий слід в колективній пам'яті. Україна стала майданчиком інтенсивних військових дій та окупацій під час Другої світової війни. Під владою нацистської Німеччини та радянської влади, українці стали свідками страшних злочинів та зазнали великих втрат. Після Другої світової війни Україна потрапила під владу Радянського Союзу, що призвело до суттєвих змін у політичному, економічному та культурному вимірах життя країни. Репресії, ідеологічна промивка та обмеження свободи вплинули на формування історичних наративів. Проголошення незалежності України відзначено 24 серпня 1991 року. Цей акт позначив завершення радянського періоду та відкрив новий етап у розвитку країни.

Поступово Україна розвивається як незалежна та сучасна держава, сприймаючи виклики та будуючи свій власний історичний наратив. Ці ключові події ХХ століття визначили стосунки між Україною та її сусідами, формуючи її історичні наративи та образи нації. Цей період є важливим для розуміння сучасної ідентичності та викликів, які стоять перед українським суспільством. Російсько-українська війна сьогодні також впливає на формування історичних наративів та образів. Україна намагається визначити свою ідентичність та сприйняття минулого в контексті сучасних викликів.

Розколи та зміни кордонів стали ключовими подіями в історії України, які визначили її культурну та історичну траєкторію, а також вплинули на формування ідентичності нації.

Проте, варто відзначити і спільні аспекти для двох держав, що впливали на формування історичної пам'яті, серед них демократизація та глобалізація. У обох країнах процеси демократизації та зміни політичного режиму вплинули на свободу висловлювання історичних точок зору.

Глобальні тенденції та міжнародні стандарти можуть суттєво впливати на формування історичної пам'яті країн та націй. Особливо це стосується прагнення відповідати європейським чи світовим нормам, що стає актуальним у контексті глобалізації та зростання міжнародного взаємодії. Основні аспекти цього впливу включають:

- Міжнародні стандарти з прав людини і правосуддя встановлюють універсальні принципи, які спонукають країни до збереження історичної правди та визнання злочинів проти людства. Прагнення відповідати цим стандартам може впливати на спосіб представлення минулого та розгляд історичних подій.
- Міжнародна пам'ять та культурний діалог: зростання інтернаціональних взаємодій підтримує культурний діалог та обмін історичними наративами між країнами. Міжнародні стандарти сприяють взаєморозумінню та визнанню спільної історичної спадщини.
- Етичні норми та відповідальність: глобальні тенденції націлені на високі етичні стандарти у висвітленні історичних

подій. Країни можуть відчувати тиск відповідати цим стандартам, особливо в контексті публічного представлення конфліктних або суперечливих моментів їхньої історії.

- Міжнародні організації та ініціативи: різноманітні міжнародні організації та ініціативи, такі як ЮНЕСКО, Рада Європи, а також Міжнародний кримінальний суд, можуть впливати на країни і регіони, встановлюючи стандарти щодо представлення історії та пам'яті.
- Глобальні медіа та інтернет: зростання доступу до глобальних медіа та інтернету робить історичні наративи більш доступними та вразливими до міжнародного глядача. Це стимулює країни до більш об'єктивного і точного представлення своєї історії.
- Міжнародні дипломатичні відносини: стосунки між країнами можуть визначати, як історія подається на міжнародній арені. Дипломатичні тиск та взаємовідносини можуть впливати на розуміння історичних подій та їхнє визначення.

Глобальні тенденції та міжнародні стандарти стають важливим чинником, який визначає, як країни формують свою історичну пам'ять у відповідності до вимог світового співтовариства та його цінностей.

Загалом, вплив історичних контекстів та політичних обставин на відновлення національної пам'яті у державній політиці є комплексним і визначається рядом факторів, таких як період історії, політичні режими, взаємовідносини з іншими країнами, та прагнення до демократії та глобального визнання.

Історичні контексти та політичні обставини визначають не тільки сприйняття минулого, а й формують історичні наративи та образи нації, які використовуються у державній політиці. На прикладі Польщі та України можна побачити, як розділення та зміни кордонів, втрати та періоди влади інших країн суттєво вплинули на спосіб, яким кожна держава сприймає свою історію.

Вступ до європейського чи світового співтовариства накладає на країни певні стандарти, які визначають підходи до історичної

пам'яті. Зокрема, зобов'язання до історичної правди, прав людини та спільної історії сприяють формуванню більш об'єктивних і справедливих наративів.

Дипломатичні відносини, міжнародні організації та глобальні тенденції також відіграють ключову роль у визначенні, як держави відновлюють свою національну пам'ять. Взаємодія на світовій арені може визначати, як історія представляється на міжнародному рівні, враховуючи дипломатичний тиск та вимоги міжнародних стандартів.

У висновку можна сказати, що відновлення національної пам'яті в державній політиці є складним процесом, який визначається великою кількістю чинників. Розуміння історичних контекстів та аналіз політичних обставин стають ключовим елементом для сучасних країн у формуванні свого історичного наративу та визначенні національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабка В. Л. Міжетнічні відносини та державна політика пам'яті в Україні // Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу / За заг. ред. А. М. Подоляки. К. : ТОВ «Арт-технологія». 2015. С. 203–215.
2. Вишняк О. Моделі історичної пам'яті: регіональні особливості // Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін / Заред. В. Ворони, М. Шульги. Вип. 2 (16). К. : Інститут соціології НАН України. 2015. С. 129–139.
3. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія // Критика. <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya>.
4. Касьянов Г. Національні історії та сучасна історіографія: виклики безпеки при написанні нової історії України // Український історичний журнал. 2012. № 6. С. 4–24.
5. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіз. доповідь. за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД. 2019. 144 с.
6. *Bytvazazemlîu'v Ukraîni, 1863-1914: Poliâky v sořsïo-etnichnykhkonfliktakh.* DanielBeauvois. 1998.
7. *Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys* Paper back. March 31 1999.
8. *Historical Memory and Representations of the Vietnam War.* Walter L. Hixson.
9. *Maria Todorova. The lost world of socialists at europe's margins: imaging utopia, 1870s. 1920s*//<https://historiografija.hr/?p=22283>Taylor&Francis, 2000. 368 ss.
10. *The Politics of Memory in Post war Europe.* Richard NedLebow, WulfKansteiner, ClaudioFogu. 2006

Андрій МІНОСЯН,
к. іст. н., професор кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету.

Олексій ВАРИПАЄВ,
к. філос. н., доцент кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету.

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ТА УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

Анотація: стаття містить питання, пов'язані з російською агресією проти України в контексті нищення української ідентичності. Автори звертають увагу на те, що ментальність війни, яка сповідується російською владою, є продовженням багатовікової імперської політики, запроваджуваної різними державними адміністраціями за часів царизму і радянської влади та спрямованої на ліквідацію української незалежності. Екзистенційні загрози як основний компонент повномасштабної агресії проти українського народу заперечують сам факт демократичних зрушень та дотримання базових європейських цінностей і свобод у нашій країні. Це кардинальним чином впливає на існуючий міжнародний правопорядок і суттєво позначається на політичній ситуації у світі. Розглянуто історичні приклади збереження національної ідентичності, залучено до аналізу новітні наукові дослідження з вказаної тематики.

Ключові слова: українська державність, демократичні цінності, національна ідентичність, екзистенційний вимір, самосвідомість, російська агресія, історична ретроспектива, незалежність, внутрішня політика, повномасштабне вторгнення, геноцид, імперська політика, неоталітаризм, реінкарнація.

Abstract: *the article deals with issues related to Russian aggression against Ukraine in the context of the destruction of Ukrainian identity. Particular attention is drawn to the fact that the mentality of war professed by the Russian authorities is a continuation of the centuries-old imperial policy implemented by various state administrations during the Tsarist and Soviet periods and aimed at eliminating Ukrainian independence. Existential*

threats as the main component of a full-scale aggression against the Ukrainian people denyth every fact of democratic changes and respect for basic European values and freedoms in our country. This has a dramatic impact on the existing international legal or derand significantly affects the political situation in the world. The authors examine historical examples of preserving national identity and use the latest scientific researches on this topic.

Key words: *Ukrainian statehood, democratic values, national identity, existential dimension, self-consciousness, Russian aggression, historical retrospective, independence, historical experience, domestic politics, full-scale invasion, genocide, imperial policy, neo-totalitarianism, reincarnation.*

Вітчизняна історія має чимало прикладів того, як на різних історичних етапах українському народові доводилося вести відчайдушну боротьбу за свободу та власну ідентичність, переважно – із споконвічним ворогом, Росією, незалежно від характеру тієї чи іншої форми державної організації, будь то царизм чи радянська влада.

Україна завжди викликала до себе увагу з боку північного сусіда не тільки через її стратегічно важливе геополітичне становище, але й поступове набуття чималої політичної, економічної та культурної ваги в умовах виникнення і розвитку національних державних об'єднань. Усе це доповнювалося розумінням того, що без України Росія буде залишатися «переважно азіатською імперською державою» [З. Бжезінський, 2022: с.62]

Задовго до появи російської імперії тут мали місце розвинуті торгівельно-економічні відносини з країнами Заходу і Сходу, формувалися потужні військово-політичні союзи, укладалися родинно-династичні шлюбні договори тощо. Джерела та література тих часів надають нам яскраві свідчення неабиякої поваги, емоційного захоплення та відвертої симпатії з боку сучасників до українського народу, який вже тоді відігравав важливу роль у розбудові тогочасної Європи. Залишаючись висококультурною етнічною спільнотою, Україна за своїм розвитком була значно ближче до основ цивілізації та демократії, ніж Росія [А.Міносян, О.Варипаєв, Л.Юрченко. 2021: с.62].

За часів козацтва, яке дослідники вважали «сміливою і неприборканою нацією», Україна також опиняється в центрі уваги захід-

ної громадськості [А.Каппелер, 2022:с.63]. Національно-визвольна боротьба українського народу за створення незалежної держави у XVII столітті була органічним продовженням низки європейських революцій, які знаменували початок капіталістичних відносин. У контексті вирішення складних політичних завдань того періоду Україна опинилася під тиском зовнішньої агресії Росії, яка у власних інтересах використала потужний людський, економічний та культурний потенціал українського народу. Сучасні дослідники, проводячи історичні аналогії з теперішнім повномасштабним вторгненням на українські землі, відзначають, що вже тоді «Москва використовує захист православних в Україні як привід для війни з Польщею» [А.Каппелер, 2022:с.77]. Та все ж за певних умов вдається зберігати ознаки незалежної української держави у боротьбі з російським царизмом.

Протягом кількох століть Україна, долаючи чисельні труднощі і перешкоди, шляхом важкої боротьби, втрат і випробувань намагається реалізувати споконвічне право на існування самостійної держави. У копії листа Пилипа Орлика, датованого в Стокгольмі 30 квітня 1720 року, вказується про ненаситний експансіонізм російської імперії з підкресленням відмінності Росії від України, народ якої «тужить за своєю свободою й очікує лише, де знайти заступництво і допомогу, щоб повстати проти Росії» [А.Новак, 2021: с.82].

Розглядаючи Україну лише в контексті дотримання проросійської позиції, жорстко захищаючи інтереси імперії щодо так званої периферії, репресуючи усіх, хто демонстрував виразну українську ідентичність у політичній чи культурній сфері [Ю.Лібер,2019:с.64], Росія оцінювала її ймовірну незалежність як тимчасову аномалію, яка є ознакою недемократичності та результатом інтриги іноземних сил, що спираються на вузький націоналізм [А.Новак, 2021: с.303-304]. Пізніше, продовжуючи традиції імперської влади, [А.Безансон, 2017: с.84-85], більшовики не були готові відмовитись від контролю над усією Україною з її економічним та стратегічним значенням [А.Новак, 2021: с.129]. Так, наприклад, на міжнародній арені «вічне» бажання українців і білорусів жити в одній державі

використовувалося як обґрунтування радянської анексії частин довоєнної Польщі, Румунії та Чехословаччини [С.Плохій, 2019: с.98]. Запроваджуючи політику «поділяй та володарюй», радянська влада спровокувала «конфлікт між поляками та українцями в 1939р., що створив умови для « революції», яка виправдала б розширення Української РСР на захід коштом колишніх польських територій.» [Т.Снайдер, 2021: с. 193]. За подібним сценарієм розвивалися події, коли вже сучасна Росія у 2014 році окупувала окремі території Донецької та Луганської областей.

Український національний рух у боротьбі за незалежність і свободу був колективним усвідомленням того, що «якщо Україну складав її народ, тоді українська держава мала простягатися у його межах» [Т.Снайдер, 2021: с.165], а також з огляду на небезпечність поширення російської, а пізніше – й радянської експансії в умовах нестабільної політичної ситуації у світі.

У цій боротьбі український народ мав розраховувати на підтримку і допомогу країн, які звільнилися від тривалої російської окупації, зокрема Польщі, країн Балтії. «У боротьбі проти російської експансії... нас підтримає не коаліція, а тільки ті нації, які, подібно до Польщі, а може навіть і більше перебувають під загрозою від усякої великої Росії. Тому для Польщі питання доленосного значення – зорієнтувати і зобов'язати Україну на захід, тобто до Польщі, а не на схід, себто до Росії » [В.Сулея, 2018: с.278]. Із погляду на величезну братерську допомогу Україні з боку Польщі в умовах подолання сучасної російської агресії, глибоко символічними виглядають слова видатного польського діяча і державника Юзефа Пілсудського про необхідність «виправити помилки наших предків, даючи окраїнним побратимам можливість самовизначення і урядування для своєї власної нації», можливості «вибороти власну волю і забезпечити родючий землі своєї батьківщини щастя і добробут». [В.Сулея, 2018: с.296]. До того ж сучасні події нагадали про актуальність того, що « втрата Україною незалежності матиме негайні наслідки для Центральної Європи , перетворюючи Польщу на геополітичний опорний пункт на східному кордоні об'єднаної Європи» [З.Бжезінський. 2022: с. 63].

Аншлюс Австрії, захоплення Чехословаччини, розподіл Польщі відбувалися за мовчазного схвалення та небажання відмовитися від політики умиротворення агресорів, якими виступали Радянський Союз та нацистська Німеччина, а також фашистська Італія [А.Міносян, О.Варипаєв. 2021: с.199].

Збіг обставин, що виникли через крах радянської системи у 1991 року, вплинув на мирний характер отримання української незалежності завдяки відволіканню російської влади на власні потреби врегулювання тих складних політичних процесів, що відбувалися у цій країні, проте не гарантував відсутності «братнього інтересу» північного сусіда до політичного майбутнього українського народу, що, врешті-решт, і сталося. Практично одразу Україна зіткнулася з неприхованою російською ворожістю до усього, що виникало в українському суспільстві на національному ґрунті. Мрія про реінкарнацію імперського простору стала домінувати у російській свідомості, вкотре засвідчивши безальтернативність існування Росії як такої [Я. Верменич.2023: с. 52].

Певною мірою цьому сприяла і присутність у політичному просторі нашої держави розмаїття проросійських партій і організацій, представництво у провладних структурах відвертих апологетів «руського міра», наявність агентури російських спецслужб, встановлений з їх боку фактичний контроль над діяльністю ЗМІ тощо. Українське суспільство перебувало на той час на стадії переходу до розвитку національної моделі держави, зміцнення її пріоритетності, в умовах існування несамотійності українського політикуму, що розривався поміж критикою із заходу і шантажем зі сходу [Л. Якубова. 2023:с.8] і через багатовекторність зовнішньої політики фактично поставив країну перед загрозою перетворення на «сіру зону» в центрі Європи [Є. Магда. 2017: с.76], а також спроб наповненості українського життя традиціями вітчизняної спадщини, подоланням радянських нарративів, що викликало чималий супротив з боку консервативної частини населення, яке знаходилося у складних соціально-економічних умовах наприкінці ХХ століття і послідовно звинувачувало в цьому національну владу.

Вже тоді поновилися раніше сформовані «історично обґрунтовані» претензії російської влади на українські території, гасла про начебто штучність утворення нашої держави, випадковість і неприродність розриву зв'язків з «братнім» російським народом. Пізніше до цього додалися і вимоги вирішення питань екзистенційного характеру, які заперечували саму можливість існування української нації. По суті відбулося «зіткнення протилежних за своїм змістом самоідентифікацій – української національної і російської імперської» [Я.Верменич. 2023 с. 52]. Відмова в національній ідентичності українців була продемонстрована російською владою у неприхованій і цинічній формі, а з початком повномасштабної агресії набула широкого втілення через масові вбивства, катування, насильство стосовно цивільного населення. У цій війні, що стала відтворенням зіткнення світоглядних домінант, Росія продемонструвала власне заточення на «екзистенціальну боротьбу з ліберально-демократичним світом, передусім, з Україною як уособленням «відступництва» від «вічних» російських традиційних цінностей і скріп». [Л.Якубова.2023:с.61].

Відчуття належності окремої людини до певної нації, що й слід вважати ознакою національної ідентичності, сприяла консолідації українського народу і влади, фронту й тилу, попри наявності існуючих труднощів і перешкод [А.Міносян, О. Варипаєв. 2023: с.68]. Так самоідентифікація, самоусвідомлення власної відповідальності за долю своєї країни стали вирішальним фактором в житті і поведінці наших громадян, що опинилися за кордоном. Їх активна різнопланова діяльність, волонтерство, роз'яснювальна робота серед населення інших країн стали яскравим прикладом зростання самоусвідомості, формування нової політичної культури, затвердження демократичних цінностей, без яких важко уявити сутність української ідентичності, яка набула консолідованого характеру.

Російська агресія, розпочата у 2014 та продовжена у 2022 роках повномасштабним вторгненням на українські землі, створила абсолютно нові реалії для існування цивілізованого світу. Збройний напад на Україну остаточно підірвав систему колективної безпеки, що була встановлена після завершення Другої світової війни. Слаб-

кість і нерішучість міжнародної спільноти, які дали знати про себе ще на початку XXI століття під час територіальних захоплень Грузії, анексії Криму, окупації частини Донбасу, не сприяли прийняттю рішень, які б унеможливили руйнацію чинного світового правопорядку. Гіркий досвід та важливі уроки щодо запроваджуваної політики умиротворення агресора, яка історично вже спостерігалася у XX столітті, не стали запорукою більш рішучих дій західних політиків у стриманні російської державної експансії, так само, як і сьогодні, що не сповна відповідають основним поведінковим критеріям загальнолюдських цінностей, коли «принципи європейської демократії повинні бути важливішими за миттєву вигоду» [Є. Магда. 2017: с. 7].

Своїм національним супротивом у цій війні Україна надала усьому світові власний приклад єднання суспільства навколо ідеї суверенітету та територіальної цілісності держави, збереження національної ідентичності, пріоритетності прав і свобод кожної людини. В умовах війни українська ідентичність проявилася у кращих зразках героїзму і самопожертви, патріотичного піднесення усіх груп і категорій населення, переважна більшість якого висловила категоричне несприйняття російських наративів про «спільну» історію, «братерські» зв'язки, «добросусідство» та ін., що заперечували сам факт існування України як самостійного суб'єкту історичного процесу. Розуміння і сприйняття українським суспільством політики неповернення до колишніх практик взаємовідносин із російським агресором стали важливою ознакою рішучої готовності захисту суверенітету і незалежності України в контексті екзистенційних загроз.

Несприйняття Росією європейського вибору українського народу, свідоме знищення усього, що пов'язано з його культурно-історичною спадщиною, етнічними характеристиками створили ситуацію запровадження практики позбавлення самостійності та незалежності одного народу (зараз – українського) з боку іншої держави шляхом силового втручання, що призвело до порушень загальнолюдських цінностей, міжнародного права і відповідно вплинуло на готовність

західного політикуму до перегляду чинних міжнародних зобов'язань у контексті військово-політичних авантур російської влади [Українське суспільство в умовах війни. 2022: с. 31], повернувши Захід на історичну арену в повній силі [С.Плохій. 2023:с.286]. Історія вкотре довела справедливість істини про необхідність розв'язання проблеми розбудови української держави як наріжного каменю європейської безпеки у XXI столітті [Т. Снайдер, 2017: с. 364].

ЛІТЕРАТУРА

1. Каппелер А. (2022) Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI–XIX т.. Львів: Літопис.2022. 360 с.
2. Новак А. (2021) Як поставала «імперія зла»? Досвід Центрально-Східної Європи. К.: Дух і літера. 2021. 352с.
3. Міносян А., Варипаєв О., Юрченко Л.(2021) Теорія та практика тоталітарного мислення на зламі століть: українські реалії.// Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. 2021. 106с.
4. Міносян А., Варипаєв О., Юрченко Л.(2023) Російська імперська політика і українське питання. // Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. 2023. 130 с.
5. Суляк В. (2018) Юзеф Пілсудський. К.: Дух і Літера. 2018. 528 с.
6. Міносян А.С., Варипаєв О.М.(2021) Політика умиротворення агресора в контексті розбудови української держави. // Studia Slobozhanica: Матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2021» Харків: ДБТУ. 2021. 286с.
7. Міносян А.С., Варипаєв О.М.(2023) Українська ідентичність: реалії на тлі війни. У кн.: Психологія перед лицем російсько- української війни: збірник тез Українсько-польської наукової конференції, 19-20 травня 2023 р., онлайн. Львів. 2023. 92с.
8. Верменич Я. (2023). «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсному вимірі. Нарис. К.: Інститут історії України НАН України. 2023. 87 с.
9. Українське суспільство в умовах війни.(2022): Колективна монографія / С. Демб'юцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С.Макеєва. К: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
10. Снайдер Т. (2021) Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999. К.: ДУХ І ЛІТЕРА. 2021. 464с.
11. Плохій С.(2019) Ялта. Ціна миру. Харків: КСД. 2019. 414 с.
12. Плохій С. (2023) Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків: СД. 2023. 400 с.;

13. Магда Є. (2017) Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К: КАЛАМАР. 2017. 268 с.

14. Лібер Ю.(2019) Тотальні війни: творення модерної України в 1914 - 1954 роках. Х.: Віват. 2019. 528 с.

15. Безансон А. (2017) Свята Русь. К.: « Видавництво «Кліо». 2017. 112 с.

16. Бжезінський З.(2022) Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. Х.: Видавництво «Ранок»: Фабула. 2022. 288 с.

17. Якубова Л. (2023) Російсько-українські «історичні війни»: введення в дискурс ненависті і знищення. Аналітична записка / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України. 2023. 68 с.

Олег МЯКІШЕВ,
здобувач освіти II курсу
Одеського національного медичного університету

ДОКАЗОВА МЕДИЦИНА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ

Анотація: автор звертає увагу на важливість дослідження про те, як доказова медицина використовувалася в радянському тоталітарному режимі. Актуальність теми підкреслюється тим, що сучасні вороги України активно спрямовують пропаганду на відродження «прекрасного радянського минулого». Навіть у 21-му столітті, коли медицина розвивається швидкими темпами, деякі люди їй не довіряють, оскільки вона була скомпрометована в радянські часи. Дослідження теми може допомогти краще зрозуміти історичні корені певних проблем у медичній сфері та їх вплив на сучасне українське суспільство.

Ключові слова: доказова медицина, радянський час, тоталітаризм, репресії.

Abstract: the author draws attention to the importance of research on how evidence-based medicine was used in the Soviet totalitarian regime. The topicality of the topic is emphasized by the fact that the modern enemies of Ukraine are actively directing propaganda to the revival of the “beautiful Soviet past”. Even in the 21st century, when medicine is developing at a rapid pace, some people do not trust it because it was compromised during the Soviet era. Studying the topic can help to better understand the historical roots of certain problems in the medical field and their impact on modern Ukrainian society.

Key words: evidence-based medicine, Soviet times, totalitarianism, repression.

Дослідження за темою «Доказова медицина як інструмент репресій радянського тоталітаризму» особливо актуальне у наш час.

Стосовно актуальності обраної теми, то котрий рік поспіль ми маємо змогу спостерігати, як наші вороги активно намагаються займатися пропагандою «прекрасного радянського минулого» й «жахіть Західної цивілізації», через це навіть сьогодні можна зустріти на вулицях наших міст та селищ людей, які не розуміють чому від-

бувається військовий конфлікт між Україною та Російською Федерацією, хоча здавалося би, що вже кожна розумна, освічена людина за 645 днів від початку повномасштабної війни мала би це досконально знати, але, на жаль, реальність як завжди є більш складнішою, ніж здається. Окрім вище сказаного, хочу також зосередити вашу увагу й на тому, що у XXI столітті, коли розвиток медицини йде досить бурхливими темпами, й досі в світі багато людей, які не довіряють сучасній доказовій медицині, й на жаль, українці не стали винятками.

Сьогодні, не дивлячись на те, що кожен з нас має можливість звернутись до лікаря й кожен з нас має доступ до широкого спектру лікарських засобів й можливостей сучасної медицини, які в значній мірі покращують «здоров'я населення», що спрямовані підтримувати його на задовільному рівні, за версією американської компанії, BloombergL.P., провайдера фінансової інформації й одного з провідних постачальників фінансової інформації для професійних учасників фінансових ринків, згідно всесвітнього рейтингу країн, що входять до складу Організації Об'єднаних Націй, про рівень розвитку медицини у 2021 році, що був опублікований Numbeo (однією з величезних у світі баз даних про вартість й якість життя в країнах світу), ми можемо спостерігати неприємну статистичну ситуацію для нашої батьківщини, адже згідно йому, ми знаходимося на 72 місці в рейтингу (з індексом безпеки здоров'я = 53,43), в той час коли Російська Федерація, згідно того ж самого рейтингу, посідає 58 місце (з індексом безпеки здоров'я = 58,44), що вже є не добрим знаком, тому, щоб зрозуміти через що могла виникнути подібна ситуація, пропоную звернутись до історії, а саме – до радянських часів, коли проводилися репресії над звичайними громадянами Радянського Союзу.

Напевно, ви задаєтесь питанням: «Навіщо це робити?» - А я вам відповім, що проблема недовіри до сучасної доказової медицини криється в радянському минулому нашої країни, адже медицина у XX столітті в СРСР використовувалась не тільки як інструмент покращення «здоров'я населення», як про неї казали, але й для інших,

незвичних, цілей. А саме, для проведення репресій й дослідів над людьми, прикриваючись «благими намірами» й «необхідними» дослідями для майбутньої здорової радянської нації й прогресу доказової науки. Як саме медицина могла для цього використовуватись? Виявляється, доволі просто: за часів радянського режиму, доказова медицина стала засобом контролю та репресій проти «небажаних елементів», часто наукові дослідження та методи лікування були підпорядковані політичним цілям, замість покладатися на об'єктивність та науковий метод, який дуже активно пропагувався в колишніх республіках Радянського Союзу та в його «периферії», тобто, в союзних йому режимах. Як показує історія, прикладів використання доказової медицини, в «інтересах партії», дуже багато: починаючи від відмови в наданні адекватного лікування політв'язням, безпідставні психіатричні діагнози, а також засудження висловлювань та дій медичних працівників, які суперечили установленій ідеології й закінчуючи різноманітними експериментами з фармакологічними засобами на «добровольцях» та експериментальними дослідженнями онкологічних захворювань, «проблем старіння», трансплантації органів, розробка «фуфломіцинів», використання «не традиційної сировини» для виготовлення лікарських засобів, а саме, хто би міг подумати, ракетного палива, яке мало бути утилізовано після його прямого використання, активне дослідження феномену «Плацебо» й впливу психосоматики на організм людини тощо.

Підсумовуючи усе вище сказане, можна перейти до проміжних висновків, а саме, що далеко не всі дослідження є однаково корисними й що лише мала частина населення могла знати істину, яку ретельно приховувала радянська влада. Люди втратили впевненість у тому, що влада хоче «як краще», що наука існує для прогресу людства, а не його катування й прикривання жахливих анти-людських вчинків, які були дуже розповсюджені в ХХ столітті по всьому світі. Тому, як пише український лікар-анестезіолог, кандидат медичних наук, блогер та популяризатор доказової медицини, а також автор науково-популярного бестселеру «Медицина доказова і не дуже», та книги «Танці з кістками», яка стала Книгою Року ВВС в 2022

році, Сем'янків Андрій Миколайович, що на даний момент є добровольцем ЗСУ, який служить військовим мобільного шпиталю в прифронтовій зоні, що: «Не будьте легковірами!» - Треба все перевіряти, а не вірити чийось словам, навіть якщо це вельми шановна та поважна людина-науки.

Саме через все те, що було описано мною вище, на сьогоднішній день ми маємо великі проблеми з довірою населення до доказової медицини й науки в цілому, тому я пропоную перейти до наступного питання: «Як вплинули репресії на сучасну доказову медицину й науку?» і «Як можна виправити наше становище?».

Що ж, на 2023 рік ми маємо наступні наслідки: 1) Пандемія CoVid-19 виявила слабкість як вітчизняною, так й закордонної медичної систем та показала наскільки сильно люди не довіряють вакцинам, особливо нового виробництва; 2) Через нераціональне використання антимікробних засобів, мікроорганізми стають сильнішими за них й адаптуються до сучасних умов, що викликає неприємне почуття очікування нової глобальної кризи (починаючи з 2014 року, за даними ВООЗ); 3) Пандемія Covid-19 порушила світову економіку й відтягнула на себе науковий ресурс людства, що послабило стрімкий розвиток науки в світі в цілому; 4) Пригадаємо також всім відоме «дистанційне навчання», що може призвести до погіршення якості освіти та кваліфікації майбутніх спеціалістів; 5) Не можна оминати стороною й те, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації призводить до послаблення світової економіки й, знову-ж-таки, відтягує на себе значні коштові вливання як України, так й її союзників з НАТО та ЄС; 6) Ситуація на Близькому Сході на даний момент теж є дуже тривожною, але вже зараз стає зрозумілим те, що цей конфлікт, скоріше за все, не є звичайною випадковою подією й що він теж відтягне на себе певну кількість фінансових вливань, які могли б бути використані для розвитку науки й медицини. Загалом, можна приводити ще нечисленну кількість наслідків впливу подій ХХ століття, пов'язаних з медициною, але поступово треба переходити до головного питання: «Як це можна виправити?»

Як я зазначав на початку своєї доповіді, тема є дуже актуальною й не простою, тому одразу важко сказати як правильно діяти в сучасних умовах, але певні рухи у напрямку вирішення проблеми все-ж-таки можливо зробити: перш за все, потрібно адаптуватися до сучасності – завершити дистанційне навчання в областях України, які не є в зоні ризику для вторгнення ворожих військ, забезпечити населення надійними бомбосховищами та системою оповіщення про небезпеку, оновити систему освіти та систему охорони здоров'я, почати популяризувати та полегшувати науку, робити її більш доступною для більшості населення, адже дуже часто виходить так, що людям не вистачає обізнаності й освіти для розуміння тих чи інших процесів, через що й виникають такі громадські рухи як «антивакцинальники», або невинувата зацікавленість населення у методах «народної», а не «доказової медицини», треба переглянути мету вітчизняної освіти та медицини, активно переймати досвід наших розвинених союзників по ЄС та НАТО, запроваджувати європейські стандарти якості в Україні й адаптуватися до викликів сучасного світу, адже виживає той, хто здатний адаптуватися.

Що ж, гадаю, що треба підводити підсумки. Всі ми прекрасно розуміємо, що поки йде повномасштабна війна України та Російською Федерації, наша наука не буде стрімко розвиватись, медицина – також. Не дивлячись на те, що CoVid-19 в Україні вже офіційно не є епідемією, ми недостатньо готові до нових викликів від природи, хоча це однозначно – безцінний досвід, який нам обов'язково стане у нагоді в майбутньому. Не дивлячись на те, що в сучасному світі все-ж-таки є певна кількість людей, які не довіряють доказовій медицині й науці, все одно спостерігається позитивна тенденція, яка свідчить про те, що обізнаність населення росте, кваліфікаційний рівень спеціалістів різних галузей науки не стає гіршим через довготривалий вплив дистанційного навчання, але це стосується в більшості випадків країн Європи, Північної Америки та деяких країн Азії, в той час як в інших країнах тенденція або залишається незначно зміненою у позитивному напрямку, або й зовсім, без яких-то суттєвих змін, але іноді буває й так, що спостерігається навіть

негативна тенденція розвитку. То ж, я хотів би завершити тим, що незважаючи на те, що в світі зараз відбувається багато негативних подій, які можуть гальмувати розвиток певної країни, але від цього суттєво не гальмується розвиток людства в цілому, тому якщо ми хочемо вижити в сучасних реаліях, ми маємо адаптуватись до нових викликів, адже тоді – ми обов'язково переможемо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сим'янків Андрій Миколайович «Медицина Доказова і не дуже», частина I, розділи № 6-8. К. 2021.
2. В.І.Денисюк та О.В.Денисюк «Доказова внутрішня медицина», ст.259-263, ст.362-379, ст.854-857.
3. ВНМУ ім. М.І.Пирогова «Клінічна та експериментальна фармакологія» за видавництвом м. Вінниця у 2010 році.
4. <https://nonews.co/directory/lists/countries/health-care-index> .
5. <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/01/12/247110/>.

*Валентина НІКОЛАЄНКО,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету*

*Ліна МИРОНЮК,
старший викладач кафедри українознавства та
загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

МЕТАФОРИЧНИЙ ОБРАЗ ЧЕРВОНИХ МУРАХ У РОМАНІ Т. П'ЯНКОВОЇ «ВІК ЧЕРВОНИХ МУРАХ»

***Анотація.** У статті осмислюється спосіб художнього оприявлення однієї із трагічних сторінок історії українського народу – Великого Голоду. Досліджено специфіку моделювання образу червоних мурах метафоричними засобами задля втілення авторського задуму репрезентації поширення сталінського терору територією України, що призвело до деградації та знищення цілих поколінь українців.*

***Ключові слова:** метафоричний образ, образ червоних мурах, червоний колір.*

***Abstract.** The article explores the artistic approach in depicting a poignant chapter in Ukrainian history – the Holodomor. It delves into the nuanced techniques employed in portraying the imagery of crims on ants through metaphorical devices. These methods serve to actualize the author's conceptualization of illustrating the pervasive impact of Stalinist terror across Ukrainian territory, resulting in the decline and obliteration of successive generations of Ukrainians.*

***Key words:** metaphorical image, image of red ants, red color.*

У художньому творі всі явища репрезентуються в образній формі, у якій концентруються суттєві для автора спостереження, оцінки, враження. Метафора – один із найефективніших способів конструювання сенсів мистецького естетичного світовідчуття письменника. Різні аспекти метафори в художньому творі вивчали Л. В. Бублейник, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук, Г. М. Сюта та інші. Оскільки заявлена тема дослідження ще не була в колі наукових інтересів учених, можемо говорити про її актуальність.

Мета роботи – дослідити специфіку метафоричного образу червоних мурах у романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах».

«Вік червоних мурах» –глибокий психологічний роман, сюжет-на лінія якогорозгортається через сімейні історії, власні внутрішні конфлікти трьох головних героїв: Явдохи (Дусі), рідні котроїповільно помирають від голоду, як і чимало родин села Мачухи; дружини радянського комісараСоломії (Солі), щолікуєтьсяголодом від ожиріння;Свирида – представника сільської влади. Т. П'янкова здійснила спробу осмислення Великого Голоду саме через призму сприйняття суспільних подій представниками різних соціальних груп (селянство, інтелігенція, червоноармійці), котрі стали рушіями або жертвами реалізації сталінської політики 30-років ХХ століття на теренах України. Мистецька рецепція окупаційної влади та її представників зреалізована авторкою в метафоричному образічервоних мурах, який пропонуємо розглядати як концептуальний код цього твору.

Загалом образ мурахи/мурашки не новий у процесі моделювання світовідчуття колективної свідомості й представлений у міфології (наприклад, у шумеро-аккадській міфології червоні мурахи вважалися посланцями володарки потойбіччя Ерешкігаль, а битва червоних мурашок у чиему-небудь будинку розглядалася як знамення[див. 1]), у народній творчості (прислів'я, приказки, загадки)та літературних творах (алегоричний образ у творах Г. Сковороди «Мурашка і Сви-ня», І. Глібова «Бабка й Мурашка», Я. Пекла «Золота Мурашка»).

Інтерес до мурах, зокрема й мистецький, криється в поведінці та вибудовуванні стосунків між особами вмежах виду й комунікації в екосистемі. Етологи зауважують, що мурахи належать до найбільш еволюційно розвинутих і соціальних родин комах [див. 5].

Найбільш шкідливими для людини є червоні (вогняні) мурахи, які отримали таку назву за яскраво-червоне забарвлення та пекучі укуси. Потрапляючи в будинок, вонишвидко розмножуються, а їх агресивна поведінка (їдять усе, що є в будинку; забруднюють і псують речі, кусаються), створює нестерпні умови для проживання. Позбутися таких співмешканців дуже складно, оскільки вони практично несприйнятливі до отрутохімікатів [див. 4].

Образ червоних мурах, виведений Т. П'янковою в романі «Вік червоних мурах», якнайяскравіше описує вторгнення в українське

суспільство інвазивних посланців комуністичної партії: «Червоні мурахи плодяться, гуртуються у колонії, хутко розповзаються Україною – її містами, селами, хуторами. Вони розтікаються, як розтікається вогняна ріка перелогами сухої трави...» [3, с. 131].

Авторка зізнається: образ виник буквально на екзистенційному рівні під час вивчення архівних матеріалів Інституту національної пам'яті та Інституту Голодомору, спогадів тих, кому пощастило пережити жахливі роки великої трагедії: «Коли я писала роман, то десь підсвідомо відчувала, як оті червоні мурахи постійно лазять по мені» [2]. Свої відчуття Т. П'янкова майстерно зреалізувала в романі.

Героїня твору – дев'ятнадцятилітня Дуся – усім єством відчуває зверхність цих червоних мурах, які «загрозово пищать – хочуть панувати над нами, вже давно не людьми – дрібними безмовними комахами» [3, с. 131], і безпощадність та несамовиту лють: «Їхні укуси не просто болять – вони вбивають» [3, с. 131], «Вони вигортають наші комори, наші скрині, наші кишені, забирають наших матерів і дітей, нищать нас, вижирають зі світу, вижирають цукор із наших живих душ і не мають милосердя до тих, то наважуються струсити їх зі свого сіряка. Мстяться нам...» [3, с. 131].

Поширюючи та утверджуючи радянську владу на захопленій території, червоні мурахи заражають ідеологічним вірусом або ж єхидно знущаються, а то й жорстоко знищують тих, хто має стійкий імунітет. Дуся не може досягнути, зрозуміти злобливу сутність цих лиходіїв, не бачить шляхів порятунку від їх спустошливого нашествия: «За що вони нам мстяться? Може за те, що ми хочемо бути людьми, володіти своєю землею, вирощувати на ній хліб, яблука, соняхи? За те, що хочемо годувати своїх дітей молоком, а не сльозами? Що молимося Богові, а не їхній саміці – їхній великій матері, котру вони називають Родиною?» [3, с. 131].

Проте причини трагічних подій чітко усвідомлює авторка роману й озвучує їх вустами дівчини: сила червоних мурах у єдності, а слабкість українського народу в тому, що його «стає все менше і менше... давно роз'єдналися... Єдність,.. людяність,.. щемлива приналежність до землі, котра дала... колись життя, тане, вигасає...» [3, с. 131]. А червоні мурахи, відчуваючи слабкість імунної системи духу нації, з неса-

мовитим завзяттям заражають кожну її клітинку: «невтомно повзуть через... двори, через... шиби, доїдають... будують на... кістках нові мурашники – щоразу вищі та вищі, щоразу громіздкіші»[3, с. 131]. Вони паразитують, знищуючи увесь організм («мурашники виростають на попелищах... хат,.. церков,.. святинь» [3, с. 131]. Водночас виснажений, ослаблений духовно народ лише безвольно спостерігає, «як червоніє навколо... і замикається в коло...»[3, с. 131], котре невпинно збільшується, поглинаючи цілі покоління.

Образ червоних мурах, майстерно виписаний Т. П'янковою для репрезентації поширення радянської влади територією України, спонукає реципієнта заглянути в глибини історії, замислитися над причинами й наслідками трагедії Великого Голоду, який відгукнувся в сьогоденні широкомасштабним вторгненням російського війська. Адже агресор, вирощений на ґрунті комуністичної ідеології, під тими ж багряними знаменами знову несе Україною смерть.

Відомо, що символом радянської влади були червоні стяги, якими вона мітила території свого впливу, тож кривавий колір є, так би мовити, її зовнішнім візуальним маркером. Створений Т. П'янковою для репрезентації прислужників тоталітарної влади образ червоні мурахи водночас є частиною ширшого метафоричного образу вік червоних мурах, який за потужністю можна співвіднести з образом коричневої чуми, що міцно закріпився в суспільній свідомості на позначенні ідеологіїзла – фашизму.

Червоним кольором, зрідка його відтінками (рудий), наче легенькими мазками промальовує авторка художні деталі: червоне око голоду («Червоним оком голод по-змовницьки мені підморгує...» [3, с. 160]) – у сновидних мареннях Свирида, червона мітла («Усі до одного, кожен із нас, мачухівців, із тих, котрих змітає зі світу червона мітла...» [3, с. 195]) – образно про діяння влади в Мачухах. А також, по суті, маркує жертв комуністичної системи: червона хустка («У променях вечорового сонця червона хустка на її (Арини – В. Н., Л. М.) плечах здається мені кривавою плащаницею»[3, с. 171]) – візуальні асоціації Солі), руде волосся Тамари («розкинула по плечах руді Тамарчині коси»[3, с. 160], «Коси – як вогонь, аж наскрізь пропалюють...» [3, с.

236]). Тож червоний колір є символічним у змалюванні періоду подій Голодомору, його вкраплення відстежується впродовж усього твору.

Надзвичайна жорстокість, що характерна підвиду червоних мурах, також має художнє втілення в романі. Вражає епізод про розправу поплічників радянської влади з людиною, котра посміла, у супереч заборои місцевого червоного комісара, виявити людське співчуття: «Минулого тижня Федір відніс молока і хліба голодній сусідській родині. Його упіймали. Більше свого чоловіка я не бачила... Не бачила живим ...» [3, с. 248]. Червоноармійці вивезли доктора Федора до лісу, прив'язали до дерева біля мурашника, залишивши на мученицьку смерть: «голодні мурахи виїдали його плоть, виїдали його очі, прокладали стежки через його вуха і ніздрі...» [3, с. 248]. Мурахи лишили з тіла купку кісток. Хижацька сутність лісових комах запаралелена із моральною ницістю комуністичних посіпак. Письменниця навіть не персоналізує їх. Вони дрібні коліщата системи. Вершиною цинізму цих нелюдів став «люб'язний» дозвіл дружині забрати рештки чоловіка: «Мені дозволили забрати його звідти... Знаєш, у мою червону хустку, у ту саму, котру ти так часто бачила, якраз умістилися останки моєї надії... Я розкрила її над ним і нею ж накрила...» [3, с. 248].

Т. П'янкова, моделюючи образи Свирида Сучка («Гостродзьобой твоєї зірки одрікаюся, червоного ганчір'я, портретів, ідей, знамен; усіх благ, які ти мені обіцяв... Бо жодна твоя обіцянка не стала дійсністю... І тепер я плазую... наче огидна комаха, котру кожен, хто іще хоч трохи живий... може занести ногу і розчавити...» [3, с. 246]), Тоська, Сави Туза і Тузики («Слава Туз із червоними комісарами злигався, Тузики бабську водить – самі жінки, комуністки харківські. Вони іще лютіші...» [3, с. 161]), Олексія Баші, розглядає ступінь радянської інвазії людей різного віку, статусу, рівня освіченості, докладно аналізуючи причини ураження.

Терор, смерть, несправедливість у Мачухах існують поруч з жадібністю та жагою збагачення, прагненням уражених вислужитися: «Червоні мурахи не дають нам свята – телесом пхаються. Руками Тузишиної бригади вигортають наше їдло з горшків, із чавунців, корит – усе забирають, що можуть з наших хат винести, ми – їхня

здобич, їхня винагорода за віддану працю, за сумлінне служіння вусатому ідолу, що дивиться на нас із усіх портретів...» [3, с. 207].

На прикладі образу Солі авторка в художній формі репрезентує трансформацію свідомості радянської людини: «Мої випуклі очі зирять у дзеркало... Мій рот видовжується губи стають схожими на хоботок. Із кожної брови за ніч одросло по вусику... Моїх рук чомусь не дві – вже чотири ... Од шиї і до низу живота так багрянється, наче хтось вбрав на мене кривавий фартух... » [3, с. 248–249]. Безпорадність героїні перед засиллям «червоних мурах» дурманить, розмиває межі реальності, окунає в забуття.

Проте майбутнє авторка бачить без «червоних мурах». Життя перемагає смерть, Соломія рятує Явдоху – і та народжує дитя, яке оберігає Бог: «На пелюшку моєї дівчинки залазить мурашка – вовтузиться там... Бог теплими губами здуває її на землю ... Невагомість...» [3, с. 250].

Отже, у романі «Вік червоних мурах», Т. П'янкова вибудувала метафоричний образ червоних мурах перенесенням природних ознак комахи для втілення художньої репрезентації однієї із трагічних сторінок нашої історії – Великого Голоду. Символічним є червоний колір: ним авторка маркує поширення комуністичного терору українською землею, населення якої безвольно гине, оскільки не має духовного імунітету до нелюдських діянь інвазивних посланців партії, а також мітить потенційних жертв репресивної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мурахи. URL: <http://surl.li/nbori> (дата доступу 29.10.2023).
2. Посічанський М. Тетяна П'янкова презентувала прикарпатцям психологічний роман «Вік червоних мурах». URL: <http://surl.li/nborr> (дата доступу 29.10.2023).
3. П'янкова Т. Вік червоних мурах. Київ: Наш формат, 2022. 256 с.
4. Требник А. Червоні мурахи: зовнішній вигляд, спосіб життя і середовище проживанн. URL: <http://surl.li/nbose> (дата доступу: 29.10.2023).
5. Adria C LeBoeuf, Patrice Waridel, Colin S Brent, Andre N Gonçalves, Laure Menin, Daniel Ortiz, Oksana Riba-Grognuz, Akiko Koto, Zamira G Soares, Eyal Privman, Eric A Miska, Richard Benton, Laurent Keller Oral transfer of chemical cues, grow the proteins and hormones in social insects. *LeBoeufetal. eLife*. 2016. URL: <file:///D:/elife-20375-v3.pdf> (access date: 29.10.2023).

*Анатолій СНИГУР,
кандидат історичних наук, доцент Львівського національного
університету природокористування*

ТЕОРІЯ «МОСКВА – III РИМ»: ЇЇ СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ І ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ В АГРЕСИВНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЇ

***Анотація.** Проаналізовано праці українських істориків в еміграції присвячені теорії Москва – III Рим. Визначено їх наукову та політичну актуальність. Автори пропонують використовувати висновки цих вчених, методикау їх досліджень для аналізу впливу даної теорії та її інтерпретації в сучасній концепції «Русского Мира» на сучасну політику Кремля і Російської православної церкви.*

***Ключові слова:** теорія III Риму, москвоцентризм, месіанство, генеза, історіографія, генеалогічна ідея, концепція «Русского Мира», православ'я.*

***Abstract.** The author analysed works of Ukrainian historians-immigrants dedicated to the Scientific and policy relevance of the works are defined. The author proposes to use those scientists findings and methods of research to analyze the influence of the given theory and its interpretation in the modern concept of Rus world into modern politics of Kremlin and Russian Orthodox Church.*

***Key words:** theory of the Third Rome, Moscowcentrism, messianism, genealogical idea, concept of Rus world, Orthodox Church.*

Концепція «Русского мира» була сформована в 1990-х роках російськими інтелектуалами П. Щедровицьким, Ю. Островським, Г. Павловським, В. Тішковым та ін. В середині 2000-х років ці ідеї почав активно пропагувати патріарх РПЦ Кирил. Вони були підтримані президентом Росії В. Путіним і покладені в основу реформованої зовнішньої політики Російської Федерації. Її практична реалізація щодо України привела до окупації Криму, частини Донецької та Луганської областей, російської агресії.

Нічого нового сучасні ідеологи російського імперіалізму не придумали. Ця концепція та її три «стовпи» – православ'я, російська культура та мова, спільна історична пам'ять – є калькою більш ранньої державницької формули XIX ст. «Православие – самодер-

жавие – народность» графа С. Уварова. По суті – це сучасна інтерпретація старої замшілої теорії «Москва – III Рим».

Цю ідею започаткував і розповсюдив на початку XVI ст. чернець Філотей. У неї було вкладено думку про всесвітньо-історичне призначення Москви як III Риму, про її важливу функцію як єдиного незалежного центру для всіх слов'янських та православних держав і взагалі для цілого християнства.

Враховуючи, що московська теорія III Риму гострим мечем проходить крізь багатоміліардну історію України, усе духовне і матеріальне життя українського народу, глибокий аналіз даної проблеми в працях українських істориків в еміграції видається актуальним як з наукового, так і з політичного погляду. Поява на початку 50-х років за кордоном ряду публікацій українських істориків, присвячених теорії III Риму, її генези і впливу на формування російської та української політичної думки, залишились майже непоміченими в Україні. Водночас не виникає сумніву наукова та надзвичайна політична актуальність даної проблеми.

Перш за все слід відзначити роботу Б. Крупницького «Теорія III Риму і шляхи російської історіографії». Аналізуючи праці російських істориків, автор приходять до цікавого висновку про значний, але чомусь ретельно прихований вплив теорії III Риму на формування російської історіографії. Він вказує, що вже професор П. Мілюков в своїх відомих «Главные течения русской исторической мысли», помітив, що схема Карамзіна не була чимсь новим і незанимким, вона повторювала погляди, які висловлювались вже московськими книжками XVI ст. і російською історіографією XVIII ст. В їх основі - генеалогічна ідея московських царів з їх претензіями на спадщину Візантії та на провідну роль Москви – III Риму.

Парадоксально, але проблема теорії III Риму в російській історіографії не знайшла собі належного місця. Проте саме духом III Риму була наповнена офіційна російська наукова історіографія, починаючи з капітального твору

М. Карамзіна «История Государства Российского». Не уникла цього і ліберально-народницька російська історіографія, яка, незва-

жаючи на свій москвоцентризм, соромливо прикривала свої традиційні ідейні джерела. Хоча майже кожен твір кінця ХІХ – початку ХХ ст. з історії Росії чи російської культури містив бодай згадку про ІІІ Рим.

Ідеї ІІІ Риму не тільки продовжували жити і в радянській історіографії, але й надихали радянське керівництво на проведення імперської політики. До речі, цю особливість російського комунізму підмітив ще видатний філософ М. Бердяєв.

Про те, що коріння цієї застарілої теорії засіло в душах багатьох росіян, свідчить і стаття О. Солженіцина «Как нам обустроить Россию», теоретичні та ідейні постулати «Русского національного собора», багатьох правих націонал-патріотичних партій і організацій в сучасній Росії. Така ідеологічна вузькість, однобічність становить серйозну небезпеку як для нової молодшої російської держави, так і для її сусідів, особливо України.

Російські історики ніби освячували примусовий характер російського історичного процесу, опираючись на цю схему з її основним змістом «собиранія земель» навколо одного московського центру. При цьому київський період був для них підготовчим, вихідним пунктом, без якого не можливо було б обійтись саме з мотивів великодержавності. Також ідея Третнього Риму була опорою, коли йшлося про універсально-месіанське призначення російського народу. Тому, очевидно, слід погодитись з думкою проф. Крупницького, що в такій ідеологічній однобічності, на яку, без сумніву, вплинула ідея ІІІ Риму, крилися і криються серйозні небезпеки і для історичного розвитку самої Росії.

На думку О. Оглоблина, теорія ІІІ Риму відроджується в другій половині ХVІІ століття, коли визволення України з-під польської влади і звернення про допомогу до Москви відкрили нові і далекосяжні перспективи для московської політики як на заході так і на півдні. Але, як не дивно, цей процес привів до нової і, здавалось, остаточної кризи даної ідеї. Пов'язано це було з відродженням української держави і створення нової політичної і церковно-ідеологічної ситуації на сході Європи. Справді, на терені старої київ-

ської Руської держави, на землях, де Православна церква канонічно залежала від II Риму, а уніатська Церква – й від I Риму, з'явилась нова міцна своєю київською церковною й державно-національною традицією, своїм національно-визвольним рухом і могутньою мілітарною силою держава не тільки християнська, а й православна, володар якої міг навіть погрожувати московським послам війною.

Ця держава – держава гетьмана Б. Хмельницького – в церковному відношенні була під зверхністю Константинопольського патріархату – II Риму. Така ситуація була абсолютно неприйнятна для Москви, вона підривала всі основи, як ідейні так і генеалогічні, офіційної національної московської доктрини. Це добре розуміли провідні кола грецького духовенства, які активно підтримували Богдана Хмельницького проти Москви. Тільки поразка під Берестечком, Переяславська угода 1654 року й згодом підкорення української церкви московському патріархату забезпечили монополію III Риму на сході Європи.

Отже короткий огляд публікацій українських істориків в еміграції з проблем теорії III Риму, актуальність якої і в наш час не викликає сумніву, дозволяє оцінити їх, як значне явище в історії української політичної думки.

Звичайно, масштабність проблеми теорії III Риму, її глобальність не дозволила авторам висвітлити всі питання у невеликих за обсягом наукових працях. Але актуалізація проблеми професорами Крупницьким, Мірчуком, Оглоблиним, розробка окремих її аспектів заслуговує на увагу сучасних істориків та політологів, вимагає подальшого її вивчення, особливо в наш час. Адже ця теорія по суті покладена в основу проекту «Русского Мира», практична реалізація якого означає створення новітньої російської імперії і становить пряму загрозу існуванню молодій українській державі. У російській моделі реальності Україна подається як штучно створена псевдодержава, тимчасово відірвана частина російської території, історія якої спільна з Росією, а населення частина російського народу, що мріє про визволення і потерпає від влади нацистів і бандерівців. Відтак українська державність має бути знищена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Головний редактор Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954—1989.
2. Крупницький Б. Теорія III Риму і шляхи російської історіографії. Мюнхен, 1952.
3. Мірчук І. Історично-ідеологічні основи теорії III Риму. Мюнхен, 1952.
4. Оглоблин О. Московська теорія III Риму в XVI — XVII ст. Мюнхен, 1951.
5. Полонська-Василенко Н. Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX ст. Мюнхен, 1952.

*Галина ТЕРЕШКЕВИЧ (сестра Діогена)
к. держ. упр., доцентка кафедри українознавства
Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького*

ЛЮДСЬКА ОСОБА ТА ЇЇ ГІДНІСТЬ: ПРАВО НА ЖИТТЯ

*“Ти створив моє нутро,
Ти мене виткав в утробі матері моєї.
Хвалю Тебе, що сотворив мене так дивно; Діла Твої предивні,
Ти душу мою знаєш вельми добре.
Кості мої не були сховані від Тебе, коли постав я таємничо”.*
(Псалом 139,13–15)

*«Шануй, захищай, люби й служи життю, кожному життю,
кожному людському життю! Тільки на цьому шляху
віднайдеш справедливість, розвиток, свободу, мир і щастя»*
**(з енцикліки «Evangelium vitae»
Святого папи Івана Павла II)**

Анотація. Біоетика обґрунтувала факт, що людська особа, наділена гідністю, починає існувати з моменту запліднення і відтоді заслуговує пошани. Донесення до громадян істини про трансцендентну гідність та недоторканість кожного людського життя як фундаментальних цінностей української державотворчої концепції допомогло б збудувати міцну державу.

Ключові слова: гідність людської особи, право людини на життя, цінності, засади біоетики.

***Abstract.** Bioethics substantiated the fact that human life begins from the moment of conception. Reporting the truth to citizens about transcendental dignity and making concept would help to develop a strong state.*

***Key words:** human dignity, human right to life, values, principles of bioethics.*

Людині, в силу своєї людської природи і гідності, притаманне природне, а потім і позитивне право на життя, позбавити якого ніхто і за жодних обставин не має морального права.

Держава, як політико-правова організація суспільства, повинна не лише визнавати права своїх громадян (право на життя, рівність,

на пошану гідності людини, на свободу та власну недоторканність, на вільний розвиток особистості), але й гарантувати їхнє втілення.

Як відомо, у сучасному світі система прав людини є розгалуженою.

Проте право людини на життя є її фундаментальним, базисним правом. Як слушно зауважує український науковець К. Карпенко, “...будь-які з проголошених прав людини можна розглядати як розгортання або конкретизацію цього основного права, тому що кожне з них обов’язково є одним із проявів життя, задоволення певних життєвих потреб, інтересів, прагнень” [1, с.66–67].

У Катехизмі католицької церкви стверджується: “Людське життя священне, бо з самого початку воно несе в собі творчу дію Бога і назавжди перебуває в особливому зв’язку з Творцем — своєю єдиною Ціллю. Один Бог є Владика життя: ніхто з будь-яких обставин не може претендувати на право прямо знищувати невинну людину” [2, с.52].

Варто звернути увагу на повчання папи Пія XII, який неодноразово висловлювався на ці теми, які сьогодні вважаємо цариною біоетики: “Людина має право на життя, що походить безпосередньо від Бога, не від батьків, будь-якого суспільства чи влади. Отже, не існує жодна інша людина, людська влада, наука чи медичні, евгенічні, суспільні, економічні, моральні рекомендації, що мали б розпоряджатися невинним людським життям” [3, с.37].

Сьогодні з розшифруванням генома людини не залишилось сумнівів, що від моменту запліднення бере початок життя людської особи.

Визнання за ембріоном статусу людини є питанням про саморозуміння людини, про відповідальність перед тим, хто з’являється на світ, про людські права на рівноправність і на недискримінацію, які визнані на міжнародному рівні для всіх людських індивідів.

Ембріону людини притаманна гідність, бо те, ким стане людина, вже закладене у ньому, але не є ще вираженим і потребує часу для розвитку та остаточного формування, яке не закінчується з народженням. Генетичний розвиток людини не включає в себе зміну її природи, а лише поступовий прояв тих можливостей та здібностей, якими вона вже володіє від самого початку.

Отже, людська особа починає існувати від моменту запліднення.

Класичне визначення поняття особи належить римському філософу Северину Боецію, згідно з яким людська особа – це індивідуальна субстанція (сутність, що існує сама в собі), яка за своєю природою є раціональною (розумною), тоді як акцидентами (її зовнішніми проявами, ознаками чи властивостями) є те, що існує завдяки буттю субстанції. (Наприклад, людина є субстанцією, а колір її очей є одним з акцидентів). Під «раціональністю» слід розуміти не логічно-математичні операції, а цілісне вираження людської природи. Людська природа полягає в єдності матерії і духа, скінченого і нескінченого [4, с. 162]. Особовість належить до природи людини.

Людина, як розумна істота, єдина серед сотвореного світу здатна «увійти в себе», виокремити себе як індивідуальність, вийти думкою поза межі існуючого простору, увійти в міжособове спілкування з Несотвореним Буттям (Абсолютом).

Філософська антропология XX ст. (Макс Шелер) стверджує, що людина існує у трьох вимірах: духовному, душевному і тілесному. Тіло людини не є чимось відокремленим від її “я”, воно є одним із вимірів цілності особи, і є умовою життя у світі. Святий папа Іван Павло II у «Листі до сімей» (1994 р.) вживає терміни “одухотворене тіло” і “втілений дух” [5, с. 19].

Людина є буттям духовним, про що свідчить наявність у неї таких характеристик, як мислення, свобода волі, почуття. Здатність абстрактно чи аналітично мислити, вживати мову, здійснювати вибір, любити чи ненавидіти є характеристиками нематеріального буття, оскільки не підлягають жодним характеристикам матерії.

Сучасна філософська антропология сформулювала поняття “тілесної особи”: не може існувати людська особа, яка б не була одночасно “я”-тілесним і “я”-духовним. Ця нерозривність духа, душі і тіла свідчить, що “початок тілесної сфери людини означає початок цілої людської особи” [6, вступ, п. 3; 26, с. 82].

У Катехизмі католицької церкви стверджується: “Як образ Божий, людський індивід має гідність особи, здатний пізнавати себе, володіти собою, вільно дарувати себе і ввійти в спільність (причас-

тя) з іншими особами, покликаний через благодать до єдності зі своїм Творцем [7, с. 80].

Термін «гідність» означає внутрішню цінність людського існування, яку кожна людина свідомо представляє у власних моральних принципах, у необхідності вільно підтримувати їх для себе та інших, захищати від тих, хто їх не поважає [8, с. 56].

Нормативно-правові документи не містять визначення людської гідності, оскільки це морально-етична категорія, проте подають загальні критерії її дефініції.

Поняття людської гідності зводиться до таких головних характеристик: природженої (вона цілісна і єдиносущна зі своїм носієм, тобто людиною. Гідністю є сама людина — як найвища цінність серед всіх творінь на Землі, як взірць для інших цінностей та їхній кінцевий критерій); невід’ємної (гідність не можна продати чи обміняти, від неї неможливо відступитися); абсолютної (ґрунтується на базовій передумові як цінність, що не може бути оцінена чи обміняна) [9, с. 582].

Як зазначив Еммануїл Кант, гідність людини є безцінною [10, с. 88]. Її безумовний характер у міжнародному публічному праві виражає загально визнана формула — *juscogent* (лат. “незаперечне право”), що забороняє всі форми нелюдських або таких, котрі принижують гідність, положень діючого законодавства та тлумачень [11, с. 644].

Використання універсального визначення «гідність людської істоти» (в якому йдеться про приналежність до людського роду) замість визначення «гідність людської особи» дозволяє правозахисникам і державам краще усвідомлювати і захищати гідність людини на всіх етапах її існування, зокрема у фазі внутрішньоутобного розвитку.

Про це йдеться в Конвенції про захист прав людини та її гідності з приводу застосування біології та медицини, що затверджена Радою Європи у листопаді 1996 року. Конвенція захищає життя як абсолютну цінність, проте в компетенції національного права кожної держави гарантує свободу регулювання правового захисту людських осіб (на жаль, визначати різні правові режими буття людської істоти) [12].

Основний Закон України (ст. 3) проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [13].

Конституція України (ст. 27) гарантує кожній людині невід'ємне право на життя. Нікого не можна його свавільно позбавити. Обов'язок держави — захищати життя людини від протиправних посягань [13]. Цей документ (ст. 28) гарантує кожній людині право на повагу до її гідності. Нікого не можна піддавати на катування — жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, — принизливе поводження чи покарання. Жодну людину без її добровільної згоди не можна застосовувати у медичних, наукових чи інших дослідках [13].

Як слушно зауважує Наталя Назар (к. н. держ. упр.), в Україні відсутність у законодавстві узгодженості норм щодо початку життя людини породжує плюралізм трактувань, що є суттєвим огріхом у цілому правовому полі, адже цей момент полягає у набуванні людиною невід'ємного права на життя [14, с. 520].

Згідно з Цивільним кодексом України, «цивільна правоздатність фізичної особи» визначена не з моменту запліднення (зачаття), а з моменту народження 15, ст. 25]. Відповідно до нього, правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. «Малолітньою вважається дитина, яка не досягла чотирнадцяти років» [15, ст. 1178]. У ньому немає нижньої межі дитинства, а вказана тільки верхня. Проте Кримінальний кодекс України вказує на обтяжливі обставини вбивства вагітної жінки, без огляду на період (тобто вбивство дитини у лоні матері є обтяжливою обставиною при винесенні вироку) [16, ст. 67].

Необхідно переглянути чинні законодавчі акти та замінити новими законами, узгодивши їх не лише з Конституцією, а найперше з природним правом на життя кожної людини, незалежно від етапу її існування.

Розглядаючи людину як особу, як неповторну, індивідуальну у Всесвіті, можемо побачити її перевагу і володарювання над природою. Гідність людського життя виходить за межі земного буття.

Життя людської особи підпорядковане певним цілям і цінностям. Це не життя заради самого життя. Людина існує не тільки як біологічна сутність, вона втілює в собі насамперед духовний світ, відображений у знаннях і відчуттях [17, с. 16].

«Вислів “людська особа” вказує на все те, що властиве людині на відміну від інших істот і є основою її гідності та прав, і то не на абстрактному рівні, а стосовно прав кожного конкретного індивіда».

Розумова діяльність є важливою характеристикою людської особи, і людина виявляє себе через неї. Однак характерною ознакою особи є не зовнішні прояви її розуму, а наявність у неї здатності мислити, яка закладена у людській природі. Адже ні плід людини, ні новонароджена дитина, ані індивід у стані сну не застосовують розуму й волі, але залишаються людськими особами. Розум і воля виявляються через особу. Теорія, згідно з якою “особою є лише той, хто має свідомість, здатний до вищої нервової діяльності і мислення”, веде до заперечення особистості і припускає те, що “духовна сфера з’єднується з тілесною лише тоді, коли остання досягнула певного рівня розвитку” [18, с.86]. Дух, душа і тіло від моменту запліднення є нероздільними й необхідними для життя людини на Землі. Дух уже в ембріональному стані тіла формує його. Усім клітинам тіла людини притаманна духовна енергія, оскільки вони є живими, а життя від Духа (пор. Ів. 6, 63).

Отож, визначення, від якого моменту плід вважається особою, повноправною людиною, є підставою моральної оцінки дій, які стосуються зачатой, але ще ненародженої людської істоти. Не можна вважати критеріями буття людської особи появу чи існування у процесі біогенезу людини певної якості, функції чи здатності: народження, здатність до самостійного життя, неврологічний критерій, імплантація чи генетичний критерій. Будь-які спроби визначити “початок” людського життя між заплідненням і народженням безуспішні, бо життя є динамічним процесом. Немає правильнішої відповіді на питання про початок особистого життя людини, ніж та, що воно починається від моменту запліднення.

Життя — найцінніший Божий дар людини, яке пов’язане з інтеграційними функціями організму. “Сотворімо людину на Наш об-

раз і на Нашу подобу. І сотворив Бог людину на Свій образ...” (Бут. 1, 26-27) [19].

Згідно з наукою Святих Отців “образ” — те, що людина отримала, коли Бог її створив, а “подоба” — те, чого вона має досягнути, вдосконалюючись, щоб уподібнитись Йому і брати участь у Божому житті”. *Папа Іван Павло II у енцикліці «Євангеліє життя» зауважив:* «Покликання людини – життя такої повноти, яка значно перевищує виміри її земного буття, оскільки передбачає участь у житті самого Бога» [20, с. 2].

Апостол Павло та отці Церкви зазначали, що людина — це єдність духа, душі і тіла (1 Сол. 5, 23) [21]. Дух є найглибшою частиною душі. Він відображає нашу свідомість. Дух — це наше власне “Я”, через яке ми безпосередньо об’єднуємося з Богом. Дух є під впливом Святого Духа. У ньому діє Божа благодать. Дух проявляється у надприродному відношенні людини до Бога, інтуїції, у страху Божому, совісті та пошуку (спразі) Бога. Духовне начало, що лежить в основі людини, впливає на її душу — розум, емоції, свободну волю, і має володіти над тілом, створюючи неповторність особистості.

Відтоді, “як одним чоловіком гріх прийшов у світ, і через гріх смерть” (Рим. 5, 12) [21], життя людства перетворилося у боротьбу за виживання. Через воплочення, життя, смерть і воскресіння Ісуса Христа людське життя стало відновленим і спрямовується на нову перспективу багатства, цінності та недоторканості. Людина, укріплена силою Святого Духа, покликана до участі в житті Ісуса Христа.

Людське життя є трансцендентним шляхом, який веде за межі теперішнього земного буття. Смерть має суттєве сакральне значення, адже не закінчує життя, а навпаки — започатковує нове життя. У стражданнях знаходимо духовний здобуток, яким є пізнання Христа, з’єднання з Його стражданнями і Воскресінням [22, с. 28]. Обов’язок людини — зважати не лише на підтримку земного життя, а й на остаточну мету — єднання з Богом у Вічності.

“Сам же Бог миру нехай освятить вас цілковито, і нехай уся ваша істота – дух, душа і тіло – буде збережена без плями на приході Господа нашого Ісуса Христа” (1 Сол. 5, 23) [23].

Висновок. Щоб зберегти генофонд нації, ми повинні усвідомити всю нашу відповідальність тут і тепер у збереженні кожного людського життя, яке починається від початку запліднення. Ми повинні навчитися цінувати гідність і право на життя кожної зачатої людини, її право народитися і жити у вільній демократичній правовій державі, яка оберігає і цінує всіх своїх громадян.

Ті цінності нині захищають наші воїни на фронті ціною власного життя, котре вони жертвовно, героїчно кладуть на вівтар Перемоги України не лише в геополітичному, а й в цивілізованому та духовному вимірах.

Хай Пресвята Богородиця, Яка була Берегинею Пресвятої Родини, заступається за нас, щоб ми отримали з Рук милосердного Господа, переможний мир, що не відокремлюється від вимог справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини [навч. посіб.] / за заг. ред. А. П. Алексеєнко, В. М. Лісового. Харків: Колегіум, 2010. 340 с.
2. CatechismodellaChiesaCattolica. Testointegrale e commentoteologico / a cura di R. Fisichella. CasaleMonferrato: PIEMME,1993. 1280 p.
3. Pio XII. All' UnioneItalianamedico-biologica «SanLuca», 12 nov. 1944. URL: http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1944/documents/hf_p-xii_spe_19441112_unione-medicobiologica.html (datazvernennya: 30.12.2023).
4. BoethiiPhilosophiaeconsolatio, ed. LudouicusBieler // Corpuschristianorum, serieslatina XCIV. Turnholt: Brepols, 1957
5. GiovanniPaolo II. letterealleftamiglie, 2 febbraio 1994. CittàdelVaticano: LibreriaEditriceVaticana, 1994.58p.
6. CongregazionererDottrinadellaFede. IstruzioneDonumVitae, 22 febbraio 1987. CittàdelVaticano: LibreriaEditriceVaticana, 1987. 168 p.
7. CatechismodellaChiesaCattolica. Testointegrale e commentoteologico / a cura di R. Fisichella. CasaleMonferrato: PIEMME,1993. 1280 p.
8. MarcelloMarino. Leadershipfilosofica. Perugia: Morlacchi editore,2008. 148 p.
9. Haberle P. LaimagedelserhumanodentrodelEstadoConstitucional. Lima: Fondo EditorialdelaPontificiaUniversidadCaticadelPeru, 2001. 582 p.
10. ImmanuelKant. Fondazionedellametafisicadeicostumi. Scrittimmorali, traduzione di PietroChiodi,Torino: UTET, 1995. P. 88.
11. Pre.mant D. Droitintangibleete.tatsd»expection. Non-derogablerightsandstatoesofemergency. Brussel: Bruylant, 1996. 644 p.

12. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. Council of Europe. 4 April 1997. Oviedo. 1997. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 30.08.2019).

13. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к / 96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 30.08.2023).

14. Назар Н. О. Про необхідність внесення змін в законодавство України у сфері охорони здоров'я, як механізм демографічної політики / Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій: матер. щорічн. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 2-3 квітня 2009 р. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. 520 с.

15. Цивільний Кодекс України [від 16.01.2003 № 435-IV] / Відомості Верховної Ради. 2003. № 40–44. ст. 356.

16. Кримінальний кодекс України [від 05.04.2001 № 2341-III] / Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. ст. 131.

17. Гришук О. В. Окремі філософсько-правові аспекти взаємозв'язку людської гідності та природного права / Актуальні проблеми держави і права [зб. наук. праць] / за ред. С. В. Ківалова, 2013. Вип. 69. С. 19–26.

18. Giovanni Paolo II. *Levi edella giustizia. Itinerari per il terzo millennio. Omaggio dei giuristi a sua Santità nel XXV anno di Pontificato / a cura di Aldo Loiodice e Massimo Vari.* Roma: Bardi Editore, 2003. 1170 p.

19. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами] / пер. о. І. Хоменка. Львів: Місіонер, 2008. 1460 с.

20. Giovanni Paolo II. *Lettera Enciclica Evangelium Vitae*, 25 marzo 1995. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. 192 p.

21. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами] / пер. о. І. Хоменка. Львів: Місіонер, 2008. 1460 с.

22. Giovanni Paolo II. *Salvifici Doloris. Lettera Apostolica sul senso cristiano della sofferenza umana*, 11 febbraio 1984. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. 56 p.

23. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами] / пер. о. І. Хоменка. Львів: Місіонер, 2008. 1460 с.

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
Ужгородський національний університет

РАШИЗМ І РАДЯНСЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

***Анотація.** У статті розглянуто зв'язок сучасного рашизму з радянською соціалістичною ідеологією. Показаний зміст і ознаки поняття рашизм, який базується на ідеї зверхності Росії, її особливій цивілізаційній місії, антидемократизмі й неоколоніалізмі, використанні московського православ'я як моральної доктрини. Доведено, що рашизм походить передусім від радянського соціалізму.*

***Ключові слова:** рашизм, російська агресія, радянський тоталітаризм.*

***Abstract.** The article examines the connection between modern racism and Soviet socialist ideology. The content and signs of the concept of racism, which is based on the idea of the supremacy of Russia, its special civilizational mission, anti-democracy and neo-colonialism, and the use of Moscow Orthodoxy as a moral doctrine, are shown. It has been proven that racism originates primarily from Soviet socialism.*

***Key words:** racism, Russian aggression, Soviet totalitarianism*

2 травня 2023 року Верховна Рада України схвалила заяву «Про визначення існуючого в російській федерації політичного режиму як рашизму і засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людоненависницьких», згідно з якою рашизм розуміється як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у Російській Федерації під керівництвом президента В.Путіна [1].

Дослідженням рашизму займається низка вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, професор політології Каліфорнійського університету в Берклі, один із провідних світових дослідників фашизму та марксизму Ентоні Джеймс Грегор в 1998 році оприлюднив широке наукове порівняння італійського фашизму та «нового націоналізму, який виник у пострадянській Росії» [2]. Олександр

Мотиль в 2015 році зробив висновок, що фашистські режими мають харизматичних диктаторів із гіпермаскулінним культом особистості. Ці режими зазвичай демонструють етику гіпернаціоналізму, культ насильства, масове залучення молоді, високий рівень репресій, потужну пропагандистську машину та імперіалістичні проекти. Росія ідеально відповідає цьому опису[3]. Найповніше уявлення про лінгвістичну структуру та смислове навантаження слова «рашизм» Заходу дав американський історик Тімоті Снайдер. Він називав новий термін корисною концептуалізацією путінського світогляду. Снайдер переконаний, що згодом слово «рашизм» так само міцно увійде у світовий вжиток, як слова «геноцид» та «етнічна чистка»[4]. Олексій Гарань вважає, що коріння сучасного «рашизму» походить з радянської ідеології. Путін ідеологічно - спадщина Радянського Союзу та КДБ[5]. Віктор Брехуненко певен, що так званий рашизм є логічним результатом розвитку історії Росії та ідеологічних доктрин, що існували з XV століття [6]. Членкиня-кореспондентка НАНУ Лариса Якубова визначила рашизм як геноцидний виклик існуванню всього сучасного демократичного світу. Рашизм є вищою фазою, новою історичною гібридною формою тоталітаризму[7]. У науково-публіцистичному виданні «Заборонити рашизм» дається визначення рашизму як ідеології та суспільної практики сьогодення. У книзі досліджуються витоки формування російського месіанства та експансіонізму, які стали підґрунтям до творення імперської ідеології «русского мира» і вилилися у пряму військову агресію проти України [8].

Проте враховуючи усі ці наукові розвідки, варто зазначити, що існує потреба подальших студій рашизму, його витоків та наслідків.

Метою нашої статті є розгляд зв'язку сучасного рашизму з радянським тоталітаризмом. Реалізація цієї мети відбувалася шляхом вирішення наступних завдань: розгляду змісту поняття рашизм; порівняння рашизму з т.з. соціалізмом СРСР.

В українському політичному дискурсі термін рашизм з'являється ще в 2010 завдяки експерту Аналітичного центру УКУ Остапу Кривдику. Він тоді зазначав, що рашизм - це ідеологія й практика правлячого режиму Російської Федерації, яка базується на ідеї зверх-

ності «російських співвітчизників», їхньої «особливій цивілізаційній місії», антидемократизмі й неоколоніалізмі радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини, та на геоеконімічних інструментах, у першу чергу, енергоносіях [9].

Спробу введення терміна «рашизм» у глобальний геополітичний простір варто визнати своєчасною і стратегічно правильною. Сьогодні є чимало перепон на шляху донесення світовому співтовариству сутності історичного феномену, який нині маркується терміном «рашизм». Світ не готовий з низки внутрішніх і зовнішніх причин дати належну оцінку рашистському виклику як глобальній загрозі. Водночас слід констатувати, що концепт рашизму занадто повільно входить у політичну риторику і науковий дискурс не лише в світі, а й в Україні, адже неабияк гальмується удавненими стереотипами про «велику російську культуру» та проросійським лобі.

Рашистська Росія генерує якісно нові загрози ментальному здоров'ю світу, що сам перебуває в стадії активної трансформації, спричиненої процесами глобалізації, інформаційної революції, пандемії, політичної радикалізації, вибухового зростання популізму і правого радикалізму, а тепер – рашистського виклику. Останній можна вважати найбільш деструктивним фактором, оскільки він унеможливує пошук конструктивних виходів внаслідок руйнування системи ментальних координат. Йдеться про систему, яка навмисно сплутує розуміння добра і зла, закону та злочину, гуманізму та людиноненависництва, правди і брехні.

Розробляючи тактику і стратегію відносин з РФ, сучасні геополітичні актори мають враховувати, що рашистська Росія абсолютно інакша, аніж країни вільного світу. Взаємодія ліберально-демократичного світу і тоталітарної системи в договірному полі, на засадах співробітництва і добросусідства неможлива. На етапі автономізації (ізоляції) тоталітарної системи має йтися, по-перше, про стратегію її стримування і виснаження; по-друге, про системні заходи мінімізації ризиків і загроз, які вона генерує для тих, кого ідентифікує як свого ворога. Водночас рашистський виклик є лише верхівкою тектонічних процесів, що розгортаються у товщі глобалізованого світу.

У рашизмі людство віч-на-віч зіткнулося з загрозою глобального тоталітарного виклику. Заявка на переформатування світу на засадах неототалітаризму проголошена вголос. Придушуючи меншості й культивуючи агресивні соціальні фобії, путінська Росія універсалізувала ідею права на масове немотивоване насильство й геноцид.

Рашизм ідентичний фашизму, нацизму та комунізму, тому його слід засудити як людиноненависницьку ідеологію та практику. Термін «рашизм» слід внести в міжнародні правові документи як сучасний еквівалент фашизму. Світове співтовариство повинно сформувати антирашистський фронт як широкий антмосковський союз. Творці ідеології рашизму та її виконавці повинні бути притягнуті до відповідальності перед Спеціальним міжнародним трибуналом за їхні злочини.

Дуже часто в Україні та за кордоном рашизм порівнюється з італійським фашизмом та німецьким нацизмом. І для того є всі підстави. Проте гносеологічні коріння рашизму передусім пов'язані з російським шовінізмом та радянським тоталітаризмом. Саме останній історично близький до сучасності обумовлює особливості рашизму. Спробуємо довести це спираючись на ознаки та наслідки рашизму: системні порушення прав та основоположних свобод людини; культ сили та мілітаризм; культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади та сакралізація інститутів держави; самозвеличення Росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів; застосування з метою реалізації експансіоністської державної політики практики поширення серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «руського мира»; систематичне порушення загальновідомих принципів і норм міжнародного права, зокрема поваги до суверенітету інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів, недотримання принципу незастосування сили чи погрози силою; створення, фінансування та збройна підтримка незаконних збройних формувань та сепаратистських рухів на територіях інших суверенних держав, створення та

підтримка терористичних організацій; використання заборонених методів ведення війни та системне вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності; систематичні організація та здійснення масових вбивств, страт, катувань, депортацій, створення штучних умов для виникнення голоду, інших видів масового фізичного терору, геноциду, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних та інших мотивів; регулярне застосування до інших держав практики економічного та енергетичного шантажу; регулярні погрози щодо застосування ядерної зброї проти інших держав та створення техногенних катастроф [10].

Отже, засвідчимо родову спорідненість радянського тоталітаризму та рашизму відповідно до зазначених ознак.

1. *Системні порушення прав та основоположних свобод людини.* Радянський союз був прикладом в тотальному недо-тримання прав людини. З 30 статей Загальної декларації прав людини в СРСР діяло з певними обмовками не більше 10. Сама ця декларація була надрукована в Радянському союзі для широкого загалу лише в 1989 році. Не випадково що дисидентський рух 1960-1980-х років, розгортався саме під прапором захисту прав людини.
2. *Культ сили та мілітаризм.* Увесь радянський період про-сочений культом сили: від «героїв» громадянської війни (Ворошилов, Щорс, Чапаєв) до початку «победобесія» 1970-1980-х років. Загальна військова повинність з метою знищення людяності, радянська армія була максимально наближена до місць позбавлення волі. Почткова військова підтовка в усіх загальноосвітніх школах союзу.
3. *Культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади та сакралізація інститутів держави.* Найяскравіший при-клад - культ особи Сталіна, хоча був притаманний всім ра-дянським керівникам від Леніна до Горбачова. Ідеалізація єдиної «партії»: партія розум, совість та честь.
4. *Самозвеличення Росії та росіян за рахунок насильницько-го пригнічення та/або заперечення існування інших народів.*

СРСР вважався прикладом для всього «прогресивного людства». У радянських людей особлива гордість. Створення нової історичної спільноти – «радянського народу», нової культури – соціалістичної за змістом і національною за формою. Утім, форма ця могла бути лише в межах дозволеного, без «націоналістичних» ухилів.

5. *Застосування з метою реалізації експансіоністської державної політики практики поширення серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «руського мира».* На початку радянської імперії були сподівання на скору світову революцію і, звісно всесвітня комуна мала розмовляти російською. Після Другої світової війна - експансія всього російського в межах Радянського Союзу та соціалістичної співдружності (всюди вчили російську мову!), впливи на країни Азії, Африки та Латинської Америки шляхом залучення на фактично безкоштовне навчання в радянських вишах.
6. *Систематичне порушення загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема поваги до суверенітету інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів, недотримання принципу незастосування сили чи погрози силою.* Достатньо згадати «доктрину Брежнєва» (доктрину обмеженого суверенітету). Вторгнення в Угорщину, Чехословаччину, Афганістан тощо.
7. *Створення, фінансування та збройна підтримка незаконних збройних формувань та сепаратистських рухів на територіях інших суверенних держав, створення та підтримка терористичних організацій.* Підтримка ліворадикальних рухів у Західній Європі, підготовка палестинських терористів, втручання в будь-які локальні та регіональні конфлікти в усьому світі.
8. *Використання заборонених методів ведення війни та системне вчинення воєнних злочинів та злочинів проти лю-*

дяності. Найбільш відома геноцидна безкарна практика під час війни в Афганістані (1979-1988).

9. *Систематичні організація та здійснення масових вбивств, страт, катувань, депортацій, створення штучних умов для виникнення голоду, інших видів масового фізичного терору, геноциду, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних та інших мотивів.* На території СРСР – Голодомор в Україні і інших союзних республіках, національні операції 1937-1938 рр., примусове виселення народів Північного Кавказу та кримських татар, після Другої світової війни вивезення на примусові роботи в СРСР громадян Угорщини, Румунії, Польщі.
10. *Регулярне застосування до інших держав практики економічного та енергетичного шантажу.* Економічний шантаж стосовно країн Центрально-Східної Європи після Другої світової війни з метою зробити з них сателітів. Панування в Раді економічної взаємодопомоги.
11. *Регулярні погрози щодо застосування ядерної зброї проти інших держав та створення техногенних катастроф.* Карибська криза 1962 р., Чорнобильська катастрофа 1986 р.

Отже, практично всі ознаки рашизму різною мірою були притаманні радянському тоталітаризму. Проте перемога у холодній війні, розпад СРСР розслабила Західний світ і згенерувала ілюзії про демократичну трансформацію пострадянського простору на чолі з Росією. Втім «веймарський період» для РФ тривав менше 10 років. На початку XXI століття реваншизм набуває сили.

Водночас доречно згадати, що рашизм і радянський тоталітаризм мають суттєву відмінність. Вона полягає в тому, що в СРСР спиралися на власне бачення майбутнього, хоча й абсолютно утопічного. Рашизм же спрямований виїняткову у минуле. Проекти 1990-х років на кшталт «Старые песни о главном» починалися просто як ностальгічні музичні фільми. Однак, згодом саме ця мода на радянську ностальгію перейшла в комерційну, а далі й у політичну площину Росії. Вислови Путіна, про «розпад Радянського Со-

юзу як найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття» у 2005 році чи Мюнхенська промова про незадоволення «однополярним світом» у 2007 році могли б бути індикатором агресивних намірів Росії. Проте не стали. Хоча всі бачили ці кроки, починаючи з повернення радянського гімну одразу після приходу Путіна до влади.

Водночас більшість українських та західних політологів сходяться у тому, що лейтмотив «завоювання України» так чи інакше був присутній в ідеології Росії з початку 1990-х рр. Те, що Росія начебто має право панувати над своїми сусідами – провідна тема російської історії упродовж багатьох століть. Тож Путін так само легко міг знайти обґрунтування своїх дій у Сталіна чи у царському періоді. Бо історія російського домінування над сусідами – дуже давня. Тож Володимир Путін крізь призму своєї ідеології «рашизму» сприймає війну в Україні як «священну» попри всі військові, економічні та інші втрати, які вона несе самій Росії.

Зміна режиму в Росії не змінює варварської та глибоко антидемократичної сутності російського суспільства, яке пронизане ідеями шовінізму та імперськості. Демократична Росія – це неможливість, як гарячий сніг або суха вода. Захід більше не може допускати ідею «добрих росіян». Згідно з опитуванням, проведеним у серпні 2022 року Всеросійським центром вивчення громадської думки, майже 60% росіян не бачать користі від західної цивілізації та демократії; із них 26% називають західні цінності «руйнівними». Також слід врахувати, що всього лише 2% населення підтримують ці цінності [11]. Тобто, на рівні статистичної похибки.

Росія як геополітична реальність має бути дезінтегрована. Зважаючи на те, що Росія є колоніальною імперією, яка впродовж багатьох століть експлуатувала свої колонії та поневолювала інші народи, цивілізований світ має допомогти цим народам повернути свою свободу та незалежність. Росія не може мати майбутнього в її розмірах. Керована дезінтеграція цієї країни та створення на її території низки миролюбних без'ядерних держав є єдиним шансом уникнути ядерного апокаліпсису. Цивілізований світ має врешті-решт зрозуміти це та почати формувати свій безпечний майбутній шлях.

Отже, рашизм - це дивна постмодерністська суміш, куди увійшли шовіністський «великоросійський» світогляд Російської імперії, ностальгія за Радянським Союзом, псевдоісторичні екскурси Путіна, а також православ'я з одночасним вшануванням Миколи II і Сталіна тощо. Кожен новий день агресії, кожен новий воєнний злочин армії РФ доводить, що йдеться не лише про погляди Кремля, але й про те, чим є все російське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заява Верховної Ради України Про визначення існуючого в Російській Федерації політичного режиму як рашизму та засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людоненависницьких. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1687625>
2. Gregor A. James Fascism and the New Russian Nationalism (1998). *Communist and Post-Communist Studies* (1998) 31 (1): 1–15.
3. Motyl Alexander Is Putin's Russia Fascist? URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-putin-s-russia-fascist/>
4. Snyder Timothy The War in Ukraine Has Unleashed a New Word URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>
5. «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорії Дугіна до ідеології «Брата-2» URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>
6. Брехуненко В. «Рашизм» є логічним результатом історичного розвитку рф URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3685928-rasizm-e-logicnim-rezultatom-istoricnogo-rozvitku-rf-profesor.html>
7. Рашизм: Звір з безодні / Лариса Якубова; Інститут історії України НАН України. Київ: Академперіодика, 2023. 318 с.
8. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андрєєв, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огрязко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега; за заг. ред. В. Піскуна. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. — 252 с/
9. Кривдик Остап. Рашизм. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/05/18/5050708/>
10. Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людоненависницьких» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>
11. Майже 60% росіян не бачать користі від західної цивілізації і демократії – опитування. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/23/7364471/>

*Надія ЧЕРКЕС,
письменниця, доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького*

ПОКИНУТИ ОРБИТУ? АБО ПРО «НЕПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ» СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Ой, упали ж та впали криваві роси
На тихенькі-тихі поля...
Мій народе!
Темний і босий!
Хай святиться твоє ім'я!
Хай розквітнуть нові жита
Пишним цвітом нової слави.
Гей, ти, муко моя свята,
Часе кривавий!*

Євген Плужник. Галілей

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну з самого початку всім здавалося неочікуваним. Навіть неможливим. Але це таки трапилося. Вечір 23 лютого 2022 року став початком подій, які по-справжньому сколихнули не тільки всю Європу, але й, вочевидь, цілий світ. І хоча різношерсті прогнози політиків у засобах масової інформації про ймовірність чи неможливість російсько-української війни вряди-годи появлялися ще восени 2021 року, проте зосередження військ агресора біля українських кордонів усе-таки поставило чимало важких запитань. Зі всього виглядало, що за лінією фронту безпечних територій просто не існує, загроза повзла навально та зухвало, а на золотoverхий Київ полетіли смертоносні рашистські ракети. Той, хто іще вчора набивався у брати, перетворився у відвертого ворога-загарбника, - та ще й із фальшивими декларативними лозунгами.

*Та кров'ю скуплена ганьба
Прокрапала нудьгу жорстоку...
Лоскоче ніздрі смак багна,
А правда десь гуляє збоку*

(Петро Черник)

Захляпана рашистським багном ганьба незбагненої з точки зору цивілізованого світу людиноненависницької війни проти українського народу ніколи не зможе стерти зі сторінок історії. Як ніколи не зможе забутися той титанічний подвиг молодих воїнів і колосальна, хоч для когось і неочікувана, єдність нації, які змогли не тільки зупинити ординську навалу, й відвернути запланований загарбницький “швидкісний”, найгірший серед найгірших, воєнний сценарій. Україна стала хоробро віч-на-віч із небезпекою, зоставшись наодинці зі смертю, жорстокістю і брехнею. Сама-одна вона грудьми зустріла ворога і цінною молодих життів воїнів по-справжньому захистила Європу.

Та чи ж такою вже несподіваною чи непередбачуваною для українців стало це рашистське вторгнення? Невже не цією ж “рукою” здійснювалося побиття студентів на Майдані 2013 року, неville не той же ворог розстрілював героїв Небесної сотні у 2014-му? А ще раніше. Невже не там же розроблялися жажливі сценарії репресій 1937-1938 років чи Голодомору в 1932-1933 роках? А масові депортації, заслання до Сибіру, розстріли і мордування невинних людей, залякування і таврування найпідлішими мітками — хіба це не той же кривуляцький почерк убивці? Та чи не найбільше уваги у цій позачасовій російсько-українській агресії приділялося вбивству мови і культури українців, адже тільки так найшвидше і найпідліше ставало можливим стерти і їх ідентичність. Навіть наведення самої лише кількості заборон української мови, не перераховуючи їх за роками і назвами, вжахас: XVII століття — 9 заборон, XVIII ст. - 17 заборон у вигляді указів та циркулярів, XIX ст. — 19 заборон, XX ст. — 48 заборон у вигляді положень законів, наказів міністерств, постанов ЦК КПРС, закриття шкіл або переведення на іншу (!) мову викладання і т.ін. То ж чи таким уже несподіваним і непередбачуваним видається нинішнє прагнення ерефії доконечного знищення будь-якої українськості?!

Цілі покоління українців (а це не одне, а чотири — п’ять — шість поколінь!) терпіли не лише фізичне, але й морально-духовне поневолення з боку ненаситно-ласого на наші “тихі води й ясні зорі”, заздрісного сусіда. І щоразу за мету бралася оте немилосердно зацвяховане в серця мільйонів непокірних і гордих борців слово

“винищення”. І байдуже, кого й чого (у різні часи наративи бували різними), але обов’язково — винищення, стертя навіть згадки про минулу велич чи славу Запорізької Січі чи волелюбного козацтва, історичної вагомості Київської Русі чи “висмикування” учених мужів з українських академій, працелюбного гречкосія-селянина чи освіченого інтелігента, свідомого повстанця чи навіть цілком ідейного комуніста — проте з єдиним клеймом-вказівником — українського. Подекуди приниження України та українців навіть давало свої плоди. В українському “тімні” соціал-демократа і, звісно ж, патріота України Михайла Драгоманова з’явилися відступничі слова: “Гей, українець просить не много...” Але поруч із “поміркованим” патріотизмом з’являється у 1926 році “Націоналізм” Дмитра Донцова, у якому замість “немного” вимагається “усе!” [, 19].

Може, тому той, українець, який, стиснувши зуби, перейшов через цілі століття принижень та гонінь, так і не став безмовним рабом. Він не захотів покійно проковтнути “переможну” чотириденну ходу ворога на Київ у лютому 2023-го року. І хоча десь у глибині його душі щось усе-таки шепотіло: “Це ж неможливо, це ненадовго... Це не повинно бути правдою...” — українець таки вижив.

Але це була правда: і про ракети над Києвом, і про розтерзану чужинцями Бучу, і про переляканих діток-утікачів з Ірпеня, і про розбомблену автомобільну колону на Харківщині, де загинуло щонайменше 20 дорослих і 10 дітей. Це була правда жахів перших днів повномасштабної російської агресії. Правда переляку і внутрішнього заціпеніння. Правда, яка сама собі воліла б не вірити. Та і як можна було спокійно вірити у згвалтування немовлят, у розстріли вагітних жінок, у сирітство синочків над холодним тілом батька, у назавжди порожні дитячі візочки на вокзалі Краматорська! Але віра прийшла разом із рішучою готовністю. Не з моторошним страхом, а з тверезо переконаним бажанням стати на захист рідної землі, на захист права іти і рухатись не туди, куди скажуть чи примусять, а туди, куди хоче українська нація — не в новітнє рабство, а у вільну Європу вільних думок і помислів. “Зробити європейський вибір” — однак вимовляти ці слова виявилось легше, ніж справді

змінити вектор руху цілої держави, ніж прокласти нову орбіту для планети свого народу, ніж зупинити війну.

Наші воїни сьогодні крок за кроком відвойовують окуповані території, складають до чорних пакетів “двохсотий вантаж” для повернення туди, звідки він прибув, стоять стіною за кожне місто чи село українське, але подолати звіра чи бодай повернути спокійний сон дітям під виття тривожних сирен ще не в силі. Не в силі, бо зло досі не покаране. Підленьке, боягузливе зло, яке показує свою силу хіба що на слабких. Нищість і зло ніколи не подобріє. Його треба лише знищити. Це розуміли і Тарас Шевченко, і Микола Хвильовий, і ще багато з тих, хто не побоявся стати проти зла. Не можна нехтувати цими гіркими уроками. Не можна не забувати крику душі сотень тисяч тих, за кого Василь Стус промовляв:

Невже я сам-один на цілий світ,
вогненний скалок вікового гніву,
пізнав себе і долю, геть зрадливу,
щоб проклинати чужинецький світ...

А промовляв до нинішньої України, до тих, хто мужньо дивиться в очі численнішому агресору, послідовно захищаючи своє право БУТИ і свої високі моральні цінності. Ніякий заброда не забере нам прагнення волі. Непохитна стійкість українців застала прокинутися і весь Західний світ, який зрозумів, що підтримка України — це і його власний порятунок. Якщо не політичний, то моральний напевно. Звісно аморальній особі зовсім не важливі ні моральні вчинки, ні слова про морально-етичні цінності. Бо тут потрібно бути готовим на самопожертву — на жертву, як українські військові, волонтери, громадські лідери, письменники, журналісти, звичайні прості люди, які щодня роблять маленьку дециму для великої справи. Інколи ця децима вимірюється ціною людського життя. Тому так глибоко проникають в серця прості слова простих українців. І до цих слів дослухаються. Їх чують!

Це велика міць маленької сили: слова, вчинку, власної думки, власного прикладу. Ця сила чутлива і чиста, як голос скрипки. Тут не можна сфальшувати, бо там, де з’являється думка про власну користь, моральність зникає. Однак, українці усе-таки вміють попри

все думати про спільне і велике, не розмінюючись на дріб'язкові “я” і “моє”. Ніякі чвари, жодні економічні важелі чи політичні лозунги не зможуть заглушити й принизити оту безмежну силу маленької людини — силу любові до рідної землі, що завжди перемагала всі підступи і негаразди. Тому, як би не лютували рашисти, скільки балістичних ракет чи дронів-камікадзе не посилали б на Україну, вони ніколи не зможуть здолати її непереможної сили, як не зможуть змінити і її чітко спрямованої проєвропейської орбіти.

Зненацька напасти,
Убити, украсти —
Лиш тільки й уміє русня
Й ракети крилаті
На мирній хаті
Скидати вночі навмання.

Та сонечко встане,
Хмарище розтане
В прозоро-ясних небесах,
І кожна сльозинка
Малої дитинки —
На квіточці — наче роса.

З тяжкого двобою
Ми рани загоїм,
Могутня душа заспіва,
Ударять у струни
Прадавнії руни:
Жива Україна. Жива!

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Стус. Мені здалося - я живу завжди. Вибрані твори і збірка. - Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”. - 2023. - 400с.
2. Военний стан: антологія. - Чернівці і Meridian Gzernowitz, 2023. - 368с.
3. Дмитро Донцов. Націоналізм. - К: ФОП Стебеляк Ю. Петро Черник. Невсвоєчасна лірика епохи. - Львів: Астролябія, 2015. - 400с.

*Марія ШЕВЧЕНКО,
к.і.н., доцент кафедри історії
та політичної теорії НТУ «Дніпровська політехніка»*

*Світлана ЗИМНИЦЬКА,
к.і.н., асистент кафедри історії
та політичної теорії НТУ «Дніпровська політехніка»*

УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ-ЕМІГРАНТИ У НІМЕЧЧИНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

***Анотація:** розглянуто етапи та причини еміграції українських науковців до Німеччини у першій половині ХХ ст.; досліджено діяльність українських освітніх, наукових і культурних осередків; проаналізовано внесок українських вчених у збереження та популяризацію історії та культури України.*

***Ключові слова:** українська еміграція, наукові осередки, Український вільний університет.*

***Abstract:** the stages and reasons for the emigration of Ukrainian scientists to Germany in the 1st half of the 20th century are considered; the activities of Ukrainian educational, scientific and cultural centres are investigated; the contribution of Ukrainian scientists to the preservation and popularization of the history and culture of Ukraine is analysed.*

***Key words:** Ukrainian emigration, scientific centers, the Ukrainian Free University.*

Буреломні події ХХ ст. призвели до масової еміграції українців за кордон. Німеччина стала однією з країн, де українці не тільки змогли знайти притулок, але й створити потужний науковий осередок.

Перша хвиля української еміграції до Німеччини припадає на 1920-ті рр., коли з України їхали ті, хто не хотів потрапити під молот «червоного терору»: політики, науковці, інтелігенція. Це була надпотужна в інтелектуальному сенсі хвиля, у лавах якої було багато української професури – істориків, мовознавців, правників тощо.

Головним центром українства в Німеччині у міжвоєнний період став Український науковий інститут (УНІ) у Берліні, заснований у

1926 р. за ініціативою колишнього гетьмана Української держави П. Скоропадського. В Інституті працювали історики Д. Дорошенко, І. Мірчук та Б. Крупницький, економіст Р. Диминський, мовознавці З. Кузеля та Я. Рудницький. Наукова робота Інституту була зосереджена на проведенні досліджень з історії України, її відносин з іншими європейськими державами. Головне завдання української професури полягало в ознайомленні німецької громадськості з історією та культурою українців як європейської нації. До 1931 р. в Інституті було видано три томи наукових праць «Abhandlungen» («Трактати») та інформаційні матеріали «Mitteilungen».

Після переходу УНІ під контроль Міністерства освіти Німеччини на початку 1930-х рр. українські науковці зосередилися більше на науково-просвітницькій діяльності. З 1933 р. почав виходити двома мовами «Український культурний бюлетень» («Ukrainische Kulturberichte»), в якому публікувались статті, доповіді українських та іноземних вчених.

Інститут проводив різноманітні виставки: етнографічну, української графіки, експозицію демографічно-господарських мап, що стала справжньою подією для наукової спільноти Берліну. Із приходом радянських військ до Берліна у 1945 р. УНІ припинив існування.

Значну роль у підтримці українців у Німеччині та розповсюдженні інформації про Україну в міжвоєнний період відіграла громадська організація «Українська громада в Берліні», яка проводила науково-популярні заходи, залучаючи українську професуру, організовувала виставки, концерти, вистави; відкривала бібліотеки та читальні.

У 1933 р. в Німеччині почало працювати Українське національне об'єднання (УНО), яке прагнуло об'єднати усіх українців Німеччини та інших країн на засадах ідеології українського націоналізму. Члени організації проводили громадські сходи, відкриті лекції з історії та культури України, театральні вистави та концерти.

Протягом 1920-х рр. у Німеччині діяло близько 10 видавництв, які друкували праці українських науковців та українські літературні твори. Культурне життя української діаспори було доволі різноманітним, бо у той час в Німеччині мешкало багато українських митців. У 1932 р. група українських співаків виступила в Берліні з

оперою «Запорожець за Дунаєм». У столиці Німеччини давали концерти співачка М. Любарська та піаністка Л. Колесса. У країні працювали хормейстер О. Кошиць разом з Українською національною капелою та балетмейстер В. Авраменко. У Берліні жили та працювали: український скульптор-модерніст О. Архипенко, відомий графік, професор Р. Лісовський, скульптор та графік В. Масютін.

Під час Другої світової війни до Німеччини емігрували спочатку українські вчені із західноукраїнських земель, які потрапили під радянську окупацію, а згодом науковці з окупованих Німеччиною територій УРСР.

Після війни до лав українських емігрантів приєдналися представники УПА разом зі С. Бандерою, військовополонені з німецьких таборів і примусово відправлені на роботу до Німеччини українці, які не бажали повертатися до СРСР, де їх чекали допити НКВД та радянські табори.

Новим центром наукового життя українців став Український вільний університет (УВУ), який переїхав з Праги до Мюнхена разом з професурою та студентами. До нього вступали й нові українські емігранти. Однак через брак фінансування УВУ довгий час мав серйозні труднощі, тому частина професури емігрувала до інших країн. В УВУ в різні часи працювали історики Н. Полонська-Василенко, В. Щербаковський, І. Мірчук, П. Курінний, мовознавець З. Кузеля, філософ та психолог О. Кульчицький, економіст М. Васильєв та інші.

У 1945 р. з Чехії до Баварії переїхав Український техніко-господарський інститут (УТГІ), який активно включився в освітню діяльність, організовував мовні курси для нових українських емігрантів. Протягом 1945-1951 рр., незважаючи на брак коштів, в Інституті було видано 47 підручників із різних дисциплін. Але через брак фінансування заклад поступово скорочував свою діяльність, а згодом і зовсім її припинив.

У 1947 р. в Німеччині було відновлено роботу Наукового Товариства імені Т. Шевченка (НТШ). У 1962 р. на базі НТШ, УВУ та УТГІ було створено Товариство сприяння українській науці, до якого долучилися німецькі науковці та наукові організації. Товариство ви-

давало щорічну збірку наукових праць, де були представлені наукові доробки з україністики, славістики, советології тощо. Підтримка з боку Товариства дозволила Вільному університету поновити аудиторні заняття, розширити видавництво наукової літератури. Сьогодні Український вільний університет є єдиним у світі приватним вищим навчальним закладом з українською мовою навчання поза Україною. Університет виступає європейським центром українознавчих студій.

У 1945 р. українські науковці створили Українську вільну академію наук (УВАН) в Аузбурзі. Однак внаслідок еміграції до Канади президента УВАН Д. Дорошенка та інших науковців її президію було перенесено до канадського Вінніпегу.

Важливим осередком культурного життя українців у Німеччині у другій половині 1940-х рр. був «Мистецький український рух», який об'єднував українських письменників, що мешкали в таборі для переміщених осіб біля Нюрнберга. Серед них були І. Багрянний, У. Самчук, Ю. Шерех (Шевельов), Ю. Косач та інші. Учасники Руху проводили дискусії з української літератури, займалися видавничою діяльністю – друкували газети та журнали, власні твори. Згодом стали випускати «Збірки літературно-мистецької проблематики», основою для яких стають дискусії учасників Руху.

Таким чином, українські вчені-емігранти створили потужний науково-освітній осередок, що дозволяло просувати українські нарративи, популяризувати українську історію та культуру. Проте, після Другої світової війни значна частина українських науковців і культурних діячів залишила Німеччину, що, безумовно, збіднило науково-дослідницький та освітній потенціал. Важливим осередком української освіти та науки став Український вільний університет, який і сьогодні залишається провідним центром українознавства в Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривець Н. Національно-культурна діяльність української еміграції у Німеччині в 20-30-ті рр. XX ст. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр., 2009. Вип. 18. С. 201-214 (режим доступу <https://core.ac.uk/download/pdf/38342052.pdf>)

2. Піскун В. Культурна та наукова діяльність українських емігрантів у Німеччині (1920 – 1930-ті рр.) // Історичний портал «Україна і Німеччина у 20-му столітті» (режим доступу <https://www.ukrainianhistoryportal.org/uk/themenmodule/deutschland-und-die-ukraine-in-den-1920er-und-1930er-jahren/ukrainische-kultur-und-wissenschaft-in-der-emigration/>)

3. Рогожа М. М. Історія української діаспори: навч. посібник. Умань, 2011. С. 83-88.

4. Український вільний університет. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін.. К., 2019. Т. Україна-Українці.

МОВА РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ

Вплив радянської влади на мовний простір УРСР у 1964-1985 рр.

Постановка проблеми. Причини мовної ситуації, яка склалася в Україні, мають історичне підґрунтя. Саме тому, основний дискус цього питання рівно залежний від історичних передумов. Характеризуючи стан мовної політики в період « застою », процес русифікації супроводжувався масовими репресіями тоталітарної влади проти української інтелігенції. Найголовнішою рисою русифікації в УРСР стало повне або часткове знищення українських освітніх навчальних закладів та літератури. Натомість підвищення ставок вчителям російської мови та популяризація радянської мовної політики через культурносоціальний простір. В сучасній мові основна проблематика пов'язана з невідповідним рівнем законодавчої бази, яка має сприяти розширенню сфери вжитку української мови як державної у всіх сферах суспільного життя. Глибина цього питання полягає в створенні належних умов для вживання і розвитку мов національних меншин.

Мета статті. Аналіз історичних причин мовної проблеми в УРСР та відповідно політика тоталітаризму радянської влади в період « застою » (1964-1985 рр)

Виклад основного матеріалу. Радянська влада використовувала мовну політику, як засіб пропаганди щодо знищення української ідентичності. Українська мова народилася багато століть тому на просторах мальовничої української землі. Вона звучала у піснях козаків, у віршах Кобзаря, в очах закоханих дівчат... Але прийшли часи, коли хтось захотів вбити її. Заборонити, знищити, стерти з обличчя Землі. Почалася епоха утисків. Заборонені школи з українською мовою викладання. Спалені книжки рідною мовою. Розстріляні поети і письменники, бо сміли творити українською.

Дарон Аджемонглу відзначав , що етнічне мовне питання відходило на другий план у випадку формування інклюзивних економічних та політичних інститутів . На його думку , нація занепадає через наявність екстрактивних інститутів, які владна еліта використовує для власного збагачення.

В першу чергу , на мою думку , це питання менталітету. Адже, Україна сотні років була колонією. Нашу мову забороняли , тому що вороги розуміли , що українська мова - то є кордон української нації.

Мова є потужним інструментом пропаганди та ідеологічного контролю тоталітарних режимів. В радянській УРСР 1964-1985 рр. комуністична пропаганда послуговувалась характерною мовою, сповненою штампів та кліше. Ця мова поширювалась через промови політичних лідерів, лозунги, засоби масової інформації та літературу, формуючи викривлене сприйняття дійсності у громадян.

Радянська пропагандистська мова в УРСР відзначалась стійкими зворотами та фразами, такими як «побудова комунізму», „розвинений соціалізм“, „морально-політична єдність народу». Ці шаблонні кліше маскували реальні соціальні та економічні проблеми у країні.

У промовах керівників КПРС, зокрема Л.Брежнєва, часто фігурував наратив про „незламну єдність партії та народу“, хоча насправді суспільство було на межі розколу.

У ті сірі брежнєвські часи слово в Україні набуло особливої ваги. Слово формувало людські думки, слово творило нову радянську людину.

І яке то було слово! Пишне, сповнене пафосу. «Радянський народ!» - гриміло воно на всі лади. «Будівники комунізму!» - лунало гордо й урочисто. А ще «партія Леніна», „крила прогресу“, „незламний народ»та інші гучні звороти. Їх повторювали до знемоги, аж поки не ставали звичним тлом життя.

Поширеними гаслами були «Слава КПРС!», «Хай живе ленінський ЦК!», що відображало культ особистості правлячої верхівки.

Мова радянської пропаганди послуговувалась також яскравими метафорами та епітетами на кшталт «яскраве комуністичне

майбутнє“, „могутній табір соціалізму». Такі звороти мали створювати пафос та формувати позитивний образ режиму.

Через газети, радіо і ТБ поширювався контрольований урядом контент, що замовчував реальні події та проблеми. Література також використовувалась для пропаганди, зображуючи радянську дійсність в ідеалізованому світлі.

Протягом 1964-1985 рр. основні риси радянської пропагандистської мови залишались незмінними.

Висновки. Мова радянського тоталітаризму значно вплинула на свідомість громадян УРСР, поширюючи викривлене бачення дійсності. Таким чином, ця мова була ключовим інструментом підтримки функціонування комуністичного режиму шляхом дезінформації та маніпуляцій. Дослідження особливостей цієї мови дає можливість краще зрозуміти природу радянського тоталітаризму.

Нині на часі, мову потрібно не захищати, а почати нарешті її утверджувати.

Марко ЯРЕМЧИШИН,
ІУПБ викладач кафедри практичної психології
аспірант кафедри практичної психології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА У СТАНОВЛЕННІ КУЛЬТУ ОСОБИСТОСТІ ШЛЯХОМ ПРОПАГАНДИ

***Анотація.** Проблематика політичного лідерства, особистості політичного лідера є завжди актуальною, адже цей феномен є одною із ключових позицій соціального життя різних середовищ різним рівнем розвитку та культурними особливостями. Як соціальним істотам людям також властиво наділяти певну особистість конкретним соціально-значущим становищем. Тоді у гру вступають індивідуальні особливості особистості, її сильні особистісні риси, сталі акцентуації психологічного характеру. Індивідуальність у самому індивіді формує процес особистісного розвитку соціального. Політичний лідер - це не просто продукт свого часу, насамперед, він як особистість є результатом соціо-культурних особливостей певного середовища. Таким чином, різні культурні простори виражаються певними стійкими особливостями, що визначають не просто їхній соціальний устрій як сукупність певних норм та правил, згідно якого функціонує та розвивається індивід, а й, як особливими установками системи колективного несвідомого. У різних соціо-культурних середовищах існує свій формат несвідомих конструктів, який визначає притаманну їм форму співіснування. Саме такі відмінності, або ж, іншими словами, культурні особливості, можуть впливати на утворення тоталітаризму, який, у своїй основі, базується на беззаперечній, ідеалізованій ідеї верховного лідера, внаслідок чого і виникає культ особистості. Разом з тим, такий політичний лідер має певні особливості психологічної відповідальності, унікальний набір патернів поведінки та сприйняття свого обов'язку не просто як лідера, а як центральної фігури у формуванні авторитарного, тоталітарного суспільства як єдиної правильної форми співіснування, незважаючи на волю народу, або окремих його верств, що може не підтримувати такої культурної концепції.*

Ключові слова: Психологічна відповідальність політичного лідера, Політичний лідер, соціо-культурне середовище.

Abstract. *The issue of political leadership and the personality of a political leader is always relevant, because this phenomenon is one of the key positions in the social life of different environments with different levels of development and cultural characteristics. As social beings, people also have the power to endow a certain personality with a specific socially significant position. In this case, the individual characteristics of the personality, its strong personality traits, and stable psychological accentuations come into play. Individuality in the individual shapes the process of personal and social development. A political leader is not just a product of his or her time; first and foremost, as a person, he or she is the result of the socio-cultural characteristics of a particular environment. Thus, different cultural spaces are expressed by certain stable features that determine not only their social structure as a set of certain norms and rules according to which an individual functions and develops, but also as special attitudes of the collective unconscious system. Different socio-cultural environments have their own format of unconscious constructs, which determines the form of coexistence inherent in them. Such differences, or, in other words, cultural peculiarities, can influence the formation of totalitarianism, which is based on the unquestioned, idealized idea of a supreme leader, resulting in the cult of personality. At the same time, such a political leader has certain peculiarities of psychological responsibility, a unique set of behavioral patterns and perception of his duty not just as a leader, but as a central figure in the formation of an authoritarian, totalitarian society as the only correct form of coexistence, despite the will of the people or its individual strata, which may not support such a cultural concept.*

Key words: *Psychological responsibility of a political leader; Political leader; socio-cultural environment.*

Актуальність. На даний час, коли світ змінюється, модифікується і уявлення про особистість політичного лідера, його індивідуальних ознак. Також, існування різних соціо-культурних середовищ означає й багатоманітність політичних режимів, та типів правління. Навіть на даний момент існують політичні лідери, що мають культ особистості, який в своїй основі встановлений пропагандою. Саме тому, це питання є дуже актуальним, оскільки розуміння політичного лідера, його сприйняття психологічної відповідальності, як сукупності факторів, що впливають на те, як його бачить суспільство впливає на утворення тоталітарних, авторитарних режимів,

які існують через культ особистості. Також, в світовій історії, було багато випадків, які потрібно аналізувати та брати до уваги, в контексті індивідуальних характеристик особистості політичного лідера та його психологічної відповідальності і цього зв'язку з культом особистості, що закріплюється пропагандою.

Мета. Проаналізувати роль психологічної відповідальності політичного лідера у становленні культу особистості через пропаганду в різних соціо-культурних середовищах.

Матеріали та методи. Основний виклад положень структури особистості політичного лідера варто почати з підходів наукової психології та політології, які стосуються визначення сукупності структури особистості загалом. Адже наявність в індивіда статусу політичного лідера визначає обов'язкові акцентуації з потужною тенденцією, якими володіти така особистість. У цьому контексті питання лідерства досліджували Геродот, Плутарх, Н. Макіавеллі, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, К. Маркс, М. Вебер та інші відомі вчені, політики, громадські діячі [7]. У свою чергу Гарольд Ласвелл, Гастон Бурідж, Артур Фредекінд та інші вчені в галузі психології та комунікації займались вивченням та аналізом психологічних аспектів пропаганди.

Отже, особистість політичного лідера в контексті великої соціальної групи є дуже визначною, саме тому розуміння його сприйняття психологічної відповідальності важливо розглядати широко. Сприйняття певного обов'язку суспільно-важливим лідером є результатом культури та цінностей соціо-культурного середовища та може бути спотворено в його свідомості через певний кризовий період, який вплинув на культуру такого лідера. Найкращим прикладом є нацистська Німеччина, після поразки у першій світовій війні, та через сукупність внутрішніх факторів, у їхньому суспільстві панували доволі різкі настрої. Саме тому, Гітлер прийшов до влади, через деформоване сприйняття відповідальності, він відчував себе як велика постать, яка має стати лідером німців. Саме тоді і почався етап нацистської пропаганди, в першу чергу був обраний єдиний символ партії, який з точки зору психології, мав продемонструвати єдність прихильників ідеології та ніби формувати у колективному несвідомому прив'язку

символу до лідера, наступним етапом була ідеологія «загнаного звіра», згідно якої Німеччину оточують вороги, а всередині неї єдиним злом є Євреї та комуністи. Філософ А. Безансон, який досліджував нацистську ідеологію зазначав, що «нацистська мораль вимагає наслідувати порядок, який вказаний природою. Але природний порядок не впізнаний спостереженням, він виводиться з ідеологічного знання. Полюс «добра» представлений «білою расою», полюс «зла» – «єврейською расою» [6]. Дослідник доволі якісно представив суть расової теорії, сприйняття її положень нацистами. Використовуючи такі заходи пропаганди, як утворення національної єдності, та єдиної правильної ідеології, шляхом концепції єдиної «чистої» раси та гуртування перед ворогами, що їх оточують, було сформовано культ особистості Гітлера, що уособлював собою нібито відродження третього рейху та конкретні цінності, на чолі яких стояв вождь нації. До певної міри, можна говорити про те, що ці позиції чітко виражає твердження Людовіка XIV, який казав: «Я і є Франція». Саме у контексті нацистської Німеччини Гітлер і був нею, ввібравши в своїй особистості ціннісно-сміслові орієнтації. Таким чином, культ особистості утверджується, не просто через індивідуальність такого лідера, а через установки, які є сталими у колективному несвідомому, що асоціюються тільки з суб'єктом культу особистості, на якого цей культ фокусується.

Можна стверджувати про те, що всім авторитарним правителям притаманний культ особистості, адже він також орієнтується на особливість сприйняття психологічної відповідальності політиком перед культурною спадщиною, підвищеною готовністю до прийняття рішень одноосібно, задля не просто теперішнього блага, а культурного.

Утворення культу особистості - це не просто важливий, один з центральних елементів пропаганди, а й аспект, через який стверджується сам політичний діяч, чим бере на себе більшу відповідальність. У свою чергу його сприйняття особистого обов'язку збільшується, адже він той, на кого спрямовані ціннісні орієнтації в соціо-культурному середовищі. Таким чином, підвищується бажання контролювати, а зміцнення такого прагнення тягне за собою,

деформовані у його свідомості ідеї про власну особистість та про її призначення.

Важливо зазначити, що певний імідж політичного лідера не може розглядатись як технологія пропагандистського впливу, а стереотип (на основі якого формується імідж) - як психологічний механізм пропаганди [5]. Сам імідж політичного лідера грає визначну роль у формуванні культу особистості, адже це елементи його особистості, поведінка, індивідуальні особливості сильно виражених елементів в структурі психологічної відповідальності індивіда.

На даний момент, є багато прикладів, коли особистість політичного лідера в тоталітарних державах грає важливу роль у пропаганді та інформаційній війні, в якій об'єктами руйнування стають ціннісні орієнтири суспільства, національний менталітет, суспільний ідеал[3].

Таким чином, політичний лідер як індивідуальність впливає на свідомість соціуму, наприклад, голова КНР Сі Цзіньпін своїми цінностями уособлює китайську державотворчу мудрість та опозицію до ідеологічних суперників ліберального світу. Китайський лідер написав фундаментальну роботу «Про державне управління», де сформульовано концепції державного управління. Варто зазначити, що таким чином, він проявляє свою відповідальність перед культурними традиціями Китаю, адже формування концепції державного управління є притаманним практично для кожного покоління китайських керівників. У своїй роботі він акцентує увагу на духовній сутності ідей соціалізму з китайською специфікою нової епохи та здійснення відродження китайської нації[4].

Приклад, викладений вище яскраво вказує на особливість ролі психологічної відповідальності політичних лідерів, які мають свій культ особистості, який затверджується пропагандою. Адже, приклад Китайського лідерства вказує на те, що кожен їхній голова нації привносив якійсь нові філософо-політичні концепції. Будучи авторами таких фундаментальних робіт, кожен з них вказує на велич особистості, що додатково виступає утвердженні їхнього культу особистості у національній пропаганді.

В автократіях та тоталітарних режимах лідери цих країн мають сильно виражене особистісне, свідоме, ставлення до вимог суспільства, своєї соціальної важливості, що проявляється у закріпленні в пропаганді елемент культу особливості, як важливої частини прояву власної відповідальності а утвердження власного ЕГО.

Зазвичай, пропаганда діє як система наративів, міфотворчих концепцій, які насаджують і закріплюють певні соціо-культурні цінності нації. Пропаганда має вплив в першу чергу на психологічну сферу людини, мас чи певних соціальних груп, її методи просування базуються на соціально-психологічних чинниках з використанням різноманітних прийомів[1]. Саме тому культ особистості політичного лідера є надзвичайно важливою складовою, що ніби зводить всю пропаганду до однієї особи, яка уособлює собою ту культуру та її принципи.

До прикладу, більш якісно проаналізувати положення, висвітлені вище, можна через систему формування політичної еліти у країнах Близького Сходу, що є мусульманськими. В першу чергу, ці культурні середовища є архаїчними за своїми принципами, також їхня релігія має певні релігійні гілки, основні з яких це Суїти та Шіїти. У своїй основі, вони поділяються за своїм ставленням до політичних лідерів, сама ідея влади в ісламській традиції реалізується у концепціях „халіфату” у сунітів та „імамату” у шіїтів. Якщо у сунітській традиції посада халіфа (очільника держави) є виборною, то імам у шіїтів „наступник місії Пророка у захисті віри та керуванні земними справами” – один з нащадків Алі, зятя Пророка Мохамеда та одного з чотирьох праведних халіфів [2].

Візьмемо до прикладу Іран – країну, що переродилась після ісламської революції 1979 р., прогнавши шаха, де були відкинуті світські державні ініціативи і стали зосереджені на виключно ісламській концепції. Після цієї революції, в своїй основі будучи Шіїтами, було прийнято рішення про важливість статусу «верховного лідера». Сама особистість верховного лідера мала вплив на громаду і на нову, постреволюційну концепцію державного розвитку. У свою чергу, у такій ситуації, культ особистості верховного лідера

відіграє важливу роль у пропаганді Ірану, у контексті ключової персони, важливої для того соціуму, яка стала на вістрі подій та отримала соціальне схвалення.

У цій ситуації, культ особистості був необхідним для протиставлення дореволюційних державотворчих світських тенденцій та утвердженню нового стилю розвитку, який, будучи орієнтований на архаїчну ісламську модель в контексті соціо-культурного розвитку, мусив мати певну постать провідника, адже релігія має надзвичайно важливу та сакральну роль у колективному несвідомому та соціо-культурному розвитку соціуму та особистості в країнах Близького Сходу, на відмінно від так званого «західного світу», де орієнтація йде на світську модель розвитку у всіх аспектах де задіяні групи людей.

Висновки. Отже, роль психологічної відповідальності політичного лідера в становленні культу особистості через пропаганду є важливою, оскільки такий індивід в першу чергу, є продуктом соціокультурного середовища з індивідуальними особливостями характеру. Зазвичай культ особистості це одна з найважливіших технік в пропаганді, адже політичний лідер, що є об'єктом такого культу в своїй основі грає набагато важливішу роль, аніж типовий політик. Він є уособленням тих цінностей та ідей, притаманних тому суспільству, що були насажені пропагандою. Це є також сильних образ в колективному несвідомому. У свою чергу, політичний лідер у такому контексті стає сакральною постаттю, його ж особистісні риси характеру можна визначити як такі, що мають сильну, стійку тенденцію до проявів психологічної відповідальності. Це виражається через насадження шляхом ведення пропаганди при тоталітарному, авторитарному режимах, соціуму певного образу захисника нації, культури, батьківщини. Який у свою чергу формується на основі особистості такого політичного лідера, його особистісного розвитку. Зазвичай, таким постатям притаманно чітко усвідомлювати наслідки та тримати на собі підвищену увагу, шляхом ведення пропаганди, також цей індивід має властивість одноосібно приймати рішення, його індивідуальні риси орієнтовані на зовнішнє сере-

довище, звідси і витікає несвідоме бажання контролю та осмислення своїх дій і усвідомлення відповідальності за складні рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. БЛИЗНЮК, Андрій. Гібридна війна XXI століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях. *Интермарум: історія, політика, культура*, 2015, 2.
2. Гарник Л.П. Особливості формування близькосхідної політичної еліти. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Питання політології». – 2009. – № 861, вип. 15. – С. 210 – 217
3. ГНАСЕВИЧ, Н. В.; РУДАКЕВИЧ, О. М. *Вплив політичної пропаганди в інформаційно-психологічних операціях: принципи, форми та засоби впливу*. 2017. PhD Thesis. Тернопіль, Економічна думка ТНЕУ.
4. Ліпкан, В. (2023). ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО СІ ЦІНЬПНА. *Літонис Волині*, (28), 261-271. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.38>
5. ПАВЛОВ, Д. М. Психологічні аспекти політичної пропаганди. *Політологічний вісник*, 2014, 74: 284–297-284–297.
6. ФРЕДЕКІНД, Артур. Психологічні аспекти досліджень нацистської ідеології пропаганди. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України]*, 2006, 31: 87-93.
7. Political leadership as a psychological phenomenon. Materials of the second international scientific and practical conference. Political sciences. October 10-11, 2014. P. 78.

